

Helmi Betancourt

Venäläinen vapaus

Kansainvälisten ja venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen näkökulmat Venäjän ihmisoikeustilanteesta Neuvostoliiton romahtamisesta vuoden 2010 loppuun.

Yleisen historian pro gradu
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Toukokuu 2012

Sisällysluettelo:

1. Johdanto	s. 1
1.1 Vapaus Kiovan Venäjältä Nyky-Venäjään	s. 1
1.2 Tutkimuskysymys ja lähteet	s. 5
1.3 Tutkimustilanne	s. 8
1.4 Kansainväliset järjestöt uuden poliittisen historian näkökulmana	s. 11
2. Vapauden käsite ja kansalaisjärjestöt ihmisoikeuksien määrittäjinä	s. 15
2.1 Vapauden käsite ja ihmisoikeudet	s. 15
2.2 Vapauden käsitteen kulttuurisidonnaisuus	s. 17
2.3 Ihmisoikeudet kansainvälisissä sopimuksissa	s. 19
2.4 Kansainväliset järjestöt ihmisoikeuksien valvojina ja edistäjinä	s. 22
2.4.1 Amnesty International ihmisoikeuksien puolustajana	s. 23
2.4.2 Human Rights Watch ihmisoikeuksien valvojana	s. 25
2.5 Memorial ja Moscow Helsinki Group paikallisina ihmisoikeuksien valvojina	s. 26
3. Väkivalta vapauden rajoittajana	s. 29
3.1 Väkivalta eri muodoissa loukkasi ihmisoikeuksia	s. 29
3.2 Viranomaisten liiallinen voimankäyttö rajoitti kansalaisten negatiivista vapautta	s. 32
3.3 Lainsäädäntö väkivallan helpottajana	s. 37
3.3.1 Kidutus ja epäinhimillinen kohtelu lainsäädännöllisenä ongelmana	s. 41
3.3.2 Kuolemanrangaistus laillisena väkivallanmuotona	s. 43
3.4 Yhteisön turvallisuus ajoi yksilön vapauksien yli	s. 45
3.5 Väkivalta viranomaisten mielivaltaa vai välttämättömyys?	s. 50

4. Kansalaisvapaudet Venäjän federaatiossa	s. 52
4.1 Sanan- ja mielipiteenvapaus vai yhteiskunnallinen järjestys?	s. 53
4.1.1 Sananvapaus haki tasapainoa viranomaisten määritelmässä	s. 56
4.1.2 Toisinajattelija = rikollinen, maanpetturi tai vakooja	s. 61
4.2 Omantunnon ja uskonnon sekä kokoontumisen- ja yhdistymisenvapaus paikallisten viranomaisten tulkintoina.	s. 68
4.2.1 Pakollinen asevelvollisuus rajoitti omantunnon vapautta	s. 70
4.2.2 Uskonnon vapaus ja yhdistymisenvapaus hakivat rajojaan	s. 73
4.3 Kansalaisvapauksien kehittyminen viranomaisten valvonnassa	s. 77
5. Vähemmistöt Venäjällä	s. 79
5.1 Kansallisuuspolitiikan perintö vaikeutti Venäjän vähemmistöjen asemaa	s. 79
5.2 Sodat heikensivät vähemmistöjen vapautta	s. 84
5.3 Propiska rajoitti vähemmistöjen oikeutta vapaaseen liikkumiseen	s. 90
5.4 Pakolaiset, turvapaikanhakijat ja maahanmuuttajat ei-toivottuna väestönä	s. 93
6. Päätäntö	s. 99
Lähdeluettelo	s.106

Lyhenteet:

AI = Amnesty International

HRW = Human Rights Watch

MHG = Moscow Helsinki Group

YIJ = Yleismaailmallinen ihmisoikeusjulistus

1. Johdanto

1.1 Vapaus Kiovan Venäjistä Nyky-Venäjään

Kevään 2012 presidentin vaalit Venäjällä nostivat venäläisen vapauden julkisen keskustelun aiheeksi. Lehdissä muun muassa spekulointiin vaalien vapautta. Missään ei kuitenkaan määriteltä, miten sana vapaa tulisi vaalien yhteydessä ymmärtää? Tarkoitettiinko vaalien vapaudella länsieurooppalaista ihmisoikeusjulistukseen perustuvaa tai kansainvälisiin sopimuksiin perustuvaa vapautta? Vapautta tutkittaessa törmätään väistämättä kysymykseen, mistä kulttuurista käsin tutkimusta tehdään, mistä näkökulmasta vapautta tutkitaan sekä kenen vapaudesta on kyse. Jos vapauden käsitettä ei erikseen määritellä, eikä sen monitulkintaisuuteen kiinnitetä huomiota, tulkitsee lukija sen oman kulttuurin määritelmän mukaisesti, joka saattaa johtaa hyvinkin ristiriitaisiin tulkintoihin.

Vapauden määritelmästä on useita erilaisia teorioita ja se kuuluu klassisen filosofian teemoihin. Yksi tapa kuvailla vapautta on määrittää sitä valtaa vasten. Vapaus määritellään usein myös riippumattomuudeksi sekä oman itsensä herruudeksi. Nämä kaksi tapaa lähestyä vapautta ovat tämän tutkimuksen kannalta olennaisimmat. Vapaus käsitteestä puhuttaessa on kuitenkin syytä tiedostaa, että vapaus ja tulkinnat siitä, ovat aina sidoksissa historiallisiin kehityskulkuihin, sekä kulloinkin valloillaan olevaan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kulttuuriin. Ympäröivä kulttuuri värittää tulkintoja vapaudesta ja toimii tavallaan silmälaseina, joiden läpi katsomme käsitettä. Tämä johtaakin väistämättä siihen, että eri kulttuureissa ja eri aikoina vapautta tulkitaan hyvin eritavoin.

Venäjällä vapaus on ollut koko historian ylhäältä päin johdettua vapautta ja sitä on tulkittu historian saatossa hyvin monella tavalla. Vallan ja vapauden välinen suhde on kulkenut värikkään matkan sekä kokenut melkoisia muutoksia vuosisatojen varrella. Myös alamaisten, myöhemmin kansalaisten, itsenäisyydessä ja riippuvuudesta viranomaisten hyvään tahtoon on tapahtunut huomattavia kehitysaskelia. Jotta voisimme ymmärtää 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun venäläistä vapautta, ja siihen olennaisesti vaikuttavia yhteiskunnallista ja poliittista kulttuuria, on hyvä tiedostaa miten tähän päivään on tultu. Venäjän historia yksin on jo oma kertomus siitä, miten

suuresti vapauden määritelmä on kehittynyt ja muuttunut vuosisatojen saatossa yhden maan sisällä.

Kiovan Venäjän muodostuessa 800-luvun jälkipuolella, Venäjä oli laaja ja hyvin hajanainen alue eikä sillä ollut varsinaista hallitsijaa.¹ Keskushallintoa ei ollut ja valta perustui patriarkaaliselle idealle suvun yhteisomistuksesta, ja yhteisöjen asioista päätettiin vetše-kokouksissa². Näissä kokouksissa asioista saivat päättää vapaat miehet, yleensä suvun vanhimmat eli perheen päät. Vapaus ei käsittänyt naisia ja lapsia. Näiltä ajoilta on kuitenkin peräisin ajatus hallitsijan patriarkaalisesta luonteesta, jossa alamaiset ovat isännän omaisuutta, mutta toisaalta isäntä ylhäältäpäin jakaa oikeutta ja pitää isällisesti huolta perheestään.

Tšingis-kaanin ja Mongolivaltakunnan alistettua Kiovan Venäjän ruhtinaat valtaansa 1200-luvulla alue sai ensimmäisen kosketuksen keskusjohtoisen valtionjohtamisesta. Kiovan Venäjän ruhtinaiden piti vannota alamaisuutta kaanille ja valtiolle, joka keräsi hyvin määrätietoisesti verot, mutta ei antanut tilalle mitään.³ Tuona aikana oikeastaan syntyi perinne hallitsijan mielivallasta suhteessa alamaisiin. Mongolivallan kukistuttua 1400-luvun loppupuolella ja sen paikalle noussut Moskovan suurruhtinaskunta, jatkoivat keskusjohtoisen hallinnon periaatetta. 1500-luvulla Iivana IV:n, lisänimeltä Julman, aikana hallitsijan vapaudet kasvoivat huippuunsa.⁴ Yksinvaltiuden periaate jatkui oikeastaan vuoden 1905 Japanin sotaan, jonka jälkeisten levottomuuksien hillitsemiseksi keisari Nikolai II piti tehdä myönnytyksiä kansalle. Näiden tapahtumien seurauksena muun muassa perustettiin valtakunnallinen duuma⁵ vuonna 1906. Keisarin

¹ Luukkanen 2009, 52-53

² vetše-kokous tulee sanasta vetša, joka tarkoittaa huutaa. Nimen katsotaan viittaavan tapaan, miten kansankokouksissa käsiteltiin asioita.

³ Vernadsky 1953, 99-120.

⁴ Lehtovirta 1999, 336-339.

⁵ ennen keisarillista kansanduumaa jo Pietari suuri 1700-luvulla hallintoa uudistaessa oli luonut senaatin. Sen edeltäjä oli jo Moskovan Venäjän aikana syntynyt ns. pajariduumaa järjestelmä, joka muistutti hieman länsimaista aateliston ja hallitsijan välistä liittoa. Järjestelmä erosi kuitenkin feodalismista, koska palvelusuhde ja maanomistus olivat erillään toisistaan. Pajarit toimivat hallitsijoitten virkamiehinä ja neuvonantajina. Pietari Suuren 1711 tekemä uudistus lakkautti kyseisen järjestelmän.

piti myös tehdä myönnytyksiä sananvapauden ja uskonnonvapauden suhteen, sekä luoda lupa puolueiden toiminnalle.⁶

Keisarikunnan duuma oli Venäjän kaksikamarinen parlamentti. Sen toimivalta kuitenkin rajoittui edelleenkin lähinnä keisarin neuvonantaja olemiseen. Duuma tulee sanasta dumat, joka tarkoittaa ajatella. Tämä nimitys viittasi hyvin duuman toimioikeuksiin, sillä hallitsijalla oli veto-oikeus, toimeenpanovalta sekä oikeus hajottaa duuma niin halutessaan.⁷ Duuman perustaminen merkitsi periaatteellista siirtymistä itsevaltiudesta perustuslailliseen monarkiaan, vaikka käytännössä mikään ei juuri muuttunut.

Keisarillisen Venäjän aikana, jo ennen tappiollista vuoden 1905 Japanin sotaa ja sitä seurannutta suurlakkoa, oli kuitenkin tapahtunut paljon uudistuksia alamaisten vapauden suhteen. 1700-luvulla Pietari Suuri pyrki uudistamaan hallintoa sekä lainsäädäntöä sekä luomaan Venäjästä Eurooppalaista suurvaltaa.⁸ Pietarin Suuren kuoltua uudistuksia saatiin odottaa tovi, sillä häntä seurasi useita melko lyhyt aikaisia hallitsijoita. Seuraava merkittävä uudistaja, Katariina II, vuorostaan koetti luoda Venäjälle kansalaisyhteiskuntaa valistuksen ihanteiden mukaisesti. Tappiollinen Krimin sota ja Pariisin rauha pakottivat Aleksanteri II tekemään uudistuksia. Hän muun muassa vapautti maaorjat isäntien vallasta vuonna 1861, ja höllensi sensuuria, sekä vapautti yliopistojen toimintaa. Aleksanteri II murha 1881 päätti kuitenkin tämän vapaamman ajanjakson.⁹ Yleisesti ottaen voidaan todeta, että Venäjällä oli kiinnostusta länsimaista valistusta sekä Ranskan vallankumouksen vapautta¹⁰, tasa-arvoa ja veljeyttä ajavia aatteita kohtaan, mutta niiden tuomaa sekasortoa Venäjällä vieroksuttiin. Pelättiin, että alueellisesti hajanainen Venäjän valtakunta ajautuisi kaaokseen, ja siksi niihin suhtauduttiin hallitsijoiden taholta torjuvasti.

⁶ Luukkanen 2009, 172, 181, 198 ja 207.

⁷ Luukkanen 2009, 194 ja 199-200.

⁸ Riasanovsky 2000, 582.

⁹ Luukkanen 2009, 131, 158-159 ja 178.

¹⁰ Ranskan vallankumouksen aikainen vapaus toimi perustana myöhemmin laaditun ihmisoikeusjulistuksessa määriteltyyn vapauden ideaan, josta käsin ihmisoikeusjärjestöt, erityisesti kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt, kuten AI ja HRW tulkitsevat vapautta.

Neuvostoliiton aikana venäläinen vapauskäsite sai aivan uudenlaisia muotoja. Neuvostotasavallan perustuslaki 1923 takasi kansalaisille poliittiset vapaudet ja teki ihmisistä tasa-arvoisia. Vapaus kuitenkin saneltiin tarkoin ylhäältäpäin. Laissa oli lupa ajatella toisin, mutta toisaalta kukaan ei myöskään vastannut seurauksista, jos poikkesi valtavirran säätämistä ajatuksista. Uskonnollinen toiminta oli rajoitettua, sensuuri oli tiukkaa, mutta esimerkiksi äänioikeus oli yleinen ja koski kaikkia. Näennäisesti vapaus kukoisti monin osin, mutta yhteinen tekijä on se, että vapaus saneltiin puolueen taholta. Josef Stalinin itse sanotaan tiivistäneen ajatuksen siten, että sillä ei ole merkitystä kuka äänestää, vaan sillä kuka laskee äänet.¹¹ Neuvostoajan vapauden määritelmä on siis hyvin moniulotteinen, ja riippuu mistä ja kenen näkökulmasta sitä halutaan tutkia.

Venäjän valtakunnalla on näin ollen pitkä perinne patriarkaalisesta ja hyvin keskusjohtoisesta hallinnosta, jossa yksilön oikeudet määritellään yksinvaltiaan mielivaltaa vasten. Neuvostoliiton romahdettua ja sen seuraajaksi 1991 noussut Venäjän federaatio on jatkanut omalla tavallaan vapauden määrittelemistä.

Venäläinen vapaus ja sen määritelmä ovat nyt hyvin ajankohtaisia aiheita. Joulukuun 2011 duuman vaalit ja kevään 2012 presidentinvaalien yhteydessä käytiin laajasti keskustelua siitä, missä kulkee nykyisen Venäjän federaation sananvapauden, mielipiteenvapauden ja puolueiden vapauden rajat. Vladimir Putinin uudelleenvalinta on kansainvälisesti herättänyt lukuisia spekulatioita siitä, mihin suuntaan Venäjä ja venäläinen vapaus tulee kehittymään. Tähän ei kukaan pysty vastaamaan nyt, mutta sen sijaan voimme tutkia miten Putin tulkitsi vallan ja vapauden välistä suhdetta kahdella aikaisemmalla kaudellaan. Putinin valtakausiin keskittyminen antaisi hyvin kapean kuvan venäläisestä vapaudesta ja korostaisi liikaa yhden miehen merkitystä venäläisen vapauden määrittäjänä. Venäläisen vapauden tulkitsemisessa pitkät linjat auttavat hahmottamaan erilaisia kehityskausia sekä muutoksia. Mielenkiintoista onkin hahmottaa miten venäläinen vapaus muotoutui Neuvostoliiton romahdettua ja miten se on kehittynyt sen jälkeen. Tutkimalla venäläisen vapauden kehittymistä aina Neuvostoliiton romahtamisesta vuoden 2010 loppuun saamme muodostettua paljon kokonaisvaltaisemman ja laajemman näkökulman vallan ja vapauden vaihtelusta.

¹¹ Riasanovsky 2000, 457-458 ja 494-499.

1.2 Tutkimuskysymys ja lähteet

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen, ja sen seuraajaksi vuonna 1991 muodostetun Venäjän federaation aikana, vallanpitäjien ja kansan suhteen muotoutuminen on hyvin mielenkiintoinen tutkimuskohde. Silloin Venäjä pyrki ripein ottein siirtymään vapaaseen markkinatalouteen ja myös yhteiskuntaa pyrittiin uudistamaan. Taloudellisen vapautumisen ja kehityksen uskottiin tuovan mukanaan myös poliittisten ja yksilöllisten oikeuksien vapautumisen, niin kuin ne Länsi-Euroopassa ymmärrettiin.¹² Boris Jeltsin koki valtavia haasteita yrittäessään uudenaikaistaa valtion taloutta ja hallintoa sekä säilyttää valtio yhtenäisenä. Tämä vaikutti suuresti myös venäläisten vapauden muotoutumiseen. Vuosituhannen vaihteen tienoilla Vladimir Putinin noustessa johtoon Venäjällä oli jo kymmenen vuoden historia vallan ja vapauden välisen tasapainon etsimisessä. Putinin presidenttiyden aikana valtion tilanne alkoi vakiintua ja sen myötä myös venäläinen vapaus koki muutoksia. Vuonna 2008 presidentiksi nousseen Dimitri Medvedevin vuorostaan katsotaan esittäneen kauaskantoisia ideoita, mutta säilyttäneen kuitenkin edeltäjänsä linjaukset.¹³

Venäläinen vapauskäsite aiheena on hyvin kiinnostava ja moniulotteinen. Tässä tutkimuksessa lähestyn venäläistä vapautta ihmisoikeuksien näkökulmasta. Ihmisoikeudet usein määritellään positiivisiksi vapauksiksi, vapautta ihmisarvon mukaiseen elämään sekä vapautta itsensä toteuttamiseen. Pro gradu -työni tarkoituksena on tutkia, millaisia kehityslinjoja ja muutoksia Venäjän ihmisoikeustilanteessa on havaittavissa Neuvostoliiton romahtamisen jälkeisellä ajanjaksolla kansainvälisten ja osittain myös venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen tuottaman aineiston perusteella. Ihmisoikeuksien kautta pyrin myös löytämään vastauksia, millaisena venäläinen vapaus niiden pohjalta näyttäytyi. Kiinnitän myös huomiota siihen, millaisia rajoituksia venäläiseen vapauteen liittyy ja millaisia ehtoja sille on asetettu. Käytännössä tarkoitan edellisellä sitä, miten ihmisoikeusjärjestöt ovat tulkinneet ihmisoikeuksia ja millaisia ehtoja niille on käyttämäni aineiston perusteella asetettu.

¹² Ks. esim. Hautala 2008, 18-20.

¹³ Ks. esim. Luukkanen 2009, 456-457.

Lähestyn kysymystä kansainvälisten organisaatioiden, erityisesti kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen tuottaman aineiston pohjalta. Näitä järjestöjä ovat mm. Amnesty International (AI)¹⁴, joka säännöllisin väliajoin julkaisee raportteja kuulemistaan ihmisoikeusloukkauksista, sekä Human Rights Watch (HRW), joka luotiin 1978 tarkoituksena tarkastella nimenomaan sosialististen maiden toimintaa suhteessa Helsingin sopimukseen¹⁵. Monipuolisemman näkökulman saamiseksi pyrin huomioimaan myös Venäjän sisällä tapahtuvaa keskustelua ihmisoikeuksista. Venäläistä näkökulmaa edustaa Venäjän omien ihmisoikeusjärjestöjen, kuten Memorialin, ja Moscow Helsinki Groupin (MHG), joka on vanhin venäläisistä ihmisoikeusjärjestöistä¹⁶, tuottamat englanninkieliset aineistot ihmisoikeusongelmista.

Pääasiallisena lähteenäni toimivat siis kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen tuottamat materiaalit Venäjän ihmisoikeustilanteesta. Näitä ovat Amnesty Internationalin vuosikatsaukset sekä tiedotteet, joita julkaistaan aina tapauskohtaisesti, jonkun tietyn aiheen teemoilta. Tiedotteita saattaa ilmestyä vuoden aikana useita, ja esimerkiksi Neuvostoliiton jälkeiseltä ajanjaksolta Venäjää käsitteleviä raportteja löytyy lähemmäs tuhat. Human Rights Watchin aineisto koostuu sekä tiedotteista, mutta erityisesti maakohtaisista vuosittaisista raporteista. Vuosittaisissa raporteissa julkaistaan kaikki Venäjällä vuoden aikana kirjatut ja julkisuuteen tulleet ihmisoikeusrikkomukset. Näiden raporttien sisällön suhteen on tapahtunut kehitystä, sillä varhaisemmissa raporteissa aina vuoteen 2001 saakka ihmisoikeusloukkaukset ovat kirjoitettu tapauskohtaisesti peräkkäin, mutta tätä myöhempien vuosien kohdalla ihmisoikeusloukkaukset ovat ryhmitelty järjestykseen teemojen alle. Myöhemmissä raporteissa huomioidaan myös kansainvälisen yhteisön, kuten Euroopan Unionin, Euroopan

¹⁴ Käytän Amnesty Internationalista kansainvälistä lyhennettä AI suomenkielessä epävirallisesti esiintyvän Amnestyn sijaan. Englanninkielisissä kirjoituksissa Amnesty Internationalista ei käytetä lyhennettä Amnesty, sillä sanalla on oma itsenäinen merkityksensä (amnesty = armahdus, armahtaa). Järjestö itse käyttää yleisesti lyhennettä AI. Amnesty-sanasto 1983, johdanto-osuus.

¹⁵ Helsinki sopimus on vuonna 1975 Helsingissä pidetyn Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön kokouksen päätösasiakirja, minkä tarkoituksena oli parantaa länsimaiden ja sosialististen maiden välisiä suhteita. Ks. esim. Snyder 2011, 1-6.

¹⁶ MGH.

ihmisoikeustuomioistuimen kannanotot, sekä Yhdysvaltojen hallituksen suhtautuminen Venäjän tilanteeseen.

Venäläisten paikallisten järjestöjen materiaalia pyrin hyödyntämään niiltä osin kun sitä on saatavilla. Venäjän tunnetuimpiin ihmisoikeusjärjestöihin lukeutuva Memorial, jossa muun muassa Anna Politskovskaja vaikutti, on kääntänyt aineistoaan englannin kielelle pääasiassa vuosien 1999 - 2009 välisen ajan. Joitakin raportteja, esimerkiksi ensimmäistä Tshetshenian sotaa sekä vähemmistöjen asemaa koskien, löytyy tätä varhaisemmilta vuosilta. Venäjän vanhimman ihmisoikeusjärjestö Moscow Helsinki Groupin tuottamaa materiaalia on käännetty englanniksi vuodesta 2001 eteenpäin.

Lähdekritiikin puolesta voin todeta, että kyseessä ovat laajalti tunnettujen kansainvälisten järjestöjen tuottamat materiaalit ja näin ollen niitä voidaan ulkoisen lähdekritiikin puolesta pitää aitona ja luotettavina. Ongelmalliseksi kuitenkin muodostuu kysymys siitä, että järjestöt eivät läheskään aina ilmoita tietojensa alkuperää ja lähteitä. Sisäisen lähdekritiikin pohjalta voidaan todeta, että lähteet perustuvat kuitenkin vain järjestöjen tulkintaan Venäjän ihmisoikeustilanteesta ja eivätkä näin ollen vastaa todellisuutta. Järjestöjen toiminta on tarkoituksella myös julkisuushakuista, ja niiden tuottaman tiedon avulla pyritään herättämään laajempi kiinnostus ihmisoikeuksia ja niiden puolustamista kohtaan. Tutkijan on myös huomioitava, että Amnesty International ja Human Rights Watch lähestyvät aihetta länsimaisesta ihmisoikeusnäkökulmasta, joka korostaa yksilöllisyyttä. Tämä poikkeaa tyystin esimerkiksi entisten sosialististen maiden näkemyksestä, sillä niissä kollektivismiin ideaali ohitti individualistiset tarpeet. Lisäksi on hyvä huomioda, että sekä HRW että AI hyödyntävät omissa tiedotteissaan paikallisilta ihmisoikeusjärjestöiltä saamiensa tiedonantaja, joten siksi käyttämäni aineisto saattaa olla osittain päällekkäistä. Tämän tiedostaminen kuitenkin antaa uudenlaisen näkökulman aiheeseeni, sillä mielenkiintoista on nähdä, miltä osin länsimaisten järjestöjen julkisuuteen tiedottamat asiat yhtenevät venäläisten paikallisten järjestöjen tiedottamien asioiden kanssa.

1.3 Tutkimustilanne

Länsimaisessa kirjallisuudessa ja mediassa puhutaan paljon presidentti Jeltsinistä Venäjän vapauttajana ja demokratisoijana. Boris Jeltsin jäi historiaan miehenä, joka lakkautti Neuvostoliiton, luotsasi Venäjän kohti demokratiaa, kapitalismia ja länsimaista vapautta. Putinin vuorostaan kuvataan usein paluuna vanhaan aikaan, mistä kertoo muun muassa vanhojen symboleiden ja Neuvostoliiton aikaisen kansallishymnin palauttaminen. Toki Jeltsininkin toimia on kritisoitu, mutta pääasiassa hänen saavutuksistaan puhutaan länsimaisessa kirjallisuudessa positiiviseen sävyyn, toisin kuin Putinista, joka näyttää saaneen enemmän ymmärrystä omien maanmiestensä joukosta kuin lännestä.¹⁷ Venäjän ihmisoikeustilanne, kansalaisvapaudet, poliittiset vapaudet ja erityisesti taloudellinen vapaus kiehtovat länsimaita, ja näistä aiheista löytyykin lukuisia erilaisia mielipiteitä ja teorioita. Useimpien kirjoitusten ongelmana on niiden suppeahko näkökulma. Ne eivät pyri ymmärtämään Venäjän historiaa, sen kulttuuria ja paikallisia oloja, vaan ne lähestyvät aihetta länsimaisesta näkökulmasta.

Aiempaa tutkimuskirjallisuutta Neuvostoliiton jälkeisestä Venäjästä löytyy runsaasti. Neuvostoliitto hajosi joulukuussa 1991 ja sillä oli moninaisia vaikutuksia voimakkaan kaksinapaiseksi kehittyneeseen maailmaan. Itä-Euroopan vapautuminen kommunismista ja kylmän sodan päättyminen ovatkin herättäneet yleisesti ottaen laajaa mielenkiintoa tutkijoiden keskuudessa. Yksi mielenkiintoinen kirja koskien kylmän sodan päättymistä ja ihmisoikeuksien kehittymistä entisen Neuvostoliiton alueella sekä Itä-Euroopassa on Sarah Snyderin teos ”Human Rigths Activism and the End of the Cold War”. Kirja käsittelee ihmisoikeuksien nousua keskeiseksi teemaksi itä-länsi -suhteissa vuoden 1975 Helsingin sopimuksen jälkeen, ja tämän vaikutuksia kylmän sodan päättymiseen.¹⁸ Kirja keskittyy erityisesti 1970 ja 1980 lukuihin, mutta jatkuu ajallisesti aina kylmän sodan päättymiseen.

Boris Jeltsinin ajan historiankirjoitus on hyvin pitkälti keskittynyt valtion rakentamiseen neuvostojärjestelmän raunioista, sekä sen myötä tapahtuneisiin taloudellisiin ja poliittisiin uudistuksiin. Tämän murrosvaiheen aikana historiankirjoituksessa on

¹⁷ ks. esim Shetshova 2005.

¹⁸ Snyder 2011, 1-2.

kiinnostuttu erityisesti uuden valtion muodostamisen kohtaamista ongelmista ja kapitalistisen järjestelmän pystyttämistä sosialismin perustoille. Hyvänä yleisteoksena tämän aikakauden historiaan voisin mainita Berkeleyyn yliopiston Euroopan historian professori Nicholas V. Riasanovskyn teoksen *A History of Russia*. Teoksessa Riasanovsky käsittelee laajasti Venäjän historiaa aina valtion muodostumisesta 2000-luvun vaihteeseen saakka ja ottaa huomioon myös kulttuurillisen aspektin. Toisena keskeisenä teoksena voin mainita Venäjän historian dosentin ja Renvall-instituutin tutkijan Arto Luukkasen teokset *Hajoaako Venäjä?* ja sen uudistetun painoksen *Muutosten Venäjä*. Kyseisissä kirjoissa käsitellään muun muassa Venäjän valtakunnan rakentamista ja sen valtiollisia, hallinnollisia ja kulttuurisia muutoksia. Kirjat kattavat ajanjaksot ennen ja jälkeen Neuvostoliiton romahtamisen. Vaikka Boris Jeltsinin kausien Venäjästä löytyy melko runsaasti historiallista tutkimusta, niin sen ajan ihmisoikeustilanne näyttää jääneen yleisen kiinnostuksen ulkopuolelle ja hautautuvan muun kehityksen varjoon. Ensimmäinen Tshetshenian sota kuitenkin toi muutoksen tilanteeseen ja herätti maailman vaatimaan ihmisoikeuksien kunnioittamista Venäjällä.

Vladimir Putinin toimiessa Venäjän presidenttinä vuosina 2000 - 2008 ihmisoikeuksista on puhuttu tasaisin väliajoin ja pääasiassa huolestuneeseen sävyyn. Ihmisoikeuksia koskevaa kirjallisuutta löytyy melko runsaasti, mutta osa keskittyy yksinomaan toiseen Tshetshenian sotaan, toiset vähemmistöjen asemaan, ja osa vuorostaan lehdistön- ja mielipiteenvapauteen. Osa kirjallisuudesta on venäläisten ihmisoikeusaktivistien kirjoittamia, ja siksi niiden objektiivisuus on kyseenalainen. Putinin kausien Venäjästä löytyy myös tutkimuskirjallisuutta, kuten historiantutkimusta, mutta erityisesti yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Historiantutkimuksen osalta teokset ovat usein Venäjän historian yleiskuvauksia, jotka ulottuvat aina vuosituhannen vaihteen jälkeiselle ajalle. Muuan muassa Luukkanen ja Riasanovsky molemmat käsittelevät teoksissaan myös Putinin aikaa. Yhteiskuntatieteellisestä kirjallisuudesta esimerkiksi nostan yhteiskuntatieteen tohtorin Lilia Shevstsovan teoksen *Putin's Russia*, jossa analysoidaan kattavasti Venäjän poliittista ja yhteiskunnallista kehitystä Putinin ollessa maan johdossa. Yhteiskunnallisen ilmapiirin tiedostaminen auttaa hahmottamaan Venäläisen vapauden kehityksen taustatekijöitä.

Dimitri Medvedevin presidenttikaudella ihmisoikeusrikkomuksista on raportoitu säännöllisesti, mutta vähemmän. Yksi syy on varmasti se, ettei kirjallisuutta tai historiantutkimusta ole aiheesta ehtinyt vielä kovin paljoa syntyä. Toinen vaikuttava tekijä on se, että Medvedev on jäänyt presidenttinä voimakkaan pääministerin, Putinin, varjoon. Tähän suuntaan kirjoitettiin mm. sunnuntain 25.9.2011 Helsingin Sanomissa kahdenkin eri otsikon alla. Toisessa tuotiin esille, että ”Moskovassa osoitettiin mieltä presidenttipeliä vastaan” ja toisessa Hautala kommentoi, että ”Venäjä ei muutu ilman vapaita vaaleja”. Medvedevin kaudelta lehdistön tuottama materiaali on tärkeintä tutkimusaineistoa.

Kokoavasti tutkimustilannetta voisi luonnehtia siten, että Venäjän ihmisoikeustilanne on ollut ensimmäisestä Tshetshenian sodasta lähtien enenevässä määrin julkisen kiinnostuksen kohteena, mutta pitkän aikavälin historiantutkimusta venäläisestä vapaudesta ei aiemmin ole tehty. Ihmisoikeuksien kehittymistä Neuvostoliiton jälkeisessä Venäjässä on kuitenkin tutkittu melko kattavasti yhteiskuntatieteellisestä ja oikeustieteellisestä näkökulmasta, mutta niissä on keskitytty pääasiassa Venäjän säätämiin ja ratifioimiin lakeihin koskien ihmisoikeuksia. Esimerkiksi Tarja Långströmin oikeustieteen väitöskirja *Transformation in Russia and International Law* käsittelee kansainvälistä oikeutta ja Venäjän ihmisoikeuksien lainsäädännöllistä suhdetta kattavasti aina tsaarien ajan Venäjältä Putinin Venäjään asti ¹⁹. Oikeustieteellisenä teoksena sen ensisijainen kiinnostuksen kohde on Venäjän lainsäädännöllinen prosessi, eikä venäläisen vapauden käytännön tulkitseminen tai ymmärtäminen. Venäjän ihmisoikeuslainsäädännön kehittymisen tiedostaminen on kuitenkin olennaista, sillä ilman lakeja ei olisi oikeuksia, joihin vedota tai joita vaatia. Lait tavallaan muodostavat kehykset kansalaisten vapauksille ja oikeuksille. Teoksessa myös painotetaan, että ihmisoikeudet, kuten ne YK:n yleismaailmallisessa julistuksessa luetaan, ovat länsimaiden luomia, ja siksi niiden tulkitseminen tapahtuu myös aina lännen mittapuiden mukaan.²⁰

¹⁹ Långström 2002.

²⁰ Långström 2002, 6-7.

Venäjän liittyminen Euroopan Neuvoston jäseneksi 1996 on ollut myös suosittu aihe tutkijoiden keskuudessa. Venäjän jäsenyydelle asetuista ehdoista yksi oli muun muassa sitoutuminen ihmisoikeuksien noudattamiseen, siten kuten ne YK:n yleismaailmallisessa julistuksessa sekä Euroopan Neuvostossa on määritelty. Muun muassa Sinikukka Saari, kansainvälisten suhteiden tohtori, käsittelee teoksessa *Promoting Democracy and Human Rights in Russia*, miten Euroopan Neuvosto sekä Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö ovat vaikuttaneet Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän ihmisoikeuksiin ja demokratiaan. Teos kuvaa odotuksia, joita Euroopan Neuvosto Venäjälle ihmisoikeuksien suhteen asetti sekä kertoo haasteista ja virheistä, joita Euroopan Neuvosto on tehnyt Venäjän ihmisoikeuksien edistämisessä.²¹

Kansainvälisiä järjestöjä ja globalisaatiota koskien olennaisena teoksena voisin mainita Akira Iriyen teoksen *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World*. Kirja on yksi harvoista historiantutkimuksista koskien kansalaisjärjestöjä ja niiden kehittymistä.²² Yhteiskuntatieteellisistä kirjoista nostan esille Scott Davidsonin kirjan *Human Rights*, joka käsittelee selkeästi ihmisoikeuksien suhdetta kansainväliseen lakiin. Tuuli Utusen vuonna 2007 ilmestyneestä pro gradu-tutkielmasta *Avoimuuden airueena: Amnesty Internationalin näkemys Neuvostoliiton ihmisoikeustilanteesta 1970-luvulta perestroikan alkuun*, sain idean lähestyä venäläistä vapautta ihmisoikeusjärjestöjen tuottaman materiaalin kautta. Utusen tutkimuksessa venäläisen vapauden suurimmaksi ongelmaksi esitettiin mielipiteenvapauteen liittyvät loukkaukset, kuten toisinajattelijoiden kohtaamat vaikeudet.

1.4 Kansainväliset järjestöt uuden poliittisen historian näkökulmana

Ajallisesta perspektiivistä katsottuna tutkimukseni on lähihistoriaa. Timo Vihavainen kirjoittaa *Lähihistoria* -teoksessa julkaistussa artikkelissa ”lähihistorian kirjoittamisen ongelma”, lähihistorian tutkimukseen liittyvistä haasteista, ja mainitsee yhtenä

²¹ Saari 2010.

²² Iriye 2002.

haasteena aineiston rajallisuuden. Lähihistorian tutkijan joutuu usein puutteellisin tiedoin valitsemaan tärkeinä pitämänsä asiat, koska kaikkien aineistoon ei yksinkertaisesti pääse käsiksi, tai koska ne ovat luokiteltu salaisiksi, suljettu kansallisen turvallisuuden tai terrorismin kitkemisen nimissä.²³

Edellinen pätee myös tähän tutkimukseen, sillä kansainväliset järjestöt ovat melko uusi ilmiö kansainvälisten suhteiden historiassa ja niiden tuottamat aineistot kattavat vain pienen osan ihmisoikeuksien historiaa. Lisäksi järjestöt pystyvät julkaisemaan vain niiden tietoon tulleet ihmisoikeusloukkaukset, joten tieto on näiltä osin valikoitunutta ja rajallista. Myöskään Venäjän viranomaisten aineistoja ei ole saatavilla, mutta tämän tutkimuksen kannalta sillä ei ole juurikaan merkitystä, koska tarkoituksena on tutkia ihmisoikeusjärjestöjen näkökulmia.

Lähihistorian haasteena on pidetty myös historiallisen perspektiivin puuttumista, sillä tutkijan saattaa olla vaikea hahmottaa kehityksen kannalta merkittäviä tekijöitä, varsinkin jos lopputulosta ei ole vielä nähtävissä.²⁴ Toisaalta tämä ei ole pelkästään haaste, sillä lähihistorian tutkija voi tarjota parempia selitysmalleja tutkimalla asioita aikalaisperspektiivistä. Venäjän ihmisoikeustilanne elää ja kehittyy koko ajan, ja tulevaisuudessa voisi olla mielenkiintoista palata taaksepäin ja katsoa, mihin suuntaan kehitys on kulkenut. Omassa tutkimuksessa pyrin kuitenkin hahmottamaan pitkän ajan linjauksia jo olevasta aineistosta, joten tilanteen eläminen on tavallaan jatkoa omalle tutkimukselleni.

Lähestyn aihetta uuden poliittisen historian näkökulmasta, joka korostaa poikkikansallista käännettä. Perinteisesti poliittinen historia, kuten myös sen piiriin kuuluva kansainvälinen politiikka, on rajattu käsittämään valtioiden välistä toimintaa ja vuorovaikutusta, ja siten ei-valtiolliset toimijat, kuten kansalaisjärjestöt ja kansalaisyhteiskunta ovat jääneet poliittisessa historiantutkimuksessa vähemmälle huomiolle.²⁵ Näin ollen on siis ymmärrettävää, että historiallisesta näkökulmasta käsin

²³ Vihavainen 1995, 166-167.

²⁴ Soikkanen 1995, 104-129.

²⁵ Nevakivi 1993, 159-163.

kansalaisjärjestöjä ja ihmisoikeuksia on tutkittu melko vähän, mutta yhteiskunta- ja oikeustieteellistä tutkimusta aihepiiristä löytyy enemmän.

Kansalaisyhteiskunta käsitteenä on laaja ja moniselitteinen, mutta erityisesti länsimaissa käsittänyt perinteisesti myös erilaisia järjestöjä, jotka ovat järjestäytyneet tietyn asian tiimoilta. Näiden järjestöjen kansainvälistyminen mahdollistaa termin kansainvälinen kansalaisyhteiskunta. Erityisesti 1960 – ja 1970 luvut olivat länsimaissa hyvin voimakasta kansalaisjärjestäytymisen aikaa, ja monet tunnetuista kansalaisjärjestöistä²⁶ ovat syntyneet kyseisten vuosikymmenten aikana.²⁷

Globalisaation jatkuvan kiihtymisen myötä kansainvälisyys määrittää järjestöjen toimintaa koko ajan enenevässä määrin. Kansainvälisten kansalaisjärjestöjen rooli kansainvälisen politiikan vaikuttajina kasvaakin jatkuvasti.²⁸ Globalisaatio ilmiönä ylipäänsä on merkittävä, sillä ilman kansainvälisyyttä ja valtioiden rajoja ylittävää toimintaa, myös universaalit ihmisoikeudet olisivat mahdottomia. Erityisesti kansainväliset kansalaisjärjestöt ovat tuoneet valtioidenvälisen ongelmien selvittämiseen uusia toimintatasoja ja mahdollisuuksia, vaikuttaen näin myös kansainvälisten suhteiden historiaan. Erilaiset kansalaisjärjestöt ja -liikkeet voidaan oikeastaan nähdä valtion ja yhteiskunnan vastavoimina ja valvojina, jotka kyseenalaistavat perinteisten auktoriteettien vallan.

Perinteistä poliittista historian tutkimusta onkin kritisoitu sen valtiokeskeisyydestä, sillä sen on katsottu rajaavan kysymyksenasettelua. Uusi poliittinen historia ottaa huomioon laajemmin koko poliittisen kulttuurin ja painottaa, että politiikkaa ei tule rajoittaa hallitustasoihin, parlamenttien päätöksentekoon tai kansainvälisiin suhteisiin liittyväksi ilmiöksi.²⁹ Poliittisessa historiassa puhutaankin poikkikansallisesta käänteestä, jossa tutkimuksen tärkeimpiä yksiköitä ovat kansallisvaltioiden rajoja ylittävät ilmiöt, kuten

²⁶ Esimerkkejä kansainvälisistä kansalaisjärjestöistä ovat mm. eläinten oikeuksia ajava Animalia (perustettu 1961), luonnonsuojeluun keskittyvä Greenpeace (perustettu 1971), myös ihmisoikeusjärjestöt kuten Amnesty international (perustettu 1961) ja Human Rights Watch (perustettu 1978) lasketaan näihin.

²⁷ Iriye 2002, 1 ja 7.

²⁸ Iriye 2002, 1 ja 7-8.

²⁹ Ther 2009, 204-205.

kansainväliset järjestöt tai verkostot. Uuden poliittisen historian ja poliittisen kulttuurin tutkimus tarjoaakin hedelmällisiä lähestymistapoja aiheeni tulkitsemiseen, sillä käyttämäni lähdeaineisto koostuu juuri kansainvälisten- sekä kansallisten järjestöjen tuottamasta materiaalista.

Aiheeni on melko lähellä yhteiskuntatieteellistä tutkimusta ja tutkimukseni kysymyksen asettelu edellyttääkin historiallisten lähestymistapojen lisäksi myös poikkitieteellistä otetta aineiston analysoimisen ja terminologian suhteen. Hyödynnän työssäni paljon yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen terminologiaa ja metodeja, mutta lähestyn aihetta kuitenkin historiallisesta näkökulmasta. Yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta merkittävimminä asioina tämän tutkimuksen kannalta ovat sen piirissä käydyt keskustelut erilaisista tavoista käsittää vapautta³⁰, sekä muu yhteiskuntatieteellinen käsitteistö, kuten ihmisoikeudet ja kansainvälinen oikeus.

³⁰ Tässä työssä käytän erityisesti Isaiah Berlinin määritelmää Vapauden jakamisesta positiiviseen ja negatiiviseen vapauteen.

2. Vapauden käsite ja kansalaisjärjestöt ihmisoikeuksien määrittäjinä

2.1 Vapauden käsite ja ihmisoikeudet

Yhteiskuntatieteen puolella vapauden käsitteestä ja sen määritelmästä on kiistelty useampaan kertaan. Vapaus on kuitenkin aina kiistanalainen käsite, eikä siitä ole yhtä oikeaa määritelmää. Ainoastaan siitä ollaan melko yksimielisiä, että vapauden käsite määrittyy aina vallan käsitettä vasten. Esimerkiksi vapaus on tavallaan valtaa toimia haluamalla tavalla tai vallan puutetta, jolloin joku toinen hallitsee.

Yhden tunnetuimmista teorioista koskien vapauden määrittelemistä on kehittänyt Isaiah Berlin esseessään *Kaksi vapauden käsitettä*. Hän esittää teoriassaan, että vapaus voidaan luonteensa puolesta jakaa negatiiviseen ja positiiviseen vapauteen. Negatiivinen vapaus on aina vapautta jostakin, esimerkiksi vapautta pakottamisesta, uhkista ja väkivallasta. Ihminen on siis vapaa, jos mitkään ulkoiset tekijät, kuten viranomaiset, poliittiset päätöksentekuelimet, lait tai säätyjärjestelmä, eivät rajoita heidän toimintaansa. Negatiivisen vapauden toteutumiseksi siis riittää, että kukaan ei loukkaa sinun oikeuksiasi harjoittaa erilaisia toimia.³¹ Ihmisoikeuksien kannalta asia voidaan tulkita siten, että kun valtio ei rajoita toimiasi, olet negatiivisessa mielessä vapaa.

Positiivisella vapaudenkäsitteellä vuorostaan tarkoitetaan ensisijaisesti vapautta johonkin eli ihminen on positiivisesti vapaa silloin, kun hän kykenee saavuttamaan itselleen mieleisiä päämääriä ja harjoittamaan yleisesti arvokkaina pidettyjä asioita.³² Tällaisiksi asioiksi voidaan laskea muun muassa itsensä ilmaiseminen ja toteuttaminen, sekä ylipäänsä oikeus ihmisarvoiseen elämään. Ihmisen tulisi saada ilmaista itseään vapaasti, harjoittaa haluamaansa uskontoa, tukea omaa puoluettaan ja toimia omantuntonsa mukaisesti. Näin ollen ihmisoikeuksien harjoittaminen, ja erityisesti kansalaisvapaudet³³ ja niiden toteutuminen, liitetään usein positiiviseen vapauteen.

Ihmisoikeuksia voidaan siis tulkita sekä negatiivisen että positiivisen -vapauskäsitteen avulla. Toisaalta vapauskäsitteen jakamista positiiviseen ja negatiiviseen vapauteen on

³¹ Berlin 2001, passim.

³² Berlin 2001, passim.

³³ niitä ovat mm. mielipiteen- ja sananvapaus, omantunnon- ja uskonnonvapaus.

myös kritisoitu, sillä yleensä positiivinen ja negatiivinen vapaus eivät ole toisiansa pois sulkevia, ja siten erillisiä, vaan ne molemmat ovat vapauden toteutumiselle yhtä arvokkaita.³⁴ Esimerkiksi ei ole mielekäästä jakaa ihmisoikeuksia positiiviseksi tai negatiiviseksi vapaudeksi, sillä ne ovat niitä molempia samaan aikaan riippuen näkökulmasta, mistä tulkitaan. Sananvapaus on negatiivista vapautta silloin, kun ihminen on vapaa sensuurista ja muista itsensä ilmaisemisen rajoitteista. Vuorostaan positiivista vapautta sananvapaus on silloin, kun ihmisellä on oikeus ja mahdollisuus ilmaista itseään.

Demokraattiset oikeusvaltiot ovat usein yhdistelmä negatiivista ja positiivista vapautta, sillä laeilla pyritään takaamaan yhtäläinen oikeus välttyä mielivallalta, mutta toisaalta niillä pyritään takaamaan myös sellaiset perusvapaudet ja oikeudet kuten sananvapaus, kokoontumisenvapaus ja uskonnonvapaus, jotka kuuluvat olennaisena osana kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin.

Yksi Berlinin vapauden käsityksen kritisoijista ja täydentäjistä on Quentin Skinner, joka on kehittänyt teorian neoroomalaisesta vapauden käsitteestä. Tässä teoriassa vapauden idea nousee antiikin Rooman tasavaltalaisesta ajattelusta. Sen mukaan kaikki olivat joko vapaita tai orjia. Orja on alistettu jonkun toisen alle kun taas vapaa on kykenevä toimimaan itsenäisesti eli on riippumaton muista ja muiden vallasta. Neoroomalaisen vapauskäsitteen mukaan ihminen on siis vapaa ainoastaan silloin, kun täyttää vapaalle ihmiselle annetut ehdot. Jo pelkkä tietoisuus siitä, että on riippuvainen jonkun hyvästä tahdosta riittää alistamaan ihmisen orjuuteen. Skinnerin mukaan vapaus tulisi siis käsittää juuri riippuvuuden poissaoloksi, eikä toimintaan puuttumisen poissaoloksi, mikä on Berlinin esittämän negatiivisen vapauden määritelmä.³⁵

Vapauden selittäminen pelkästään negatiivisen tai positiivisen vapauden kautta on puutteellista, ja siksi käytän näitä tutkimuksessani vain siltä osin kun ne selventävät ja voivat luoda yhtenäisempää kuvaa järjestöjen antamasta ihmisoikeustilanteesta. Toisaalta Skinnerin neoroomalainen vapauskäsite antaa myös hyviä näkemyksiä ihmisoikeuksien tulkitsemiseen. Skinner on todennut, että neoroomalaisen

³⁴ Skinner 2006; Syrjämäki 2008.

³⁵ Skinner 2006; Syrjämäki 2008.

vapauskäsitteen hylkäämisen johdosta näemme usein yhteiskunnat tai yhteisön kansalaiset vapaina tai vapaampina, mitä ne todellisuudessa ovat. Skinnerin teorian mukaan kaikki ihmiset siis elävät enemmän tai vähemmän orjuudessa, ja sen mukaan huomio tulisi kiinnittää kansalaisten riippuvuuden laatuun ja määrään.³⁶ Ihmisoikeuksiin sovellettuna tämä tarkoittaa sitä, että tarkkailun kohteena ei pitäisi olla niinkään ihmisoikeusrikkomukset vaan ihmisten riippuvuus valtion ja viranomaisten tahdosta.

2.2 Vapauden käsitteen kulttuurisidonnaisuus

Ihmisoikeudet määräytyvät kulttuuristen käytäntöjen ja arvojen kautta ja niitä tulkitaan eri puolilla maailmaa eri tavalla. Esimerkiksi siinä, missä naisten oikeutta koulutukseen ja tasa-arvoon pidetään länsimaissa lähes itsestään selvyytenä, tulkitaan ne esimerkiksi monissa arabimaissa hyvinkin eritavalla. Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin raportteja lukiessa onkin syytä pitää mielessä, että ne lähestyvät Venäjän ihmisoikeustilannetta länsimaisista näkökulmista ja normeista käsin. Länsimainen kulttuuri ja arvot poikkeavat monissa kohdin hyvinkin paljon venäläisistä ja näin myös tietyillä keskeisillä termeillä on hyvin erilainen tarkoitus riippuen siitä, tulkitaanko ne länsimaalaisittain vai venäläisittäin. Kulttuuri siis vaikuttaa siihen, miten tulkitsemme erilaisia asioita ja käsitteitä.

Venäjän kulttuuria ja yhteiskuntaa määrittäviin asioihin voidaan lukea laaja ja hajanainen alueellinen ja hallinnollinen kokonaisuus, joka vaatii vahvaa keskusvaltaa valtion koossa pitämiseksi.³⁷ Venäjällä näytetäänkin ajateltavan, että demokratia ja kansanoikeudet toteutuu parhaiten vahvan johtajan kautta, joka jakaa kansalle demokratiaa ylhäältä päin. Länsimaissa demokratia tulkitaan vuorostaan kansanvallaksi, jossa kansalla on mahdollisimman suuri päätösvalta. Venäläisille länsimaalainen

³⁶ Skinner 2006; Syrjämäki 2008.

³⁷ Riasanovsky 2000, 615.

demokratia näyttää vieraalta, sillä se nähdään heikkona ja se johtaisi Venäjällä ainoastaan sekasortoon.³⁸

Länsimaissa vallan ja kansalaisten suhde on perinteisesti määritelty sopimuksena kansalaisten ja vallan käyttäjien kesken, ja Rousseau on antanut kyseiselle asialle nimen yhteiskuntasopimus. Tähän määritelmään kuuluu myös keskeisenä se, että kansa muodostaa valtion. Venäjällä vuorostaan vallan ja kansalaisten suhde perustuu edelleen käsitykseen perheestä, jota isä johtaa.³⁹ Venäjällä valtio myös usein samaistetaan sen johtajaan eikä kansaan, eli Venäjällä valtion katsottiin muodostavan kansakunnan. Tämä vaikuttaa varmasti omalta osaltaan myös venäläisten tapaan tulkita ihmisoikeuksia. Siinä missä ihmisoikeuksia pidetään länsimaissa yksilön oikeuksina, nähdään ne Venäjällä kollektiivisina oikeuksina.⁴⁰ Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin raporteissa ei näytetä ymmärtävän ihmisoikeuksien kollektiivisuuden ajatusta, sillä ajatus siitä, että joku ylhäältä päin jakaa kansalle oikeutta tasa-arvoisesti ei kuulu länsimaiseen ajatusmaailmaan demokratiasta tai ihmisoikeuksista. Raportteja lukiessa on siis tärkeä huomioida kulttuurinen ympäristö ja näkökulma mistä käsin ihmisoikeuksia arvioidaan ja tutkitaan.

Venäjällä myös vapaudenkäsite on hyvin monitulkintainen ja sille on useita eri termejä, joiden sisältö vaihtelee. Tärkeimmät vapautta kuvaavat sanat ovat *svoboda* ja *volja*, mutta ne eivät silti ole synonyymeja, vaikka sanakirjassa ne esiintyvätkin usein toistensa määrittäjinä.⁴¹

Svoboda on kuvaa lähinnä meidän tarkoittamaa negatiivista vapautta, eli vapautta aineellisista ja henkisistä pakotteista. Kuitenkin se saatetaan kokea sävyltään vaarallisena, sillä siinä puuttuu ulkopuolisten asettamat rajat, jotka pitävät yhteiskunnan järjestyksessä. Svoboda sanaa käytetään kuitenkin ilmauksissa kuten ”sananvapaus”

³⁸ Pyykkö 2002, 84-88.

³⁹ Euroopassa, erityisesti feodaaliyhteiskunnassa oli samantapainen ajatus. Se oli voimissa 1800-luvulle saakka.

⁴⁰ Pyykkö 2002, 51-54.

⁴¹ Wierzbicka 1997, 143, 152-153.

ja ”ajattelun vapaus”. Svoboda kuvaakin ihmisen oikeutta toteuttaa sitä, mitä hänelle pidetään toivottavana.⁴²

Volja ilmaisee myös vapautta, mutta se saatetaan kääntää myös tahdoksi. Volja ei liity mitenkään oikeuden käsitteeseen, kuten svoboda, ja sitä pidetään käsitteenä jota läntinen ihminen ei voi ymmärtää. Sen on sanottu kuvaavan erityisesti talonpojan näkökulmaa vapaudesta, jolloin se ajatellaan ideaalina olotilana ja erityisesti vapautumisena jostakin, kuten esimerkiksi maaorjuudesta, josta Venäjällä on pitkät perinteet.⁴³ Volja korostaa siis vapautta ei-vankeutena ”life outside prison”, eikä näin ollen tarkoita neoroomalaista riippumattomuutta kaikesta. Voljaa ei siksi ole koettu historiassa esimerkiksi niin vaarallisena kuin svobodaa, joka erityisesti Neuvostoaikana tulkittiin kirjailijoiden esiintuomana anarkistisena vapautena.

Käsitteitä ja kulttuuria tutkimalla voidaan ymmärtää, että se vapaus, mitä länsimaissa ihailaan ja jonka pohjalle ihmisoikeudet ovat rakennettu, ei välttämättä olekaan Venäjällä samalla tavalla arvostettua. Venäläiset tulkitsevat vapauden olevan toisenlaista ja he arvostavat vapaudessa toisenlaisia piirteitä. Se, kumpi vapauden käsitteistä on keskeisempi venäläisessä kulttuurissa, on kaksijakoista, sillä vaikka svoboda esiintyy kielessä useammin, niin volja on kuitenkin aina positiivista vapautta ja siten venäläisten sielua lähempänä.⁴⁴ Venäläiset saattavat pitää siis itseään edelleen vapaina, vaikka länsimaista näkökulmaa edustavat Amnesty International ja Human Rights Watch raportoivat venäläisten oikeuksien olevan rajoitettua.

2.3 Ihmisoikeudet kansainvälisissä sopimuksissa

Ihmisoikeudet yleisesti ottaen määritellään oikeuksiksi, jotka kuuluvat meille luonnostaan, ja joita ilman elämä ei ole ihmisarvon mukaista. Käsitteet ihmisoikeuksista vaihtelevat hyvin paljon eri maiden ja alueiden välillä, ja ovat siten

⁴² Wierzbicka 1997, 138-144.

⁴³ Wierzbicka 1997, 144-148.

⁴⁴ Pyykkö 2002, 51-54.

osittain riippuvaisia ympäröivästä kulttuurista ja yhteiskunnasta.⁴⁵ Yleisesti ottaen ihmisoikeuksia tutkitaan ja niistä puhutaan kuitenkin erityisesti länsimaisesta näkökulmasta käsin. Kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt, kuten Amnesty International ja Human Rights Watch edustavat julkaisuissaan länsimaisia näkemyksiä ihmisoikeuksista.

Länsimaissa ihmisoikeudet käsitetään universaaleina oikeuksina, jotka kuuluvat kaikille ihmisille sen perusteella, että he ovat tämän ihmiskunnan jäseniä. Ihmisoikeudet ovat universaaleja siinä mielessä, että tavalliset oikeudet ja lait vaihtelevat usein alueittain, mutta ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle yksilölle lainsäädännöstä ja muista paikallisista tekijöistä riippumatta.⁴⁶ Ihmisoikeuksien haltijan katsotaan siis kuuluvan ensisijaisesti ihmiskuntaan, vasta sitten johonkin yhteiskuntaan tai ryhmään.

Kansainvälisenä huolenaiheena ihmisoikeudet ovat verrattain uusi ilmiö, vaikka ihmisoikeuslakien alkuperää voidaan jäljittää aina 1600- ja 1700 lukujen perustuslaillisiin vallankumouksiin ja uskonsotiin. Ensimmäiset kansainväliset ihmisoikeuksiin liittyvät sopimukset koskevat nimenomaan uskonnonvapautta ja orjuutta. Esimerkiksi katolisten ja protestanttien välillä käydyn kolmikymmenvuotisen sodan päättäneessä Westfalenin rauhansopimuksessa 1648 mainitaan uskonnonvapaudesta. Kuitenkin vasta toisen maailmansodan jälkeen voidaan puhua ihmisoikeuksien systemaattisesta suojelemisesta kansainvälisessä järjestelmässä.⁴⁷ Natsien toisen maailmansodan aikana suorittamat hirmuteot omia kansalaisiaan kohtaan saivat liittoutuneet ymmärtämään ihmisyyden todellisen arvon, ja jo ennen sodan päättymistä liittoutuneet tekivät päätöksen kansainvälisestä ihmisoikeussitoumuksesta. Lokakuun 24. päivä 1945 sodan voittajavaltiot perustivat Yhdistyneet kansakunnat (YK), jonka tehtäväksi annettiin muun muassa yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen laatiminen.⁴⁸

⁴⁵ Davidson 1993, 1 ja 7.

⁴⁶ YK ja ihmisoikeudet, Ihmisoikeudet.net, mitä ne ovat.

⁴⁷ Davidson 1993, 1 ja 7.

⁴⁸ Davidson 1993, 1,7 ja 11-12.

YK:n ihmisoikeusnäkömyksen taustalla on ajatus ihmisten yhdenvertaisuudesta ja yhtäläisistä oikeuksista. YK:n päämääräksi määriteltiin ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittaminen ja edistäminen, kuten myös valtioiden välisen yhteistyön aikaansaaminen kansainvälisiä, taloudellisia, sosiaalisia, sivistyksellisiä tai humanitaarisia kysymyksiä ratkaistaessa.⁴⁹ YK:n ihmisoikeusjärjestelmän perusta muodostuu seitsemästä ihmisoikeussopimuksesta ja kuudesta niihin liittyvästä pöytäkirjasta. Näistä tärkeimmät, niin sanotun YK:n ihmisoikeussopimuksen ytimen, muodostavat vuoden 1948 yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen lisäksi kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (1966) sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (1966).⁵⁰

YK:n ihmisoikeusjulistuksessa mainitaan muun muassa, ettei ketään saa syrjiä rotuun, uskontoon tai sukupuolen tähden. Kansalaisoikeuksiin katsotaan perinteisesti kuuluvan oikeus elämään, sananvapaus, mielipiteenvapaus, kokoontumisenvapaus, uskonnonvapaus sekä liikkumisen- ja järjestäytymisenvapaus. Poliittisilla vapauksilla tarkoitetaan yhtäläistä äänioikeutta, oikeutta osallistua vaaleihin ja asettua ehdolle, sekä vaalisalaisuutta. Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (TSS-oikeudet) käsittävät oikeuden välttämättömään sosiaaliturvaan, ilmaiseen perusopetukseen ja terveydenhuoltoon, sekä oikeuden työhön ja toimeentuloon. TSS-sopimus päättyi osaksi YK:n ihmisoikeussopimuksia aikoinaan osittain Neuvostoliiton ehdottamana, koska se pystyi hyödyntämään sitä länsimaiden syytöksiä vastaan.⁵¹

Ihmisoikeuslait ovat olleet osana kansainvälistä lakia toisesta maailmansodasta lähtien, joten myös tästä alkaen ihmisoikeusrikkomukset ovat olleet rikkomuksia kansainvälistä lakia kohtaan. Näin ollen se, kuinka valtiot kohtelivat kansalaisiaan, ei ollut enää valtion sisäinen asia vaan puutteellinen ihmisoikeuskohtelu tuli koko kansainvälisen yhteisön asiaksi.⁵² Ihmisoikeussopimukset kuitenkin sitovat laillisesti ainoastaan niitä valtioita,

⁴⁹ YK ja ihmisoikeudet.

⁵⁰ Ihmisoikeudet.net, mitä ne ovat.

⁵¹ Ihmisoikeudet.net, mitä ne ovat.

⁵² Davidson 1993, 12 ja 47.

jotka ovat allekirjoittaneet ja ratifioineet ne. Julistus sen sijaan on enemmänkin periaatteellinen ja moraalinen, eikä sitä siten voida laskea oikeudellisesti sitovaksi.⁵³

YK:n ihmisoikeussopimusten ohella merkityksellisinä pidetään myös Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssissa (ETY) vuonna 1973 solmittua Helsingin sopimusta, ja myöhempää vuonna 1975 solmittua Geneven sopimusta.⁵⁴ ETY -kokousten seurauksena perustettiin myöhemmin Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö eli ETYJ. Kansainvälisistä sopimuksista huolimatta ihmisoikeuksien käytännön toteutus vaihtelee maittain. YK:n ihmisoikeussopimukseen onkin 1960-luvun puolivälistä lähtien liitetty nimenomaiset valvontajärjestelmät, joiden avulla voidaan arvioida, kuinka sopimuksessa turvatut oikeudet toteutuvat.⁵⁵ Tällöin myös kansalaisjärjestöt alkoivat entistä aktiivisemmin vaatia ihmisoikeuksien käytännön toteutumista ja valvomista, ja ovatkin toimineet tärkeinä kanavina muun muassa YK:n ihmisoikeuskomissiossa.

2.4 Kansainväliset järjestöt ihmisoikeuksien valvojina ja edistäjinä

Kansalaisyhteiskunta on mielletty valtiovallan vastavoimaksi, sillä länsimaissa valtio ja yhteiskunta käsitetään eri asioiksi. Kansalaisjärjestöt, jotka järjestäytyvät tietyn teeman ympärille, ovat perinteinen osa länsimaista kansalaisyhteiskuntaa. Ihmisoikeuksien valvojina ja edistäjinä erilaisilla kansalaisjärjestöillä ja kuten myös kansainvälisillä järjestöillä on nähty olevan merkittävä rooli.⁵⁶

Kansainväliset järjestöt voidaan karkeasti ottaen jakaa kahteen ryhmään. Toiseen ryhmään kuuluvat kansainväliset viralliset järjestöt, jotka syntyvät kansalaisia edustavien valtioiden toimesta. Tällaisista järjestöistä tunnetuin on YK, jossa kansalaisten asioita edustaa valtioiden valitsemat päämiehet. Toiseen ryhmään taas kuuluvat kansainväliset epäviralliset kansalaisjärjestöt, joiden takana ovat vuorostaan

⁵³ Ihmisoikeudet.net, YK:n ihmisoikeussopimukset ja niiden valvonta.

⁵⁴ Davidson 1993, 16; Ulkoasianministeriö, ihmisoikeussopimukset ja raportit.

⁵⁵ Ihmisoikeudet.net, YK:n ihmisoikeussopimukset ja niiden valvonta.

⁵⁶ Iriye 2002, 1-2.

yksittäiset ihmiset ja ryhmät.⁵⁷ Käytännönsyistä johtuen, on melko luonnollista, että ei-valtiollisten kansalaisjärjestöjen on mahdollista keskittyä pelkästään yhteen asiaan kuten ihmisoikeuksiin, ja ajaa niitä tehokkaasti, kun taas suurempien virallisten organisaatioiden päätöksenteko on kaikin puolin kankeampaa niiden noudattaessa kansainvälisen byrokratian ja diplomatian sääntöjä.

Kansainvälisistä ihmisoikeusjärjestöistä tunnetuimpia ovat Amnesty International ja Human Rights Watch. Molemmat niistä ovat ei-valtiollisia kansainvälisiä organisaatioita, jotka ovat omistautuneet maailmanlaajuisesti suojelemaan ja puolustamaan ihmisoikeuksia. Ne eivät ota vastaan valtiollista rahoitusta, vaan niiden toiminta perustuu vapaaehtoiseen yksityisten henkilöiden ja maailman laajuisten säätiöiden lahjoituksiin. Näin ollen ne pystyvät toimimaan kaikista valtiollisista, poliittisista, taloudellisista tai uskonnollisista rajoituksista vapaana.⁵⁸ Toisaalta on kuitenkin hyvä muistaa, että ei-valtiolliset järjestöt eivät riippumattomuudestaan huolimatta toimi tyhjiössä vaan valtio ja siellä vallitseva poliittinen ilmapiiri vaikuttavat niihin. Esimerkiksi sekä Amnesty International sekä Human Rights Watch lähestyvät ihmisoikeuksia länsimaisesta kulttuurista ja aatemaailmasta käsin ja niiden kannanotot edustavat länsimaisia näkökulmia, arvoja ja ajatuksia ihmisoikeuksista sekä niiden rikkomuksista. Toisaalta molemmat järjestöt painottavat, että ne ajavat ihmisoikeuksia YK:n yleismaailmallisen julistuksen hengessä noudattaen siinä linjattuja periaatteita ja arvoja.

2.4.1 Amnesty International ihmisoikeuksien puolustajana

Amnesty International on maailman suurin ja tunnetuin ihmisoikeusjärjestöistä. Se sai alkunsa vuonna 1961 brittiläiset lakimiehen Peter Benensonin aloitteesta ja *Observer* lehdessä julkaistusta artikkelista, joka käsitteli kahta mielipiteidensä vapauden puutteen vuoksi vangittua portugalilaista opiskelijaa. Tästä artikkelista lähti liikkeelle maailmanlaajuinen kampanja mielipidevankien oikeuden puolesta, ja kampanjan johdosta perustettiin myöhemmin järjestö, joka kantaa nimeä Amnesty International.⁵⁹

⁵⁷ Iriye 2002, 1-2.

⁵⁸ HRW; Hopgood 2006, 129.

⁵⁹ AI, Who we are.

AI:n ensisijainen mielenkiinnon kohde olikin aluksi puolustaa erityisesti mielipiteen vapautta, mutta myöhemmin painopisteiksi ovat myös valikoituneet naisten oikeuksien puolustaminen, kuolemanrangaistuksen vastustaminen, ihmisyyteen liittyvät epäoikeudenmukaisuudet sekä kansainvälisten yhtiöiden toimesta tehdyt väärinkäytökset ihmisyyttä vastaan.⁶⁰

Amnesty Internationalilla on yli kolme miljoonaa kannattajaa ja toimintaa yli 150 maassa. AI julkaisee joka vuosi maailmanlaajuisen vuosikatsauksen ihmisoikeuksien tilasta, joka kattaa suurimman osan maailman valtioista. Vuosikatsauksien lisäksi AI julkaisee uutisia ihmisoikeusrikkomuksista tai myös parannuksista sekä kehityksistä, joita on tapahtunut ihmisoikeustilanteeseen liittyen. AI:lla on myös lukuisia erilaisia kampanjoita ajankohtaisiin ihmisoikeusasioihin liittyen. Se organisoii muun muassa mielenosoituksia, järjestää ihmisoikeustarkkailijoita ja valvojia, sekä pyrkii vaikuttamaan suoraan päättäjiin ja toimii myös YK:n ihmisoikeuskomissiossa yhtenä pysyvänä neuvonantajana.⁶¹ AI:lle myönnettiin vuonna 1977 Nobelin rauhanpalkinto siitä, että se on varmistanut ja puolustanut maailmalla vapautta ja oikeutta, sekä siten myös rauhaa.⁶²

Amnesty International kerää tietonsa paikallisilta ihmisoikeusjärjestöiltä sekä aktivisteilta, ja se pyrkii varmistamaan lähteidensä luotettavuuden usealta eri taholta. Amnestyn julkaiseman materiaalin takana ovat siis ensisijaisesti kunkin alueen paikalliset asukkaat, kuten uhrien ja aktivistien tiedonannot, mutta myös paikalliset viranomaiset ja järjestön omat tarkkailijat.⁶³ AI pyrkii tiedotteissaan puolueettomuuteen, mutta sen tiedonantoja on kritisoitu muun muassa vasemmistolaisuudesta ja Israelin vastaisuudesta.

⁶⁰ Hopgood 2006, 80-92.

⁶¹ AI, Who we are.

⁶² AI, The History of Amnesty International.

⁶³ AI, Who we are.

2.4.2 Human Rights Watch ihmisoikeuksien valvojana

Human Rights Watchin historia alkaa Helsinki Watchin käynnistämisestä vuonna 1978. Helsinki Watch nimellä kulkenut järjestö perustettiin alun perin tarkkailemaan sosialististen maiden toimintaa suhteessa Helsingin sopimukseen. 1980-luvulla perustettiin toinen tarkkailuorganisaatio, joka keskittyi vuorostaan Keski-Amerikan tapahtumiin. Myöhemmin perustettiin vielä muita komiteoita koskien Afrikkaa sekä muita maanosia, kunnes ne kaikki yhdistyivät vuonna 1988 Human Rights Watchiksi.⁶⁴

Human Rights Watchin toimintamuotona on ihmisoikeusrikkomusten tekeminen julkisiksi laajojen vuosittaisten raporttien, kirjojen ja tiedotusvälineiden kautta. Järjestön tiedotuspolitiikka onkin tarkoituksella julkisuudenhakuista.⁶⁵ HRW:n keskeisimmät mielenkiinnon kohteet liittyvät kidutukseen, luvattomiin aseellisiin konflikteihin, lapsisotilaisiin, lehdistönvapauteen, korruptioon, rikosoikeusjärjestelmiin ja naisten asemaan. Vuosituhannen vaihteen jälkeen järjestö on listannut uudeksi haasteeksi terrorismin ja niiden tukiverkostojen torjumisen ihmisoikeuksien puolustamisessa.⁶⁶

Human Rights Watchin julkaisutoiminta perustuu hyvin pitkälti samankaltaiseen tiedonkeruumenetelmään kuin AI:n. HRW:n tiedotukset eroavat kuitenkin AI:sta. AI julkaisee raportteja usein yksittäisistä henkilöistä ja mielipidevangeista, ja käyttää joukkokirjeitä keskittyen lähinnä ihmisoikeusloukkauksiin, kun taas HRW keskittyy erityisesti kriisien tutkimiseen ja niiden pohjalta julkaistuihin pitkiin ja perusteellisiin raportteihin, joissa analysoidaan tilannetta monesti myös poliittisista näkökulmista.⁶⁷ HRW ja AI ovat myös järjestörakenteeltaan melko erilaisia ja niillä on myös erilaiset tavat pyrkiä vaikuttamaan asioihin. HRW pyrkii usein avoimesti vaikuttamaan suoraan väärinä pitämiinsä toimintoihin, ja he nimeävät yksittäisiä henkilöitä esimerkiksi valtionpäämiehiä vastuunalaisiksi ihmisoikeusrikkomuksiin.⁶⁸ AI vuorostaan pyrkii

⁶⁴ HRW, About us.

⁶⁵ HRW, About us.

⁶⁶ HRW, Our History.

⁶⁷ HRW, About us; AI, Who we are.

⁶⁸ HRW, About us.

saamaan tapauksille ensisijaisesti julkista huomiota lähettämällä joukkokirjeitä ja kampanjoimalla esimerkiksi mielipidevankien vapauttamisen puolesta.⁶⁹

Yhteenvetona voi todeta, että kansalaisjärjestöjen rooli maailman ihmisoikeustilanteen raportointina ja valvojina on hyvin merkittävä ja ne toimivatkin usein pääasiallisina äänenkantajina useissa eri kriiseissä. Monilla kansalaisjärjestöillä, kuten Human Rights Watchilla sekä Amnesty Internationalilla, on myös neuvoa-antava asema YK:ssa sekä Euroopan neuvostossa. Lisäksi molemmilla edellä mainituista kansalaisjärjestöistä on YK:n ihmisoikeuksien toimikunnassa myös puheoikeus.⁷⁰

2.5 Memorial ja Moscow Helsinki Group paikallisina ihmisoikeuksien valvojina

Paikalliset ihmisoikeusjärjestöt toimivat usein osana kansainvälisiä ihmisoikeusjärjestöjä esimerkiksi toimimalla alueensa asiantuntijoina ja oman alueen tiedon tallentajina ja välittäjinä. Paikalliset järjestöt ovat kuitenkin hyvin tärkeitä alueellisia ihmisoikeuskanavia, sillä ne myös tiedottavat paikalliselle väestölle heidän oikeuksistaan, tarjoavat asiantuntemusta ja organisoivat tapahtumia. Oikeastaan kansainvälisten ja paikallisten ihmisoikeusjärjestöjen välillä voidaan puhua tietynasteisesta symbioosista, sillä paikalliset ihmisoikeusjärjestöt hyötyvät kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen asioille tuomasta julkisuudesta, mutta toisaalta kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt tarvitsevat paikallista asiantuntemusta. Paikallisilla järjestöillä on kuitenkin oma aivan erityinen roolinsa, sillä pienempinä yksiköinä ne pystyvät keskittymään juuri sen alueen tapahtumiin hyvinkin tarkasti.

Memorial on ensisijaisesti venäläinen ihmisoikeusjärjestö, mutta siitä tuli kansainvälinen Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen, sillä se toimii Venäjän lisäksi myös entisissä Neuvostoliiton valtioissa kuten Ukrainassa, Kazakstanissa ja Georgiassa. Memorialin toiminnan painopiste keskittyy Stalinin vainojen uhrien ja totalitarismin ihmisoikeusrikkomuksien tallentamiseen ja julkaisemiseen, mutta se huomioi myös

⁶⁹ AI, Who we are.

⁷⁰ Ihmisoikeudet.net, YK:n ihmisoikeussopimukset ja niiden valvonta.

ajankohtaisiin ihmisoikeusloukkauksiin.⁷¹ Nykyisin Memorial on maininnut tärkeimmiksi tavoitteikseen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemisen sekä totalitarismiin paluun vastustamisen. Sen lisäksi se keskittyy erityisesti aseellisiin konflikteihin, pakolaisten asemaan ja syrjintään, sekä poliittisen vainon uhreihin.⁷²

Memorialin Human Rights Center eli ihmisoikeuskeskus perustettiin vuonna 1991. Human Rights Center on toiminut jo yli 20 vuoden ajan keskittyen entisen Neuvostoliiton alueen ihmisoikeuksiin.⁷³ Memorial saa rahoitusta ja tukea pääasiassa yksityishenkilöiltä, jotka ovat korkeasti koulutettuja, kuten lääkäreiltä tai lakimiehiltä, mutta myös uhrien omaisilta. Se on valtion tuesta vapaa ja riippumaton. Memorial on voittanut Euroopan parlamentin myöntämän Saharov-mielipiteenvapaus palkinnon sen tekemästä työstä ihmisoikeuksien ja mielipiteenvapauden eteen.⁷⁴ Siinä on vaikuttanut useita länsimaissakin tunnettuja henkilöitä kuten Anna Politkovskaja sekä Sergei Kovalev.

Moscow Helsinki Group on Venäjän vanhin ihmisoikeusjärjestö ja se perustettiin vuonna 1976 Helsinki liikkeen⁷⁵ seurauksena, jossa länsimaiden ja Neuvostoliiton johtajat keskustelivat yhdessä silloisen Neuvostoliiton ihmisoikeustilanteesta. Moscow Helsinki Group on myös ei-valtiollinen järjestö, joka saa rahoituksensa pääasiassa yksityisiltä henkilöiltä ja yrityksiltä. Moscow Helsinki Group on toiminut Venäjän valtion alueella jo yli 30 vuotta, ja erityisesti viime vuosikymmenen aikana se on

⁷¹ Memorial, about HRC ja FAQ about Memorial.

⁷² Memorial, about HRC ja FAQ about Memorial.

⁷³ Memorial, about HRC.

⁷⁴ FAQ about Memorial.

⁷⁵ Helsinki liike seurasi Helsingissä vuonna 1975 järjestettyä Euroopan turvallisuus- ja yhteistyö konferenssia (ETYK), joka oli järjestetty Neuvostoliiton toivomuksesta. Helsingin sopimuksen, ETYK:n päätösasiakirjan, myötä ihmisoikeudet nousivat itä-länsi -suhteiden keskiöön ja myös poikkikansallinen yhteisö ja aktivistit innostuivat niiden valvomisesta. Helsinki liike vaikutti useiden kansalaisjärjestöjen syntyyn, jotka ryhtyivät seuraamaan ihmisoikeuksia, yksi näistä oli MHG. Liike vaikutti myös HRW:n syntyyn 1978, joka sai silloin nimekseen Helsinki Watch. Snyder 2011, 81-82.

pyrkinyt kokoamaan Venäjän sisäisiä ja alueellisia ihmisoikeusjärjestöjä oman organisaationsa toiminnan yhteyteen, jotta ihmisoikeustyöstä tulisi tehokkaampaa.⁷⁶

Moscow Helsinki Group painottaa, että Venäjä on omassa perustuslaissaan vahvistanut useita ihmisoikeuslakeja sekä allekirjoittanut lukuisia kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia ja näin ollen taannut kansalaisilleen oikeuden demokratiaan ja ihmisoikeuksien puolustamiseen.⁷⁷

Moscow Helsinki Group oli alun perin ihmisoikeusrikkomuksien valvonnassa kiinnostunut erityisesti liikkumisenvapaudesta, vapaista vaaleista, sananvapaudesta, mutta kun nämä olivat suurelta osalta järjestön mielestä saavutettu 1990-luvun alkupuolella, niin tilalle nousi uusia kiinnostuksen aiheita, kuten esimerkiksi kansallinen syrjintä, sotilaalliset konfliktit sekä naisten syrjiminen, ja Tshetsshenian sodan pakolaiset sekä maksamattomat palkat ja eläkkeet. Moscow Helsinki Groupin painopisteet ja keskeiset mielenkiinnon kohteet kansallisella tasolla liittyi alueellisten järjestöjen tiiviimpään yhteistyöhön, ihmisoikeusaktivistien kouluttamiseen, lainopilliseen neuvontaan ja auttamiseen, sekä ihmisoikeuksista tiedottamiseen julkaisujen ja median välityksellä.⁷⁸

⁷⁶ MHG.

⁷⁷ MHG.

⁷⁸ MHG.

3. Väkiältä vapauden rajoittajana

3.1 Väkiältä eri muodoissa loukkasi ihmisoikeuksia

Länsimaiset ihmisoikeusarvot, kuten myös kansalaisoikeudet ja -vapaudet, perustuvat YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeusjulistukseen. YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeusjulistus toimii mittapuuna, jota vasten ihmisoikeusjärjestöt, ja erityisesti kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt, kuten AI ja HRW, tulkitsivat venäläistä vapautta.

Venäjä Neuvostoliiton seuraajavaltiona oli vahvistanut YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen ja sitä koskevat lisäpöytäkirjat, ja oli näin ollen kansainvälisen oikeuden mukaan sitoutunut noudattamaan niitä, sekä kunnioittamaan niiden periaatteita.⁷⁹ Venäjällä sisäisen lainsäädäntötyön uudistaminen oli kuitenkin hidasta ja neuvostoaikaiset käytännöt säilyivät käytössä useita vuosia sen romahtamisen jälkeenkin.⁸⁰ Venäjän omat lait olivat usein ristiriidassa kansainvälisten säädösten kanssa ja niiden tulkitseminen riippui hyvin pitkälle tulkitsijasta ja historiallisista perinteistä, mikä tulkittiin kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen puolesta negatiivisen vapauden puutteeksi. Lainsäädännön aikaansaaminen ja uudistaminen on ollut yksi osa venäläisen vapauden kehitystä ja tämä oli havaittavissa myös järjestöjen raporteista.

Kansainvälisten ja venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa yhdeksi keskeiseksi nimittäjäksi venäläisen vapauden määrittäjänä nousi väkiältä. Väkiältä ja sen eri muodot tulkittiin kaikkien neljän tutkimani ihmisoikeusjärjestöjen tiedonannoissa sellaisen vapauden esteenä tai uhkana, johon YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa oikeutetaan. YK:n yleismaailmallisessa julistuksessa kolmannessa ja viidennessä artiklassa sanotaan että,

*Kullakin yksilöllä on oikeus elämään, vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen.*⁸¹

⁷⁹ Saari 2010, 35.

⁸⁰ HRW Russia 1992, 1993 ja 1994; Kotkin 2001, 142-143.

⁸¹ YIJ artikla 3.

*Ketään ei saa kiduttaa eikä kohdella tai rangaista julmasti, epäinhimillisesti tai alentavasti.*⁸²

Järjestöt tulkitsivat venäläisen vapauden olleen Neuvostoliiton jälkeisellä ajanjaksolla yhä hyvinkin rajallista ja toivat esille, että etenkin väkivalta rajoitti kolmannessa ja viidennessä artikkelissa julistettuja asioita.

Väkivalta jaotellaan muun muassa fyysiseen, henkiseen, ideologiseen ja rakenteelliseen väkivaltaan.⁸³ Ihmisoikeusjärjestöjen raporttien analysoimiseksi on hyvä lähestyä kutakin näistä hieman tarkemmin, jotta voidaan ymmärtää miten ne määrittivät venäläistä vapautta Neuvostoliiton jälkeisellä ajanjaksolla.

Väkivalta fyysisessä muodossa loukkasi ihmisten vapautta ruumiilliseen koskemattomuuteen ja äärimmilleen vietyinä heidän oikeutta elämään. Fyysinen väkivalta toistui raporteissa erityisesti viranomaisten, kuten poliisien ja sotilaiden, harjoittamana voimankäyttönä ja rikos- ja oikeuskäytänteissä.⁸⁴ Fyysisen vapauden loukkaaminen ilmeni raporteissa esimerkiksi kuulusteluissa, pidätyksissä ja mielenosoituksen kukistamisissa, mutta myös kuolemanrangaistuksen sallimisessa.⁸⁵

Henkisen väkivallan kriteerit täyttyivät esimerkiksi silloin, jos oli aihetta pelätä joutuvansa fyysisen väkivallan tai epäoikeudenmukaisen tuomion uhriksi. Ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa henkisen väkivallan yleisimmät muodot koskivat viranomaisten toimia, ja olivat mainintoja uhkailuista, tekaistuista syytöksistä sekä vihamielisistä lausunnoista vähemmistön edustajia kohtaan.⁸⁶ Sitä miten järjestöt tulkitsivat henkisiä vapauksia, kuten mielipiteenvapautta sekä omantunnon- ja ilmaisunvapautta, käsitellen myöhemmin kansalaisvapauksina, enkä henkisen

⁸² YIJ artikla 5.

⁸³ Kielitoimiston sanakirja.

⁸⁴ HRW Russia 1992, AI Annual Report, Russia 1999.

⁸⁵ AI Annual Report, Russia 1993-1999; HRW Russia 1991-1999.

⁸⁶ HRW Russia 1994.

väkivallan muotona, vaikka ne sellaisiksi voidaan myös laskea, sillä ne rajoittavat yksilön henkisiä oikeuksia.

Ideologisen ja rakenteellisen väkivallan määritelmät eroavat toisistaan vuorostaan siten, että onko kyseessä aate tai järjestö, vai valtio tai poliittinen järjestelmä, joka sortaa tiettyä ihmisryhmää. Ideologista väkivaltaa edustivat järjestöjen raporteissa erityisesti antisemitistiset järjestöt sekä muut pienemmät äärioikeistolaiset ryhmittymät.⁸⁷ Rakenteellinen väkivalta eli valtion harjoittama sorto kohdistuen erityisesti vähemmistökansallisuuksiin oli yksi keskeisimmistä huolista molempien järjestöjen raporteissa, mutta myös korruptio, jonka katsottiin loukkaavan ihmisten oikeutta tasapuolisuuteen lain edessä.⁸⁸

Väkivallan ja sen eri muotojen esiintymisen lisäksi kansainvälisten ja venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen aineistoa voidaan jaotella sen mukaan, keihin se kohdistui ja oliko kyseessä järjestelmällinen käytäntö vai yksittäinen tapaus. Lukumääräisesti laskettuna väkivalta ilmeni järjestöjen raporteissa useimmiten yksittäisiin henkilöihin kohdistuneina pahoinpitelyinä tai uhkailuina, mutta kuvaukset olivat järjestelmällisesti hyvin samankaltaisia. Toisaalta tutkimaani kahdenkymmenen vuoden ajanjaksoa leimaa myös toinen piirre, nimittäin väkivallan kohdistaminen kokonaiseen ihmisjoukkoon tai etniseen ryhmittymään. Kyseisellä ajanjaksolla erityisesti AI:n ja HRW:n raporttien perusteella oli ennemminkin sääntö kuin poikkeus, että vallankaappausyrityksiin, julkisiin mielenosoituksiin, panttivankidraamoihin kuten myös vähemmistöjen itsenäistymispyrkimyksiin vastattiin runsaalla voimankäytöllä ja väkivallalla.

Väkivalta yhteisenä nimittäjänä liittyi aina jossakin muodossa järjestöjen huolenaiheisiin, joten lähestyn seuraavissa alaluvuissa yksityiskohtaisemmin fyysistä, henkistä ja rakenteellista väkivaltaa koskien erityisesti AI:n ja HRW:n tulkintoja Neuvostoliiton jälkeisestä venäläisestä vapaudesta. Väkivalta ja sen eri muodot kietoutuivat raporteissa yhteen, ja yhden tapauksen kuvauksessa ilmeni yleensä sekä fyysistä ja henkistä, ja toisinaan näiden lisäksi myös ideologista ja rakenteellista

⁸⁷ AI Annual Reports, Russia 1993-1999; HRW Russia 1991-1999.

⁸⁸ AI Annual Report, Russia 1993-1999; HRW Russia 1991-1999.

väkivaltaa. Esimerkiksi raporteissa saatettiin kuvata, että viranomaisten vähemmistön edustajaan kohdistamaan rakenteelliseen väkivaltaan liittyi fyysisen pahoinpitelyn lisäksi myös uhkailua ja pelottelua. Tämän vuoksi käsittelen seuraavissa alaluvuissa väkivallan eri muotoja yhdessä, enkä toisistaan erillisinä asioina.

3.2 Viranomaisten liiallinen voimankäyttö rajoitti kansalaisten negatiivista vapautta

Ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa korostui viranomaisten suuri päätäntövalta venäläisten ruumiillisen ja henkisen koskemattomuuden määrittelijöinä. Venäjän perustuslaissa oli vahvistettu jokaiselle oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja fyysiseen koskemattomuuteen, mutta nämä näyttivät järjestöjen raporttien perusteella olleen pitkälti tulkinnanvaraisia asioita.⁸⁹ Erityisesti AI:n ja HRW:n raporteista kävi ilmi, että paikalliset viranomaiset sovelsivat lakeja oman mielivallan mukaisesti ja näin ollen kansalaisten negatiivinen vapaus oli heikko. Maininnat paikallisten viranomaisten liiallisesta voimankäytöstä, ja väkivallasta, kansalaisia kohtaan jatkuivat hyvin samankaltaisina raporteissa koko kahdenkymmenen vuoden ajan.⁹⁰ Sen sijaan lainsäädännöllisesti oikeus fyysiseen koskemattomuuteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen parani järjestöjen mukaan huomattavasti vuonna 1999, jolloin Venäjä viimein ratifioi ja lisäsi myös omaan perustuslakiinsa kuolemanrangaistuksen lopullisen kumoamisen ja poistamisen.⁹¹ Viranomaisten käyttämän väkivallan tarkoitusperille oli tosin löydettävissä erilaisia syitä, mutta yleensä niissä kulminoitui tulkinnasta riippuen, joko viranomaisten mielivalta tai kansallinen turvallisuus ja yhtenäisyys.

Neuvostoliiton romahtaminen vuonna 1991 herätti kansainvälisesti toivoa ihmisoikeuksien kehittymisestä parempaan suuntaan.⁹² Taloudellisesti ja poliittisesti

⁸⁹ Ks. esim. HRW Russia 1992.

⁹⁰ AI Annual Reports, Russia 1993-1999; HRW Russia 1991-1999.

⁹¹ AI Annual Report, Russia 1999; HRW Russia 1999.

⁹² Saari 2010, 21 ja 29.

Venäjä lähti etsimään uutta suuntaa lännen kapitalismista sekä demokratiasta. Tutkimuskirjallisuudesta käy hyvin ilmi, että usein ihmisoikeustilanteen ajateltiin kehittyvän käsi kädessä taloudellisen elpymisen ja lainsäädännöllisen uudistamisen kanssa.⁹³ Jeltsinin aloittamaan modernisaation ajanjaksoon liittyi paljon toiveita. Toiveet ihmisoikeuksien paranemisesta ja kansalaisten vapauden lisääntymisestä näkyivät myös erityisesti AI:n ja HRW:n ensimmäisistä Venäjän federaatiota koskevista raporteista, vaikka niissä tuotiin esille myös useita tekijöitä, jotka tulkittiin negatiivisen vapauden puutteeksi.

Vuoden 1992 Venäjän ihmisoikeustilannetta koskevassa raportissa HRW mainitsi neuvostoaikaisen poliittisen järjestelmän olleen useiden vuosikymmenten ajan huomattava tekijä ihmisoikeuksien rikkojana, ja totesi, että sen romahtaminen jätti Venäjän federaation ihmisoikeudet sekasortoiseen tilaan. Positiivisina piirteinä yksilön vapauden ja ihmisoikeuksien suhteen järjestö nosti esille kommunismin hylkäämisen, yleisen ilmapiirin vapautumisen, vaikka sen mainittiin johtuvan osittain hallinnollisen sekavuudesta, sekä viranomaisten pyrkimyksen luoda ja vakiinnuttaa demokraattista hallintojärjestelmää. Positiivisten näkökulmien lisäksi raportissa kuitenkin todetaan, että vaikka Neuvostoliiton poliittinen järjestelmä oli tunnustettu epäluotettavaksi ja hylätty, sitä ei kuitenkaan ollut täysin purettu. Järjestö oli huolissaan erityisesti siitä, että monet virkamiehet olivat pysyneet samoina, sekä useat piirteet rikos- ja oikeusjärjestelmässä muuttumattomina.⁹⁴ Molempien kansainvälisten järjestöjen raporteissa tulee ilmi huoli kansalaisten negatiivisen vapauden tilasta ja väkivallasta sen rajoittajana.

Erytyisesti AI:n ja HRW:n raporteissa toistui lähes muuttumattomana piirteenä koko tutkimani kahdenkymmenen vuoden ajan, että viranomaisten ja päättäjien voimankäyttö loukkasi kansalaisten vapautta fyysiseen koskemattomuuteen. Sekä venäläiset, että kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt kuvasivat poliisin toimenpiteitä brutaaleina ja raporttien perusteella viranomaisten voimankäytössä ei tapahtunut olennaisia

⁹³ Ks. esim Hautala 2008, 18-20.

⁹⁴ HRW Russia 1992.

muutoksia.⁹⁵ Kansalaisten oikeus fyysiseen koskemattomuuteen ei näin ollen parantanut huomattavasti edes Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen.

Oikeastaan suurin muutos viranomaisten käytännöissä tapahtui menetelmissä, joilla pahoinpitelyt suoritettiin. 1990-luvun alkupuolella ja lähes koko vuosikymmenen, viranomaisten suorittamat pahoinpitelyt tapahtuivat raporttien perusteella pääasiallisesti potkimalla sekä erilaisten pamppujen tai ruoskien avulla.⁹⁶ 1990-luvun loppupuolella raporteihin ilmestyi myös kuvauksia erilaisista sähköpampuista ja sähköshokkimenetelmistä.⁹⁷ Kyseisten menetelmien käyttö yleistyi erityisesti 2000-luvulle tultaessa ja jatkui tutkimani ajanjakson loppuun.

Useimmissa raporteissa kuvattiin yksityiskohtaisesti, kuinka pidätettyjä sekä kuulusteltavia on pahoinpidelty ja kidutettu poliisien ja sotilaiden toimesta, tai viranomaisten hallinnoimissa tiloissa, kuten putkissa tai vankiloissa, niin pahasti, että he ovat tarvinneet välitöntä sairaalahoitoa ja kirurgiaa.⁹⁸ Myös armeijaa syytettiin hyvin väkivaltaisista otteista ja piittaamattomuudesta siviiliväestöön kohdistuvia uhkia kohtaan.⁹⁹ Viranomaisten tämänkaltainen toiminta esiintyi kaikkien ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa, mutta erityisesti AI:n ja HRW:n raporteissa mainintoja löytyi kaikkina vuosina aina vuoteen 2010 saakka.

Ensimmäisen kerran maininta viranomaisten järjestelmällisestä tavasta harjoittaa väkivaltaa löytyi HRW:n vuoden 1992 raportista.¹⁰⁰ HRW:n ja AI:n maininnat viranomaisten harjoittamasta väkivallasta koskivat varsinkin ennen ensimmäisen Tshetshenian sodan puhkeamista lähes pelkästään poliisien rajuja otteita kaikkia

⁹⁵ Ks. esim. HRW Russia 1992 ja 2009; AI Annual Report, Russia 1993 ja 2008; Memorial, News 28.09.2009; MHG Publications, Human Rights in Russian Regions 2001 ja 2006.

⁹⁶ AI Annual Report, Russia 1993, 1995 ja 1997; HRW Russia 1992, 1993 ja 1996.

⁹⁷ AI Annual Report, Russia 1998.

⁹⁸ HRW Russia 1992; AI Annual Report, Russia 2001 ja 2009; Memorial, News 20.08.2009; MHG News 04.09.2006.

⁹⁹ HRW Russia 1993-2010; AI Annual Report, Russia 1993-2010.

¹⁰⁰ HRW Russia 1992.

kansalaisia kohtaan. Vuonna 1994 ensimmäisen Tshetsshenian sodan puhkeamisen myötä maininnat viranomaisten harjoittamasta väkivallasta vain lisääntyvät ja viranomaisten harjoittamaan väkivaltaan tuli myös uusia piirteitä, jotka säilyivät tutkimani ajanjakson loppuun. Uusina piirteinä viranomaisten toimiin tuli muun muassa kidutus ja väkivallan kohdistaminen erityisesti vähemmistöihin. Kidutus kuulustelujen yhteydessä oli kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella ennemminkin sääntö kuin poikkeus ja kidutusten yhteydessä saatuja tunnustuksia käytettiin poikkeuksetta tuomioiden perusteena.¹⁰¹

Väitetyt kidutukset kuulustelujen yhteydessä etenivät usein saman kaavan mukaisesti koko tutkimani ajan jakson. Vuonna 2001 AI kuvaili esimerkiksi kaukasialaisen Aleksei Golubkovin kuulusteluja tiivistetysti ja vapaasti käännettynä seuraavasti: *Ensin Aleksei Golubkovia oli yritetty kuulustella ja sitten hänen eteensä oli tuotu tyhjä paperi allekirjoitettavaksi. Viranomaiset olivat uhanneet häntä kuolemalla, kertoen että ottaisivat hänen ruumiinsa sairaalaan, jossa kertoisivat sen löytyneen kadulta. Sen jälkeen häntä oli hakattu ja potkittu ja käsketty uudelleen allekirjoittamaan kyseinen paperi. Kun hän ei ollut suostunut allekirjoittamaan sitä, kidutusta oli jatkettu heittämällä muun muassa kiehuvaa vettä hänen päälleen. Tämän jälkeen häntä oli pyydetty uudelleen allekirjoittamaan. Jälleen hänen kieltäytyttyä hänen pänsä ympärille sidottiin sellofaanipussi ja häntä kuristettiin niin kauan, kunnes hän pyörtyi.*¹⁰² Tarina jatkuu samankaltaisena, kunnes kuulusteltava allekirjoittaa paperin.

Erityisesti AI:n sekä HRW:n raporteista on löydettävissä vuosittain samankaltaisia kertomuksia kiduttamisesta ja viimeisin kuvaus oli vuodelta 2009.¹⁰³ Molemmat järjestöt tuomitsivatkin viranomaisten väkivallan loukkaavan hyvin suuresti Venäläisten negatiivista vapautta ja totesivat Venäläisten negatiivisen vapauden olleen täysin riippuvainen viranomaisten hyvästä tahdosta.

Viranomaisten raakuus ei suinkaan näytä vähentyneen vuosien varrella vaan tilanne oli jopa päinvastoin. Ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa oli oikeastaan havaittavissa kausia,

¹⁰¹ HRW Russia 1995; AI Annual Report, Russia 1995.

¹⁰² AI News and Reports, Russia 13th of August 2001.

¹⁰³ AI News and Reports, Russia 25th of June 2009; AI News and Reports, Russia 30th of June 2009.

jolloin viranomaisten käyttämä väkivalta lisääntyi huomattavasti. Viranomaisten väkivallan käyttö kasvoi sekä kansainvälisten, että venäläisten järjestöjen raporttien perusteella erityisesti kriisien yhteydessä, jolloin kansalaisten vapauksien rajoittamista ja kaventamisia perusteltiin yhteiskunnan järjestyksen ja rauhan turvaamisella.

Vuoden 1993 vallankaappausyritys oli ensimmäinen suuri kriisi, joka näkyi raporteissa lisääntyneinä mainintoina väkivallasta pidätysten ja kuulustelujen yhteydessä.¹⁰⁴ Vuoden päästä siitä puhkesi ensimmäinen Tshetshenian sota ja viranomaisten brutaalius erityisesti vähemmistöjä kohtaan kasvoi.¹⁰⁵ Ruplan kurssin romahtaminen ja sitä seurannut taloudellinen kriisi 1998 aiheutti lukuisia levottomuuksia ja samalla lisääntyivät järjestöjen maininnat viranomaisten harjoittamasta väkivallasta rauhan ja järjestyksen ylläpitämiseksi.¹⁰⁶ Vuonna 1999 vuorostaan räjäytettiin Moskovassa kaksi kerrostaloa ja tämä tapahtumaketju oli myös toisen Tshetshenian sodan aloittamisen syy. Sota yksistään on jo väkivaltaa, mutta sodankäynnin lisäksi paikalliset viranomaiset näyttävät raporttien perusteella lisännen pidätysten ja kuulustelujen yhteydessä käytettäviä voimakeinoja.¹⁰⁷ Vuonna 2001 Putin julisti Venäjän aloittaneen virallisen sodan terrorismia vastaan ja tämä näkyy taas viranomaisten lisääntyneenä väkivallan käyttönä.¹⁰⁸ Moskovan teatterikaappaus vuonna 2002 ja Beslanin koulukaappaus 2004 lisäävät entisestään erityisesti etnisiin vähemmistöihin kohdistuvia pahoinpitelyitä.¹⁰⁹ Viimeisin suuri kriisi tutkimaltani ajanjaksolta oli Georgian sota 2008, millä oli samankaltainen vaikutus erityisesti etnisiin vähemmistöihin kuten aiemmillakin kriiseillä.¹¹⁰

¹⁰⁴ HRW Russia 1993.

¹⁰⁵ AI Annual Report, Russia 1994 ja HRW Russia 1994.

¹⁰⁶ AI Annual Report, Russia 1998 ja HRW Russia 1998.

¹⁰⁷ AI Annual Report, Russia 1999; HRW Russia 1999; Memorial News, 18.10.1999 ja 26.10.1999.

¹⁰⁸ AI Annual Report, Russia 2001; HRW Russia 2001.

¹⁰⁹ AI Annual Report, Russia 2002 ja 2004; HRW Russia 2002 ja 2004; Memorial, News 05.09.2004.

¹¹⁰ AI Annual Report, Russia 2008; HRW Russia 2008; Memorial, News 15.10.2008, 31.10.2008 ja 15.11.2008; MGH News, 19.08.2008.

Yleisesti väkivaltaa perusteltiin yhteiskunnan rauhalla ja turvallisuudella. Kriisien yhteydessä julistettiin usein hätätila, jota käytettiin verukkeena viranomaisten voimankäytölle. Viranomaiset olivat ihmisoikeusjärjestöjen näkökulmasta myös välinpitämättömiä. Vuoden 1997 tiedotteessa esimerkiksi AI nosti huolissaan esille valtion turvallisuusviraston FSB:n päällikkö Sergei Stepashin lausunnon, jossa hän oli todennut että, ”Tuen täysin ihmisoikeuksien loukkaamista, jos henkilö on rosvo tai rikollinen”¹¹¹.¹¹² Molempien kansainvälisten järjestöjen raporteista oli luettavissa sama näkökulma eli niiden tulkinnan mukaan FSB:llä oli aivan liikaa valtaa suhteessa kansalaisten oikeuksiin.¹¹³ Ongelmina pidettiin erityisesti sitä, että ihmisoikeudet eivät kuuluneet kaikille ja toisaalta viranomaisten valtuudet jakaa ihmisoikeuksia haluamallansa tavalla. Toisaalta järjestöt myös muistuttivat raporteissaan, että ensin tulisi olla tuomio, ennen kuin jotakin voi syyttää rikolliseksi, sillä usein pelkkä epäily viranomaisten taholta riitti riistämään henkilön ihmisoikeudet.

Kumpikaan kansainvälisistä järjestöistä ei hyväksynyt venäläisten viranomaisten oikeuksia määrittellä kenelle ihmisoikeudet kuuluvat, sillä se nähtiin viranomaisten mielivaltaana ja kansalaisten negatiivisen vapauden puutteena. Ylhäältäpäin jaettava oikeus ei kuulu länsimaiseen näkemykseen ihmisoikeuksista, ei edes silloin vaikka se parantaisi yhteiskunnan turvallisuutta. AI ja HRW painottivat ihmisoikeuksien kuuluvan kaikille sen perusteella, että he ovat ihmisiä. Ihmisoikeusjärjestöjen raporteista kuitenkin kävi ilmi, että Venäjällä ihmisoikeudet koskivat niitä, joille viranomaiset ne myönsivät. Usein lainsäädännön katsottiin vielä helpottaneen viranomaisten toimia.

3.3 Lainsäädäntö väkivallan helpottajana

AI että HRW, toivat molemmat raporteissaan esille, että viranomaisten järjestelmällinen väkivalta johtui osittain rakenteellisista ja lainsäädännöllisistä syistä. Venäjä oli ratifioinut kansainväliset ihmisoikeussäädökset, mutta ei ollut vahvistanut niitä omassa

¹¹¹ ”I am all for the violation of human rights if the human is bandit or criminal.”

¹¹² AI News and Reports, Russia 2nd April 1997.

¹¹³ Ks. esim. HRW Russia 2004.

lainsäädännössä.¹¹⁴ Molemmat järjestöt raportoivat lähes vuosittain ihmisoikeuslainsäädännön hitaasta etenemisestä huolestuneeseen sävyyn. Venäjä ei ratifioinut kaikkia kansainvälisissä sopimuksissa allekirjoittamia säädöksiä sisäisessä lainsäädännössään edes tutkimani ajanjakson kuluessa. Toisaalta lainsäädännön saattaminen vastaamaan kansainvälisiä standardeja ei ollut järjestöjen ainoa huoli, vaan useimmiten raporteissa tuotiin esille, että lakeja ei yksinkertaisesti huomioitu tai niitä tulkittiin paikallisten viranomaisten taholta hyvin omavaltaisesti.

Neuvostoliitto oli YK:n perustajajäsenenä vahvistanut YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen ja kansainvälisissä sopimuksissa Venäjän federaation katsottiin olevan Neuvostoliiton seuraajavaltio ja siten velvollinen noudattamaan samoja sopimuksia.¹¹⁵ Venäjä kuitenkin kohtasi monia lainsäädännöllisiä ongelmia, sillä vielä vuonna 1993 Venäjällä oli käytössä Neuvostoliiton perustuslaki ja sen aikaiset rikos- ja oikeussäädöksetkin.¹¹⁶ Vuoden 1993 vallankaappausyrityksen kukistamisen jälkeen Venäjä viimein sai uuden perustuslain ja sekä AI että HRW, toivat positiivisina piirteinä esille uuden parlamentin toimenpiteet. Uudessa perustuslaissa oli päivitetty useita lakeja ja ihmisoikeussopimuksia kansainvälisten standardien mukaisiksi.¹¹⁷

Uudessa perustuslaissa vahvistettiin monia kansalaisten oikeuksiin ja vapauksiin kuuluvia asioita, muun muassa uskonnonvapaus, sillä Neuvostoliiton aikana Venäjä oli virallisesti ateistinen valtio, vaikka ortodoksisen kirkon aseman olikin myöhemmin tunnustettu. Laeissa myös poistettiin viimein homoseksuaalisuus rikoksien joukosta, sekä vahvistettiin vaihtoehtoinen muoto asepalvelukselle, sekä kavennettiin kuolemanrangaistukseen johtavia tekoja poistamalla muun muassa vakavat talousrikokset niiden listalta. Perustuslaissa uudistettiin myös rikos- ja oikeuslainsäädäntöä muun muassa siten, että syytetty on syytön kunnes tuomio on annettu, sekä lisäys, että ketään ei saa pidättää ilman syytettä, eikä ketään saa pitää

¹¹⁴ AI Annual Report, Russia 1999.

¹¹⁵ Saari 2010, 18-23.

¹¹⁶ Långström 2009, 6-7; Kotkin 2001, 142-143.

¹¹⁷ AI Annual Report, Russia 1993; HRW Russia 1993.

kolmeakymmentä päivää kauemmin pidätettynä tutkintavankeudessa ilman syytteen eteenpäin viemistä. Venäjälle perustettiin myös ihmisoikeuskomissio, mutta toisaalta järjestöt kritisoivat sen olleen suoraan presidentin kanslian alaisuudessa.¹¹⁸ Nämä asiat tulkittiin huomattaviksi lainsäädännöllisiksi uudistuksiksi kansalaisten negatiivisen vapauden kannalta.

Vuoden 1993 Venäjän federaation uusi perustuslaki, sekä siihen tehdyt ihmisoikeusuudistukset kansalaisten oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi olivat AI:n ja HRW:n raporteista tulkittavissa suureksi edistysaskeleeksi ihmisoikeuslainsäädännön kehittämisen suhteen.¹¹⁹ Edellä mainituista lainsäädännöllisistä uudistuksista huolimatta molempien järjestöjen raporteissa toistui kuitenkin kaksi lainsäädännöllistä tekijää, jotka helpottivat ja osittain jopa laillistivat viranomaisten harjoittaman väkivallan. Nämä kaksi lainsäädännöllistä tekijää olivat raporttien perusteella suurimmat uhat kansalaisten turvallisuuden ja negatiivisen vapauden toteutumisen kannalta, sillä kyseiset lait altistivat kansalaiset viranomaisten mielivallalle.

Ensimmäinen kyseisistä lainsäädännöllisistä uudistuksista koski kidutuksen, pahoinpitelyjen ja muun epäinhimillisen tai ihmisen oikeuksia halventavan toiminnan kieltämistä, sillä viranomaisten väkivalta pidätysten ja kuulustelujen yhteydessä oli hyvin suuri ongelma kansalaisten oikeusturvan ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Toinen kyseisistä lainsäädännöllisistä tekijöistä koski kuolemanrangaistusta ja sen täydellistä kieltämistä, sillä kuolemanrangaistus säilyi yleisenä rangaistusmuotona useita vuosia Neuvostoliiton romahtamisen jälkeenkin. Näiden lakien aikaansaattaminen kansainvälisten standardien tasolle säilyi hyvin kauan sekä AI:n että HRW:n vaatimuksissa ja ne mainittiin myös lähes vuosittain järjestöjen raporteissa. Järjestöt olivat huolissaan, koska niiden mukaan Venäjä otti välillä askelia taaksepäin viranomaisten väkivaltaa rajoittavien säädöksiensä voimaansaattamisessa.

Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän lainsäädännöllisessä kehityksessä oli oikeastaan havaittavissa erilaisia kausia, jotka osittain selittyivät yhteiskunnallisilla tekijöillä. Heti

¹¹⁸ AI Annual Report, Russia 1993.

¹¹⁹ AI Annual Report, Russia 1993; HRW Russia 1993.

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen kansainvälisesti oltiin kiinnostuneita Venäjän talouden kuntoon saattamisessa ja maan jälleenrakentamisessa, sillä se oli jäänyt Neuvostoliiton aikana pahasti jälkeen muun maailman kehityksestä.¹²⁰ Venäjän kansalaisista suurin osa oli köyhiä, päivittäistavaroista oli pulaa, tieverkosto heikossa kunnossa ja myös muu infrastruktuuri oli vanhentunutta ja huonosti hoidettua.¹²¹ Venäjä tarvitsi kipeästi länsimaiden apua valtion jaloille saamisessa ja länsimaat asettivat taloudellisen avun ehdoksi ihmisoikeuksien kunnioittamisen. Varsinkin 1990-luvun alkupuolella tapahtui useita huomattavia askeleita ihmisoikeuslainsäädännön saattamisessa kansainvälisiä standardeja vastaaviksi.¹²² Vuoden 1993 vallankaappausyritys ja Tshetsheniassa puhjenneet levottomuudet kuitenkin hidastivat Venäjän ihmisoikeusprosessien kehittymistä. Oikeastaan kyseiset kriisit saivat viranomaiset varpailleen ja tämän jälkeen säädettiin jopa lakeja, joilla kiristettiin kansalaisten oikeuksia.¹²³ Kyseiset kriisit olivat tavallaan käännekohta, sillä sen jälkeen kaikki seuraavat vuodet voidaan oikeastaan tiivistää siten, että lainsäädännöllinen kehitys otti muutamia askeleita eteenpäin, mutta toisaalta yhtä monta taaksepäin. Yleisesti ottaen kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt kritisoivat ihmisoikeuslakien vahvistamisen olevan hyvin hidasta tai niiden toimeenpanossa viivyteltiin.

Lakien säätämisen taustalla oli havaittavissa myös venäläisen identiteetin kehittyminen, sillä aluksi Neuvostoliiton romahdettua uutta identiteettiä lähdettiin etsimään lännestä, ja tällöin Venäjä pyrki kohtaamaan lännen ihmisoikeusstandardit.¹²⁴ Erityisesti Vladimir Putinin noustua presidentiksi vuoden 1999 lopulla Venäjä alkoi etsiä identiteettiään omasta historiasta ja kulttuuriperinteestä, mikä näkyi myös entistä

¹²⁰ Valkonen 1996a, 89 - 90.

¹²¹ Riasanovsky 2005, 612-616.

¹²² Petman 2/2007, 269-297.

¹²³ HRW Russia 1994.

¹²⁴ Billington 2004, 33 ja 34.

voimakkaampana välinpitämättömyytenä kansainvälisen mielipiteen suhteen.¹²⁵ Dimitri Medvedevin ensimmäiset vuodet jatkuivat hyvin pitkälti Putin linjauksien mukaisesti.¹²⁶

3.3.1 Kidutus ja epäinhimillinen kohtelu lainsäädännöllisenä ongelmana

HRW ja AI molemmat toivat raporteissaan esille, että Neuvostoliitto oli vahvistanut kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun kieltävän sopimuksen 1987 ja odottivat myös Venäjän sen seuraajavaltiona sitoutuneen kyseiseen asiakirjaan. Vuoden 1993 perustuslaki uudistuksessa artiklassa 21 Venäjä takasi kansalaisille vapauden kidutuksesta julistamalla ”Ketään ei saa altistaa kidutukselle, väkivallalle ja muuten julmalle, epäinhimilliselle tai alentavalle kohtelulle tai rangaistukselle”.¹²⁷

AI ja HRW raportoivat lähes vuosittain, kuinka edellä mainittua perustuslaillista oikeutta murennettiin muulla lainsäädännöllä. Esimerkiksi vuosina 1994 ja 1996 järjestöt nostivat esille uudet lait, jotka oli suunnattu järjestäytynyttä rikollisuutta vastaan. Kyseiset lait laajensivat viranomaisten oikeutta pidättää kenet tahansa ilman mitään syytä kolmekymmeneksi päiväksi tutkintavankeuteen ilman oikeutta asianajajaan.¹²⁸ Vuoden 2001 jälkeen vuorostaan säädettiin uusia lakeja terrorismin torjumiseksi. Ne laajensivat edelleen viranomaisten valtuuksia ja heikensivät siten kansalaisten oikeusturvaa.¹²⁹ Pitkäkestoisimpana huolena venäläisen vapauden suhteen järjestöjen raporteissa esiintyi se, ettei Venäjä ollut vahvistanut YK:n kidutuksenvastaista sopimusta. Järjestöt vetosivat vielä vuoden 2009 ihmisoikeuskatsauksessaan Venäjän viranomaisiin, että he vahvistaisivat sen.¹³⁰

Suuri ongelma järjestöjen raporttien perusteella oli myös se, lait olivat usein hyvin tulkinnanvaraisia, esimerkiksi sallien kuulusteltavan pidätyksen ilman oikeutta

¹²⁵ Shevtsova 2005, 144-145 ja 148.

¹²⁶ Luukkanen 2010, 452.

¹²⁷ AI Annual Report, Russia 1993; HRW Russia 1993.

¹²⁸ HRW Russia 1994 ja 1997.

¹²⁹ AI Annual Report, Russia 2001.

¹³⁰ AI Annual Report, Russia 2009.

asianajajaan tai ilman tietoa, mistä häntä edes epäillään. Sekä kansainvälisten että venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raporteista käy ilmi, että lakien tulkinnanvaraisuus mahdollisti viranomaisten melko rajutkin otteet.¹³¹ Toisaalta järjestöt tuovat esille, että lakien ja käytännön toimien välillä vallitsi suuri ero, joten lainsäädäntö sinänsä ei taannut kansalaisten oikeuksien toteutumista, vaan venäläinen vapaus riippui siten viranomaisten omista käytänteistä, sillä Venäjällä ei ollut viranomaisten toimia valvovaa elintä, eikä sellaista haluttu sinne perustaa.¹³²

Yksi yhteinen piirre oli myös se, että lainsäädännöllisten ristiriitaisuuksien ja ongelmien ilmeneminen kiellettiin tai niitä ei yksinkertaisesti edes havaittu viranomaisten taholta. Yhtenä esimerkkinä AI nosti esille Venäjän varatiedotuspäällikön, eversti Leonid Golonyovin, lausunnon Geneven YK:n kidutuksen vastaisessa komiteassa, missä hän vastasi ihmisoikeusjärjestöjen huoleen Venäjän viranomaisten harjoittamista julmista ja epäinhimillisistä keinoista kuulustelujen ja pidätysten yhteydessä. Venäjän varatiedotuspäällikkö oli lausunut silloin, että “Meillä ei ole kidutusta täällä; se on kielletty laissa. Ja itse asiassa, meillä ei ole koskaan ollut kidutusta Venäjällä. Ei, täällä ei ole kidutusta...”¹³³ Samankaltaisia lausuntoja esiintyi myöhempinäkin vuosina. Ihmisoikeusjärjestöt tulkitsivat tämän vastauksen yhtenä esimerkkinä viranomaisten sokeudesta ja välinpitämättömyydestä kansalaisten vapauksia kohtaan. AI:n ja HRW:n raporteista saakin sellaisen mielikuvan, että venäläinen vapaus oli vapautta olla näkemättä tosiasioita.

Venäjän rikos- ja oikeusjärjestelmässä oli useita tekijöitä, jotka loukkasivat ihmisoikeusjärjestöjen näkökulmasta kansalaisten vapautta tasa-arvoiseen ja oikeudenmukaiseen kohteluun. Kidutus ja epäinhimillinen kohtelu epävirallisena, mutta olennaisena osana rikosoikeudellista järjestelmää olivat vain yksi, mutta järjestöjen raporttien perusteella kaikkein suurin ja pitkäkestoisin ongelma. Järjestöjen raporttien perusteella venäläisten vapaus oikeudenmukaiseen tuomioon oli riippuvainen

¹³¹ HRW Russia 1998; MHG Publications 08.12.2003 ja 14.02.2006.

¹³² HRW Russia 1998; AI Annual Report, Russia 2009; MGH Publications 08.12.2003.

¹³³ “We don’t have torture here; it’s prohibited by law. And in fact, we have never had torture in Russia. No, there is no torture...” AI News and Reports, Russia, 2nd April 1997.

viranomaisten mielivallasta koko tutkimani ajanjakson, sillä epäinhimillinen kohtelu ja kidutus eivät suinkaan vähentyneet tai kadonneet 2000-luvulle tultaessa ja siitä eteenpäin mentäessä. Järjestöt vetosivat raporteissaan lähes vuosittain viranomaisia turvaamaan kansalaisten oikeudet kidutusta sekä halventaa kohtelua vastaan lainsäädännöllisesti, mutta viranomaisten vastaus pyynnöille oli raporttien perusteella viivyttely ja välinpitämättömyys kansainvälisiä sopimuksia kohtaan.

3.3.2 Kuolemanrangaistus laillisena väkivallanmuotona

AI ja HRW nostivat kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun helpottavien lakien lisäksi toiseksi merkittäväksi venäläistä vapautta rajoittavaksi tekijäksi kuolemanrangaistuksen sallimisen. Kuolemanrangaistus tuomittiin järjestöjen puolelta epäinhimilliseksi ja ihmisyyttä alentavaksi tuomioksi. Sen katsottiin rikkovan perustavalla tavalla YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa mainittuja oikeuksia, kuten oikeutta elämään.¹³⁴ Kuolemanrangaistuksen kieltäminen kulki pitkän tien Venäjän lainsäädännössä, eikä se ole astunut voimaan vielääkään kaikilla autonomisilla alueilla, joita Venäjällä on 89. Yleinen piirre näytti olevan se, että välillä oli taantumuksellisia kausia ja niiden jälkeen edistystä.

Vuonna 1991 molemmat, sekä AI että HRW, toivat positiivisena piirteenä sen, että Venäjällä julkaistiin ensimmäistä kertaa tilastoja kuolemantuomiosta sitten vuoden 1934 ja myös lainsäädäntöä uudistettiin siltä osin, että presidentin lisäksi armahduksen saattoi myöntää myös armahduskomissio.¹³⁵ Toisaalta järjestöt olivat huolissaan siitä, että useat kuolemantuomiot olivat langetettu neuvostoaikana, ja monet kuolemaantuomitut olivat saaneet tuomion hatarin perusteiden tai heidän oikeudenkäyntinsä ei ollut puolueeton.¹³⁶ Esimerkiksi vuonna 1992 oli teloitettu 18 rikollista, eikä heidän syyllisyydestään ollut takeita. Kuolemanrangaistuksia vuorostaan

¹³⁴ AI, News and Reports, Russia 1st of December 2006.

¹³⁵ AI News and Reports, Russia 1991; HRW Russia 1991.

¹³⁶ AI News and Reports, Russia 1991.

oli langetettu 159, joka oli huomattavasti enemmän kuin vuonna 1990, jolloin niitä oli langetettu 100.¹³⁷

AI ja HRW toivat esille, että alun taantumisen jälkeen kuolemanrangaistuksen suhteen tapahtui kuitenkin kehitystä parempaan suuntaan ja siitä oli esimerkkinä vuoden 1993 rikoslakiin kirjattu talousrikosten poistaminen kuolemanrangaistavien tekojen listalta.¹³⁸ Kuitenkin vuonna 1995 AI raportoi lainsäädännöllisestä takapakista, sillä Venäjän parlamentti oli äänestänyt uuden artiklan puolesta, jossa kuolemanrangaistavien tekojen määrää taas kasvatettiin.¹³⁹ Vuonna 1996 Venäjä liittyi Euroopan Neuvoston jäseneksi ja jäsenyyden ehtona oli muun muassa kuolemanrangaistuksen lopullinen kieltäminen. Venäjä ei kuitenkaan laittanut sitoumusta käytäntöön, ja teloituksia jatkettiin aina vuoteen 1999, jolloin Euroopan Neuvosto oli uhannut sitä erottamisella.¹⁴⁰ Vuonna 1999 helmikuussa Venäjän parlamentti sai viimein ratifioitua kuolemanrangaistuksen täydellisen kieltämisen ja samalla kaikki kuolemantuomiot muunnettiin kahdeksikymmeneksi vuodeksi vankeutta.¹⁴¹ Kuolemanrangaistuksen täydellistä kieltämistä ei kuitenkaan ratifioitu kaikkien alueiden toimesta, ja keskushallinto oli heikko tai haluton asian ajamisessa. AI ja HRW vetosivatkin vielä vuoden 2009 raporteissa kuolemanrangaistuksen täydellisen kieltämisen puolesta.¹⁴²

Kuolemanrangaistus oli äärimmäinen muoto viranomaisten laillistetusta väkivallasta ja kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt olivat hyvin tyytyväisiä kun Venäjän keskushallinto viimein sai lisättyä rikoslainsäädäntöön kuolemanrangaistuksen kieltämisen vuonna 1999. Kuten edellä kävi jo ilmi, järjestöjen huoli kuolemanrangaistuksesta ei kuitenkaan päättynyt kyseisen lain vahvistamiseen. Esimerkkinä alueellisista ongelmista kyseisen

¹³⁷ AI News and Reports, Russia 1992; HRW Russia 1992.

¹³⁸ AI Annual Report, Russia 1993; HRW Russia 1994.

¹³⁹ AI Annual Report, Russia 1995.

¹⁴⁰ HRW Russia 1997, 1998 ja 1999.

¹⁴¹ AI Annual Report, Russia 1999 ja HRW Russia 1999.

¹⁴² AI, News and Reports, Russia 1st of December 2006; AI News and Reports, Russia 20th of November 2009; AI Annual Report, Russia 2009.

lainsäädännön toteuttamisen suhteen toimi muun muassa Tshetsshenian tasavalta, joka oli ottanut virallisesti käyttöön islamilaisen Sharia-lain, jonka mukaan kuolemantuomion saattoi saada varkaudesta tai aviorikoksesta.¹⁴³ Kuolemanrangaistus viranomaisten käyttämänä väkivallan muotona ei kadonnut AI:n ja HRW:n raporteista siis vuosituuhannen vaihteenkaan jälkeen vaan jatkui koko tutkimani ajanjakson.

Kuolemanrangaistuksesta käyty keskustelu voidaan tiivistää kahdenlaisiin mielipiteisiin, joko kansalaisten vapautta turvaavana toimenpiteenä tai sitä loukkaavana. Siinä missä AI ja HRW pitivät sitä ehdottoman tuomittavana ja ihmisoikeuksia loukkaavana käytäntönä, niin Venäjän viranomaiset puolustivat sitä kansalaisten oikeustajua suojaavana käytäntönä. Muun muassa 1998 Venäjän pääministeri Jevgeni Primakov vetosi kuolemanrangaistuksen säilyttämisen puolesta, koska hän katsoi hallituksen tehtäväksi eliminoida fyysisesti ne, jotka nostavat kätensä yhteiskuntaa vastaan. Hän puolusti kuolemanrangaistuksen merkitystä pelotteena rikollisille, sekä oikeudenmukaisena tuomiona niille, jotka itse ovat syyllistyneet henkien riistämiseen.¹⁴⁴ Kuolemantuomion säilyttämistä perusteltiin myös taloudellisilla tekijöillä, sillä olisi halvempaa tappaa kuin kustantaa kuolemaantuomittujen vankien elämä laitoksissa.¹⁴⁵ Nämä tekijät selittivät osittain Venäjän viranomaisten hitautta kyseisen lain täytäntöönpanossa.

3.4 Yhteisön turvallisuus ajoi yksilön vapauksien yli

Ihmisoikeusjärjestöjen, sekä kansainvälisten että venäläisten, raporteissa korostui, että Venäjän viranomaisten liiallinen voimankäyttö ja väkivalta rajoittivat kansalaisten negatiivista vapautta alistaen heidät viranomaisten mielivallan kohteeksi. Väkivalta oli osittain myös lainsäädännöllinen ongelma, vaikka sen suhteen kansalaisturva parani lainsäädäntötyön edistymisen myötä. Erityisesti kansainvälisten järjestöjen raporteista oli havaittavissa historiallisten ja lainsäädännöllisten tekijöiden lisäksi myös kolmas

¹⁴³ AI Annual Report, Russia 1997.

¹⁴⁴ AI News and Reports, Russia, 1st. December 1998.

¹⁴⁵ AI News and Reports, Russia, 3rd. August 1998.

piirre, joka toimi viranomaisten väkivaltaa oikeuttavana ja selittävänä tekijänä. Tämä tekijä oli nimeltään yhteisön turvallisuus tai kansallinen etu. Tämän alaluvun tarkoituksena on lähestyä väkivaltaa, jossa se kohdistettiin tai kohdistui ihmisjoukkoihin nimenomaan kansallisen edun nimissä.

Neuvostoaikana erityisesti suuren terrorin aikana väkivalta kuulusteluissa, sekä pahoinpitelyt ja viranomaisten mielivaltaisuus olivat enemminkin sääntö kuin poikkeus. Epäilyttävät tai epämiellyttävät ihmiset ilmiannettiin valtion vakoojille, ja sen jälkeen monet heistä katosivat tyhjyyteen jälkiä jättämättä.¹⁴⁶ Sama päti myös kansannousuihin tai paremminkin niiden yrityksiin, sillä joka puolella oli puolueen valvovia korvia, ja huhut sellaisesta saivat viranomaiset valppaiksi. Epäluotettavat ainesosat joko teloitettiin ja kokonaisia kansanryhmiä siirrettiin pois omilta asuinalueiltaan.¹⁴⁷ Tyypillistä oli se, että rikostenselvitystilastot olivat sata prosenttia, jos rikoksia ylipäänsä edes tapahtui. Tuomiot jaettiin monesti myös ilman oikeudenkäyntiä tai ne olivat ennalta kirjoitettuja näytelmiä.¹⁴⁸ Neuvostoliittolaisten negatiivinen vapaus oli siis täysin olematon ja heidän oikeutensa siten riippuvaisia viranomaisten mielivallasta.

AI:n ja HRW:n raportit vuosilta 1991 ja 1992 näkivät paljon positiivista kansalaisten negatiivisen vapauden kehityksessä, mutta vuoden 1993 vallankaappausyritys nosti väkivallankäyttämisen ja Venäjän demokratian tilan puheenaiheiksi. Esimerkiksi HRW mainitsi raporteissa, että hallituslähteiden mukaan arviolta 143 ihmistä kuoli ja enemmän kuin 700 ihmistä haavoittui vallankaappausyrityksessä, joka murskattiin Venäjän armeijan ja sisäministeriön joukkojen toimesta. Kuitenkin HRW jatkaa heti perään, että virallisten lähteiden määrät vähättelevät kuolonuhrien todellista lukumäärää, sillä epävirallisten lähteiden mukaan uhrien luku olisi jopa 400 tai sitä enemmän.¹⁴⁹

Venäläisen vapauden arvioinnissa kuolonuhrien lukumäärällä ei ole kuitenkaan merkitystä, vaan sillä, että Jeltsin päätti turvautua väkivaltaan kukistaessaan

¹⁴⁶ Karlsson 2003, 130 ja 133.

¹⁴⁷ Riasanovsky 2000, 512.

¹⁴⁸ Karlsson 2003, 172 ja 175.

¹⁴⁹ HRW Russia 1993.

vallankaappausyrityksen. Vallankaappausyrityksen kukistaminen väkivallalla korosti valtaapitävien vapautta suhteessa kansalaisten vapauksiin. Vallankaappausyrityksen kukistaminen verisesti antoi ensimmäiset viitteet länsimaille siitä, että kun viranomaisten pitää valita yksilön ja yhteisön etujen väliltä, niin yhteisön turvallisuus ajaa useimmiten yksilön vapauksien ylitse.

Vuoden 1993 vallankaappausyrityksen verinen kukistaminen oli ensimmäinen kerta Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen, jolloin kansainväliset järjestöt raportoivat valtion käyttäneen ylivertaista väkivaltakoneistoa yhteisön turvallisuuden takaamiseksi.¹⁵⁰ Myöhemmin tämä linja on jatkunut, sillä kaikki mielenosoitukset ja kansannousut tämän jälkeenkin on poikkeuksetta hajotettu ja kukistettu väkivaltaan turvautuen koko tutkimani kahdenkymmenen vuoden ajanjakson aikana. Erityisesti 2000-luvun puolella Putinin aikana viranomaisten linja mielenosoitusten suhteen muuttui entistä tiukemmaksi ja myös rauhanomaiset marssit kukistettiin. Kansainvälisen terrorismin pelossa mielenosoituksia koskevia lakeja myös muutettiin ja tiukennettiin, niin että vain yksittäinen ihminen sai osoittaa mieltä ilman ennalta haettua lupaa.¹⁵¹

Venäläisten, mutta erityisesti kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen raportit arvostelivat väkivallan käyttämistä rauhanomaisten mielenosoitusten ja marssien kukistamiseksi, ja sellainen toiminta leimattiin barbaariseksi eikä siten demokraattisen valtion toimiin kuuluvaksi.¹⁵² Järjestöt arvostelivat myös sitä, että kansalaisten vapauksia loukataan siinä, että usein mielenosoituksille oli haettu lupaa, mutta niitä ei ollut myönnetty. Toisaalta järjestöt arvostelivat kansalaisten oikeuksien olevan silti viranomaisten vallasta riippuvaisia, sillä vaikka lupa oli myönnetty, niin viranomaiset saivat tekosyyn puuttua rauhanomaiseen mielenosoitukseen, kun palkkasivat jonkun aiheuttamaan järjestyshäiriöitä.¹⁵³

¹⁵⁰ HRW Russia 1993.

¹⁵¹ HRW Russia 2001.

¹⁵² AI Annual Report, Russia 2010; HRW Russia 2010; MHG Publications, September 2005.

¹⁵³ AI Annual Report, Russia 2010.

Vuoden 1993 linjaus turvata yhteiskunnan järjestys väkivallalla uusiutui koko ajanjakson lukuisien mielenosoitusten kukistamisena, mutta yhteiskunnan ja yhteisön turvallisuuteen vedottiin myös kansallisissa kriiseissä, kuten vuoden 2002 Moskovan teatterikaappauksen ja vuoden 2004 Beslanin koulukaappauksien verisissä kukistamisissa.¹⁵⁴ Molempien, sekä kansainvälisten ja venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella siviilien henki oli kansakunnan turvallisuuden rinnalla merkityksetön. Paremminkin viranomaisten toimista näkyi ajattelumalli, että siviiliuhreilta ei voi välttyä terrorismia torjuttaessa. Edellinen ilmeni raporteissa niin armeijan, poliisien ja turvallisuusjoukkojen toimissa kautta linjan. Terrorismia ei hyväksytty missään muodossa, ja terroristeille ei voitu tehdä myönnytyksiä tai heidän kanssa ei neuvoteltu.¹⁵⁵ Venäläinen vapaus ja oikeus elämään eivät käsittäneet ainakaan terroristeja tai sellaisiksi leimattuja ihmisiä, sekä siinä sivussa niitä siviileitä, jotka joutuivat tulilinjalle.

Kansainväliset ja venäläiset järjestöt kritisoivat Venäjän viranomaisia heidän ottamista valtuuksista päättää, kenelle ihmisoikeudet kuuluivat. Sen lisäksi järjestöt arvostelivat erityisesti viranomaisten piittaamattomuutta siviiliuhreista, sillä heistä tuli marttyyreita vastoin tahtoaan.¹⁵⁶ Koko tutkimani ajanjakson erityisesti AI:n ja HRW:n raporteista kävi ilmi, että yhteisön etu oli ehdottomasti yksilön etuja tärkeämpi, ja tämä poikkeaa huomattavasti länsimaisesta yksilökeskeisestä ajattelumallista. Järjestöjen raporttien perusteella venäläinen vapaus olikin kollektiivista vapautta, ei yksilön vapautta. AI ja HRW tutkivat ihmisoikeuksia länsimaisesta näkökulmasta, joten siksi ne eivät voineet ymmärtää venäläisten tapaa tulkita ihmisoikeuksia kollektiivisena vapautena.

AI:n ja HRW:n näkökulmasta viranomaisten tapa turvautua väkivaltaan kansannousujen, mielenosoitusten, sekä terrorismin kukistamisissa olivat loukkauksia ihmisoikeuksia kohtaan. Toisaalta Venäjän viranomaisten toimia voi ymmärtää paremmin, jos huomioidaan historialliset taustatekijät ja yhteiskunnalliset tilanteet.

¹⁵⁴ AI Annual Report, Russia 2002 ja 2004; HRW Russia 2004; Memorial 05.09.2004.

¹⁵⁵ HRW Russia 2004; Memorial 05.09.2004.

¹⁵⁶ HRW Russia 2004; Memorial 05.09.2004.

Venäjän historiassa on lukuisia esimerkkejä siitä, kuinka kansalaisten liiallisen vapauden pelättiin johtavan yhteiskunnan ja jopa koko valtion hajoamiseen. Venäjä koostuu 89 autonomisesta osasta, ja siellä asuu yli 100 etnistä ryhmittymää, joiden välillä on säilynyt Stalinin suuren siirron perua olevia jännitteitä.¹⁵⁷ Lisäksi Neuvostoliiton hajoaminen ja sitä seurannut sekasorto olivat hyvin viranomaisten muistissa. Venäjän viranomaisilla oli aihetta pelätä koko valtion ajautuvan anarkiaan, joten tätä taustaa vasten on helpompi ymmärtää, miksi väkivalta yhteiskunnan etujen turvaamiseksi nähtiin viranomaisten mielestä pienemmäksi pahaksi kuin ihmisoikeuksien polkeminen.

Periaatteessa Venäjän käyttämässä linjauksessa vastata valtion turvallisuutta haastaviin asioihin väkivallalla ei ollut mitään uutta. Asia oli oikeastaan päinvastoin, sillä vallan ja vapauden suhdetta Venäjällä on kautta sen historian johdettu alamaisille ylhäältäpäin ja vapaus on siten ollut kollektiivista vapautta, ei yksilöiden. Valtion lukuisat etniset ryhmittymät ja laaja alueellinen kokonaisuus ovat vaatineet vahvaa keskushallintoa ja kaikkea hajaannusta aiheuttavaa on vieroksuttu. Esimerkiksi jo valistuksen aikana Venäjällä oli kiinnostusta ja kunnioitusta valistuksen aatteita ja sen ajamia asioita kohtaan, mutta samalla siellä pelättiin niiden aiheuttamia levottomuuksia ja sekasortoa.¹⁵⁸ Myös 1990-luvun jälkeisellä Venäjällä on havaittavissa samankaltaisia piirteitä, sillä Venäjän hallitus toisaalta arvosti länsimaisia ihmisoikeuksia ja oli pyrkimässä niitä kohti ratifioiden useita kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia. Toisaalta Venäjä kuitenkin sopeutti ja tulkitsi niitä omiin yhteiskunnallisiin oloihin sopiviksi, sillä yhteiskunnallinen turvallisuus ajoi aina yksilön vapauksien ylitse. Erityisesti AI ja HRW tulkitsivat kyseiset toimet viranomaisten välinpitämättömyydeksi tai yksilön vapauksien loukkaamisiksi.

¹⁵⁷ Riasanovsky 2000, 615.

¹⁵⁸ Luukkanen 2010, 152, 153 ja 158.

3.5 Väki­valta viranomaisten mielivaltaa vai välttämättömyys?

AI ja HRW pyrkivät löytämään syytä viranomaisten käyttämälle väkivallalle ja siten kansalaisten fyysisen ja henkisen vapauden loukkaamiselle. Järjestöjen raportit eivät suoraan tuominneet viranomaisten keinoja mielivaltaisiksi, vaan varsinkin ensimmäisinä vuosina löytyi jopa hieman ymmärtävää suhtautumista viranomaisten voimankäyttöä kohtaan. Esimerkiksi vuoden 1991 ja 1992 raporteista saa sellaisen kuvan, että järjestöt ajattelivat voimankäytön olevan osittain neuvostoaikaista perua oleva käytäntö, jonka uskottiin jäävän pois valtion olojen kohentuessa ja demokraattisten olojen vakiinnuttua. Vaikka viranomaisten brutaaliuden ymmärrettiin johtuvan osin historiallisista ja yhteiskunnallisista tekijöistä, niitä ei kuitenkaan AI:n ja HRW:n toimesta hyväksytty liiallista voimankäyttöä ja kansalaisten fyysisen koskemattomuuden loukkaamista oikeuttaviksi tekijöiksi, vaan väki­valta tuomittiin niissä ehdottomasti. Toisaalta järjestöjen raporttien tarkoituksena oli tuomita ihmisoikeusrikkomukset YK:n yleismaailmallisen julistuksen hengessä ja tuoda esille sitä loukkaavat teot, joten siitä näkökulmasta on ymmärrettävää, että kyseiset järjestöt eivät voineet hyväksyä viranomaisten harjoittamaa säännönmukaista julmuutta erityisesti pidätysten ja kuulustelujen yhteydessä, sekä mielenosoitusten kukistamisissa.

Väki­valta viranomaisten mielivalta­na korostui, sekä kansainvälisten että venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa, aina valtion sisäisten ongelmien yhteydessä koko tutkimani ajanjakson. Viranomaisten voimakeinot lisääntyivät erityisesti kriisien aikana ja hätätilaa käytettiin usein verukkeena uusien viranomaisten väki­valtaa puoltavien lakien ratifioimiseen. Venäjän viranomaiset näyttivät pitäneen väki­valtaa välttämättömänä ratkaisuna valtion turvallisuuden ylläpitämiseksi. Toisaalta lainsäädännöllisesti Venäjällä tapahtui myös kehitystä, sillä kuolemanrangaistus kiellettiin, ja siten kansalaisten oikeusturva viranomaisten harjoittamista väki­vallan muodoista siltä osin koheni.

Raporteissa kävi myös ilmi, että Venäjän viranomaiset olivat usein melko välinpitämättömiä väki­valta ongelmia kohtaan. Viranomaiset myös vähätelivät niitä tai ne kiellettiin kokonaan. Edellä mainitut tekijät muodostivat väistämättä kuvan, että viranomaiset pitivät sitä heille itsestään selvästi kuuluvana oikeutena, eikä siinä ole mitään väärää. Viranomaiset joko tulkitsivat väki­vallan olevan ainoa keino täyttää

velvollisuutensa tai pitivät sitä historian saatossa toimivaksi koetuksi tavaksi ja siten osana heidän oikeuksia. Toisinaan väkivaltaa myös selitettiin yhteiskunnallisilla ja taloudellisilla ongelmilla, sekä kansalaisten turvallisuuden parantamisella. Yksi yhteinen nimittäjä viranomaisten harjoittamalle väkivallalle oli yhteiskunnan järjestys ja rauha, ja yhteisön turvallisuus ajoi viranomaisten toimissa aina yksilöiden turvallisuuden ohitse. Venäläinen vapaus ei myöskään ollut automaattisesti sama kaikille, vaan ihmisoikeudet riippuivat viranomaisten tahdosta. Venäläisten ja kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa ei ollut havaittavissa merkittäviä eroavaisuuksia, vaan niiden raportointi oli hyvin samankaltaista.

4. Kansalaisvapaudet Venäjän federaatiossa

Neuvostoliiton romahtaminen vuonna 1991 vapautti hetkellisesti yhteiskunnallisen ilmapiirin ja Venäjä lähti etsimään uutta suuntaa niin hallinnollisesti kuin taloudellisesti. Yhteiskunnallisten olojen vapautuminen oli kuitenkin alkanut jo lähes puoli vuosikymmentä aikaisemmin Mihail Gorbatshovin käynnistäessä glasnostin ja perestroikan, eli avoimuuden ja uudistukset.¹⁵⁹ Neuvostoliiton lopullinen hajoaminen ja presidentti Boris Jeltsinin nousu uuden Venäjän federaation johtajaksi sinetöivät Gorbatshovin aloittaman kehityksen suunnan. Kansalaisvapauksille koitti hetkellisesti ennennäkemätön kukoistuskausi, mikä tosin oli osittain hallinnollisen ja yhteiskunnallisen sekavuuden ansiota. Toisaalta maan johdolla oli myös aito pyrkimys luoda Venäjälle länsimainen demokratia ja siihen olennaisena osana kuuluva kansalaisyhteiskunta sekä vapaa keskustelu.¹⁶⁰

Venäjän federaation ensimmäiset vuodet näyttivät erityisesti AI:n ja HRW:n raporttien perusteella lupaavilta.¹⁶¹ Neuvostoliiton aikaisia arkistoja aukaistiin, sanomalehdet saivat toimia vapaasti, kansalaisjärjestöt sekä erilaiset uskonnolliset yhteisöt saivat myös oikeuden rekisteröityä.¹⁶² Erityisesti vuoden 1993 perustuslaki näytti kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen mielestä valoisalta kansalaisvapauksien osalta, sillä siinä oli vahvistettu niin sanan- ja mielipiteenvapaus, kokoontumisenvapaus kuin myös uskonnonvapaus.¹⁶³

Kansalaisvapauksien kukoistaminen jäi kuitenkin hetkelliseksi ilmiöksi, sillä Venäjän federaation kohtaamat sisäiset ongelmat ajoivat viranomaiset tiukentamaan niitä. Valtion sisäinen yhtenäisyys ja turvallisuus näyttivät vaativan viranomaisten mielestä

¹⁵⁹ Valkonen 1996a, 91-92; Sailas 1996c, 306.

¹⁶⁰ Riasanovsky 2005, 609, 610 ja 612.

¹⁶¹ HRW Russia 1991-1993; AI Annual Report, Russia 1991-1993.

¹⁶² HRW Russia 1992.

¹⁶³ HRW Russia 1993; AI Annual Report, Russia 1993.

lujempia otteita, joten kansalaisvapaudet saivat jälleen väistyä.¹⁶⁴ Jo vuoden 1993 vallankaappausyrityksen jälkeen viranomaiset kiristivät kansalaisvapauksia. Viimeistään ensimmäisen Tshetshenian sodan puhjettua vuonna 1994 virnaomaiset pyrkivät yhä enenevässä määrin tasapainottelemaan valtion diktatuurin ja yksilön oikeuksien välillä.¹⁶⁵ Tämä oli havaittavissa myös AI:n ja HRW:n raporteissa, ja tasapainottelu kansalaisvapauksien ja yksilön turvallisuuden välillä jatkui raporttien perusteella koko tutkimani ajanjakson vuoden 2010 loppuun saakka.

4.1 Sanan- ja mielipiteenvapaus vai yhteiskunnallinen järjestys?

Sanan- ja mielipiteenvapaus näyttäytyivät sekä venäläisten että kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa hyvin kaksijakoisina asioina. Periaatteessa venäläiset olivat vapaita, sillä heillä oli lain suoma oikeus harjoittaa kansalaisvapauksia. Venäjä oli ratifioinut YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen, jossa mainitaan yhdeksännessätoista artiklassa seuraavasti:

“Jokaisella on oikeus mielipiteen- ja sananvapauteen; tähän sisältyy oikeus häiritsemättä pitää mielipiteensä sekä oikeus rajoista riippumatta hankkia, vastaanottaa ja levittää tietoja kaikkien tiedotusvälineiden kautta.”¹⁶⁶

Venäjä oli myös vahvistanut sanan- ja mielipiteenvapaudet vuoden 1993 perustuslaissa.¹⁶⁷ Erityisesti kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt vetosivat tiedotteissaan YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeusjulistukseen, sekä Venäjän perustuslakiin ja vaativat viranomaisia kunnioittamaan niitä.

¹⁶⁴ Riasanovsky 2005, 618-619.

¹⁶⁵ Petman 2/2007, 284.

¹⁶⁶ IYJ artikla 11.

¹⁶⁷ Saari 2010, 35-36.

Ihmisoikeusjärjestöt pitivät positiivisena asiana lakien vahvistamista.¹⁶⁸ Toisaalta AI ja HRW kritisoivat, etteivät Venäjän viranomaiset käytännössä suoneet kansalaisille heille laeissa taattuja oikeuksia. AI ja HRW toivat toistuvasti esille, kuinka viranomaiset olivat rajoittaneet toimittajien ja tiedotusvälineiden toimintaa, sekä puuttuneet myös yksittäisten kansalaisten sanan- ja mielipiteenvapauteen. Varsinkin Venäjän yhteiskunnan kohtaamat sisäiset kriisit kiristivät raporttien perusteella viranomaisten asenteita tiedotusvälineitä ja toimittajia kohtaan.¹⁶⁹ Sanan- ja mielipiteenvapaus kulminoituivat viime kädessä aina samaan asiaan - yhteiskunnan turvallisuuteen.

Venäjän federaation pyrkimys tasapainotella valtion turvallisuuden ja kansalaisvapauksien välillä ei ollut sinänsä uusi ilmiö, vaan sillä oli pitkät juuret. Aina Tsaarien Venäjän ajoista lähtien Venäjä on kamppailut valtakunnan yhtenäisyyden ja lukuisten etnisten ryhmien kanssa. Aluksi ongelma ratkaistiin absoluuttisella itsevaltiudella, jossa alamaisille annettiin vain tottelemisen mahdollisuus.¹⁷⁰ 1800-luvulle tultaessa Venäjän keisarikunnan hallitsijoilla oli kiinnostusta Ranskan vallankumouksen aatteita kohtaan, mutta sen aiheuttamia levottomuuksia ja sekasortoa vieroksuttiin. Hallitsijoiden harjoittamasta sensuurista ja tiukasta valvonnasta huolimatta valistuksen ihanteet, kuten myös muut Länsi-Euroopan virtaukset levisivät myös Venäjälle Napoleonin sotien myötä.¹⁷¹ Vuoden 1825 joulukuussa joukko Napoleonin sodissa palvelleita upseereita aloitti kapinan, joka sai ajankohtansa mukaan nimen dekabristikapina¹⁷². Dekabristit vaativat kapinassa länsimaisten ihanteiden mukaisesti perustuslakia sekä maaorjuuden lakkauttamista.¹⁷³

Kapina oli hyvä esimerkki siitä, miten valtio suhtautui sanan- ja mielipiteenvapauteen. Dekabristikapinan jälkeen hallitsija Nikolai I otti hyvin tiukan linjan kaiken

¹⁶⁸ HRW Russia 1993; AI Annual Report, Russia 1993.

¹⁶⁹ Ks. esim. HRW Russia 1994.

¹⁷⁰ Riasanovsky 2005, 8.

¹⁷¹ Luukkanen 2005, 130-131 ja 156.

¹⁷² Dekabr tarkoittaa joulukuuta.

¹⁷³ Walicki 1975, 64-71.

julkaisutoiminnan suhteen. Nikolai I salli vain uskonnollisen kirjallisuuden. Tämä ei kuitenkaan estänyt valtion vastaisia mielipiteitä, sillä kritiikki verhottiin uskonnollisiksi ohjeiksi.¹⁷⁴ Oikeastaan koko Venäjän historia tästä eteenpäin oli tietynasteista kamppailua yhteiskunnan järjestyksen ja yksilöiden välillä. Esimerkiksi Nikolai I seuraaja Aleksanteri II oli uudistusmielinen hallitsija ja pyrki uudelleen vapauttamaan oloja. Hänet kuitenkin murhattiin, joten sensuuria ja valvontaa kiristettiin jälleen, jotta sisäinen kuohunta saatiin rauhoitettua.¹⁷⁵ Keisarivalta päättyi lopulta vuoden 1917 vallankumouksiin, mutta ne eivät päättäneet tasapainoilua valtion ja yksilönvapauksien välillä.

Neuvostoliitossa sanan- ja mielipiteenvapauden kohtaloksi muodostui myös kysymys yhteiskunnan järjestyksestä ja rauhasta. Ainoastaan valvoja muuttui, sillä kaiken julkaisutoiminnan sekä taiteen piti palvella nyt itsevaltiaan sijasta puolueen tarkoitusperiä. Erityisesti taiteen ja kirjallisuuden avulla pyrittiin vaikuttamaan ja valvomaan ihmisten mielipiteitä. Manipuloinnin avulla saatiin yleinen mielipide positiivisemmaksi ja valettua ihmisille usko parempaan tulevaisuuteen.¹⁷⁶ Neuvostoliiton romahtamisen katsotaan usein johtuvan osittain Gorbatshovin aloittamasta glasnostista, joka vapautti yhteiskunnalliset olot sekä mahdollisti Neuvostojärjestelmän ongelmien avoimen kritisoinnin. Avoimuuden oli tarkoitus pelastaa Neuvostoliitto, mutta se koitui sen kohtaloksi.¹⁷⁷ Vapaus ei toiminutkaan Venäjällä niin kuin oli tarkoitus, vaan se johti yhteiskunnalliseen kaaokseen.

Neuvostoliiton seuraajaksi noussut Venäjän federaatio pyrki aluksi jatkamaan avoimuuden linjaa, mutta valtion kohdatessa sisäisiä kriisejä, viranomaiset joutuivat uudelleen miettimään yhteiskunnan järjestyksen ja yksilönvapauksien välistä suhdetta.¹⁷⁸ Edellinen nousi esille kaikkien neljän ihmisoikeusjärjestön raporteista.

¹⁷⁴ Luukkanen 2010, 156.

¹⁷⁵ Luukkanen 2010, 142-143.

¹⁷⁶ Karlsson 2003, 107-108.

¹⁷⁷ Lapidus 1995, 79.

¹⁷⁸ Riasanovsky 2000, 619.

Ihmisoikeusjärjestöjen raporteja analysoimalla Venäjän federaation koko Neuvostoliiton jälkeisen ajan voi tiivistää siten, että kansalaisvapauksien ja viranomaisten välillä vallitsi kaksijakoisuus ja pyrkimys tasapainon etsimiseen. Viranomaisten kaksijakoinen suhtautuminen kansalaisvapauksiin ilmeni erityisesti siten, että viranomaiset halusivat sallia vapaat olot ja pyrkivät kohti länsimaista kansalaisyhteiskuntaa mahdollistamalla kansalaisvapaudet lainsäädännöllisesti. Toisaalta viranomaiset huomasivat, ettei länsimainen kansalaisyhteiskunta Venäjän oloissa toiminut, joten viranomaiset joutuivat muokkaamaan sitä omien periaatteiden ja oppien valossa, jotka AI:n ja HRW:n raporttien perusteella perustuivat usein historiassa hyväksi havaittuihin vanhoihin tapoihin.

4.1.1 Sananvapaus haki tasapainoa viranomaisten määritelmässä

Glasnostin myötä Neuvostoliiton mielipiteen- ja sananvapauden tila oli kohentunut huomattavasti. Gorbatshovin aloittama avoimuus oli antanut tiedotusvälineille suuren vapauden ja siten mahdollistanut lainsäädännöllisesti myös yksityisten sanomalehtien ja televisiokanavien perustamisen.¹⁷⁹ Aina Neuvostoliiton loppuun saakka tämä vapaus oli kuitenkin rajoitettua ja valvottua. Vuonna 1991 Neuvostoliiton romahtaessa uusi Venäjän federaatio lähti näistä asemista käsin etsimään omaa linjausta sananvapauden suhteen.

AI ja HRW tulkitsivat sananvapauden tilannetta Venäjän federaation ensimmäisiä vuosia melko ristiriitaisena, ja raporteista kuvastui viranomaisten tasapainoilu avoimuuden ja järjestyksen välillä. Järjestöjen raporteissa tuotiin esille positiivisena sananvapauden vahvistuminen ja vapaan lehdistön syntyminen, sekä niiden lainsäädännöllinen vahvistaminen.¹⁸⁰ Toisaalta erityisesti HRW oli huolissaan, ettei tilanne ollut suuresti muuttunut Gorbatshovin ajoista.¹⁸¹

AI ja HRW mainitsivat raporteissa, että Venäjällä vallitsi muodollisesti lehdistön vapaus, mutta todellisuus oli hieman toisenlainen. Viranomaiset olivat huolissaan

¹⁷⁹ Valkonen 1996a, 91-92; Sailas 1996c, 306.

¹⁸⁰ HRW Russia 1991 ja 1992; AI Annual Report, Russia 1993.

¹⁸¹ HRW Russia 1992.

valtion tulevaisuudesta ja tämän vuoksi kriittisten mielipiteiden esittämistä kontrolloitiin.¹⁸² Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että lehtiä suljettiin tai otettiin valtion omistukseen vielä vuosina 1992 ja 1993.¹⁸³ Vuonna 1993 vallankaappausyrityksen myötä valtioon julistettiin hätätila ja sen seurauksena sensuuria tiukennettiin ja erityisesti poliittisen opposition julkaisuja rajoitettiin.¹⁸⁴ Myös toimittajia yritettiin vaientaa uhkailemalla, pidättämällä sekä fyysisesti pahoinpitelemällä heitä.¹⁸⁵

AI ja HRW mainitsivat sananvapauden tilan kuitenkin myös kohentuneen. Esimerkiksi vuoden 1994 vuosikatsauksessa HRW mainitsi, että joitakin hallituksen asettamia rajoituksia lukuun ottamatta Venäjällä nautitaan huomattavaa sananvapautta.¹⁸⁶ Molemmat kansainväliset järjestöt kiittelivät, että hallitukselle kriittisiä mielipiteitä ei vaiennettu, vaan niiden julkaiseminen sallittiin. Toisaalta ensimmäisen Tshetshenian sodan puhkeaminen vuonna 1994 palautti viranomaiset uudelleen sananvapauden ja järjestyksen välisen tasapainon määrittelymisen ongelmaan. Kaikkien, niin kansainvälisten kuin venäläistenkin, ihmisoikeusjärjestöjen raporteista kävi ilmi, että viranomaiset halusivat sallia vapaan lehdistön, mutta sotaa vastustavien äänenpainojen voimistuessa valtakunnan yhtenäisyyden katsottiin vaarantuvan, mikä pakotti viranomaiset reagoimaan tilanteeseen.

Ihmisoikeusjärjestöjen raporteista ilmeni hyvin Venäjän viranomaisten kokema huoli valtakunnan yhtenäisyydestä ja tiedotusvälineiden uutisoinnin merkityksestä kansan mielialaan. Erityisesti kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt nostivat esille, miten viranomaiset halusivat sallia lainsäädännöllisesti tiedotusvälineiden vapaan toiminnan, mutta toisaalta pelkäsivät niiden täydellistä vapautta, ja pyrkivät valvomaan niiden uutisointia.¹⁸⁷ Venäläiset ihmisoikeusjärjestöt vuorostaan olivat enemmän huolissaan

¹⁸² HRW Russia 1992, AI Annual Report, Russia 1993.

¹⁸³ HRW Russia 1992 ja 1993.

¹⁸⁴ HRW Russia 1993.

¹⁸⁵ AI Annual Report, Russia 1993; HRW Russia 1992 ja 1993.

¹⁸⁶ HRW Russia 1994.

¹⁸⁷ AI Annual Report, Russia 1994 - 1996; HRW Russia 1994 – 1996.

toimittajien työn estämisestä ja sananvapauden rajoittamisesta. Ne keskittyivät raportoimaan, miten tiedotusvälineiden toimintaa oli estetty, eivätkä niinkään pyrkineet ymmärtämään yhteiskunnallisia tekijöitä taustalla.¹⁸⁸

Kaikkien tutkimani neljän ihmisoikeusjärjestön raporttien perusteella Venäjän viranomaiset keksivät melko luovan tavan ratkaista paradigma, miten olla puuttumatta sananvapauteen, mutta kuitenkin valvoa tiedotusvälineiden uutisointia. Kansainväliset sekä venäläiset ihmisoikeusjärjestöt raportoivat hyvin samankaltaisesti, että aluksi viranomaiset eivät puuttuneet tiedotusvälineiden toimintaan lainsäädännöllisesti, mutta sen sijaan rajoittivat ja estivät toimittajien työskentelyä.¹⁸⁹ Esimerkiksi Tshetshenian sodan uutisoiminen sallittiin lehdistössä melko vapaasti, mutta toimittajien pääsyä eri alueille rajoitettiin viranomaisten ja sotilaiden toimesta. Alueella olleita toimittajia myös uhkailtiin ja toimittajien kuva- ja äänimateriaaleja saatettiin takavarikoida Venäjän armeijan asettamalla tarkastuspisteillä.¹⁹⁰ Tämän kaltainen toiminta jatkui koko ensimmäisen Tshetshenian sodan ajan vuoteen 1996.

Ihmisoikeusjärjestöt raportoivat, että toimittajien häirintä sekä tiedotusvälineiden toiminnan estäminen kasvoivat sitä mukaa kun sota eteni ja armeijan voimankäyttö alueella lisääntyi. Raporteista nousi myös esille, ettei tiedotusvälineiden valvominen heikentynyt sodan päättyttyä, sillä alue säilyi levottomana virallisen tulitauon solmimisen jälkeenkin aina vuoteen 1999 saakka, jolloin sota puhkesi täysimittaisena uudelleen.¹⁹¹ Levottomuuksien jatkuessa myös lehdistön itsenäiseen asemaan puututtiin enenevässä määrin. Toisaalta itsenäisen lehdistön aseman kiristymisen taustalla vaikuttivat sodan lisäksi myös muut yhteiskunnalliset tekijät kuten vuoden 1996 presidentin vaalit, sekä 1998 puhjennut talouskriisi.¹⁹²

¹⁸⁸ Memorial News 18.10.1999; MHG Publications 2006 s. 154.

¹⁸⁹ HRW, Russia 1995; AI Annual Report 1995; Memorial News 18.10.1999.

¹⁹⁰ HRW Russia 1994-1996; AI Annual report, Russia 1994-1996.

¹⁹¹ HRW Russia 1998-1999; AI Annual report, Russia 1999; MHG Publications 2006 s. 154; Memorial News 18.10.1999.

¹⁹² HRW Russia 1996 – 1998.

Toisen Tshetshenian sodan puhkeaminen vuoden 1999 loppupuolella oli oma luku sinänsä. Ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella viranomaiset hyödynsivät jo sodan syttymisestä saakka ensimmäisen Tshetshenian sodan aikana opittuja keinoja rajoittaa tiedotusvälineiden vapaata toimintaa. Ainoa muutos entiseen oli raporttien perusteella se, että sotilaiden keinot olivat entisestään tehostuneet. Ihmisoikeusjärjestöt raportoivat, että armeija valvoi heti sotatoimien alettua aiempaa tiukemmin sotilasalueella kulkemista sekä rajoitti erityisesti toimittajien vapaata liikkumista alueella. Armeija myös takavarikoi toimittajien kuvauskalustot ja materiaalit. Usein alueella liikkuminen oli sallittu omalla vastuulla ja toimittajia myös pahoinpideltiin.¹⁹³ Raporttien perusteella toiminta jatkui samankaltaisena koko tutkimani ajanjakson, sillä vaikka sotatoimet virallisesti päätettiin vuonna 2009, mutta epävakaisuus alueella jatkui sen jälkeenkin.

Tiedotusvälineiden ja toimittajien vainoaminen jatkuivat sekä venäläisten että kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella koko tutkimani ajanjakson Kaukasian alueen ulkopuolellakin. Järjestöt toivat esille, että vaikka liittovaltion lainsäädännössä lehdistön oikeudet oli turvattu, niin alueellisella tasolla paikallisilla viranomaisilla oli usein tiukka ote tiedotusvälineistä¹⁹⁴. Erityisesti vuonna 1998, kun Venäjä ajautui pahaan taloudelliseen kriisiin, vapaan lehdistön asema heikkeni¹⁹⁵. Talouden lamaantumisen ja ruplan kurssin jyrkän romahduksen seurauksena monet paikalliset radioasemat ja lehdet joutuivat taloudelliseen ahdinkoon, mikä altisti niiden joutumista paikallisten viranomaisten suukapuloiksi¹⁹⁶.

Lehtien kansallistaminen ja niiden joutuminen viranomaisten hallinnan alaisuuteen voimistuivat entisestään vuosituhaten vaihteen tienoilla Vladimir Putinin noustua presidentiksi.¹⁹⁷ Vuoden 2004 ihmisoikeuskatsauksessa HRW esimerkiksi totesi, ettei

¹⁹³ HRW Russia 1999-2009. AI Annual report, Russia 1999-2009; MHG Publications 2006 s. 154; Memorial News 16.11.1999.

¹⁹⁴ HRW Russia 1996.

¹⁹⁵ Riasanovsky 2000, 622.

¹⁹⁶ HRW Russia 1999.

¹⁹⁷ HRW Russia 2001.

Venäjällä enää ollut vapaata lehdistöä tai oppositiota.¹⁹⁸ Molemmat kansainväliset järjestöt raportoivat vuosittain lukuisista toimittajiin kohdistuvista pahoinpitelyistä sekä murhista, lehdistötilojen ratsioista, viranomaisten toimittamista takavarikoinneista sekä oppositiolehtien vaientamisista.¹⁹⁹

Kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt nostivat 2000-luvulla raporteissaan myös aivan uudenlaisen sananvapautta koskevan ilmiön, toimittajien murhat. Vuosituhannen vaihteen jälkeen raporteissa oli usein vetoamuksia riippumattomien toimittajien katoamisten selvittämisestä.²⁰⁰ Kuuluisin tapaus oli Novaja Gazetan toimittajan, sekä ihmisoikeusaktivistina tunnetun Anna Politkovskajan murha vuonna 2006.²⁰¹ AI:n ja HRW:n raporteissa toistui usein sama tematiikka, eli poikkeuksetta toimittajien murhat tapahtuivat hämärissä olosuhteissa, eivätkä viranomaiset kyenneet selvittämään niitä.²⁰² Ihmisoikeusjärjestöt vetosivatkin 2000-luvun puolella toistuvasti viranomaisia takaamaan toimittajien henkilökohtaisen turvallisuuden sekä selvittämään toimittajiin kohdistuneet rikokset.

Dmitri Medvedevin nousu Venäjän presidentiksi vuonna 2008 ei tuonut muutosta sananvapauden tilaan, vaan se jatkui ihmisoikeusjärjestöjen raporttien mukaan heikkona.²⁰³ Erityisesti AI:n ja HRW:n raportit antoivat vuosituhaten vaihteen jälkeisestä venäläisestä sananvapaudesta kuvan, että lainpuolesta ihmisillä oli oikeus puhua, mutta käytännössä sananvapauden harjoittaminen tapahtui omalla vastuulla. Viranomaiset eivät taanneet niiden henkilöiden turvallisuutta, jotka esittivät julkisesti kriittisiä mielipiteitä.

AI:n ja HRW:n raporttien perusteella venäläisten sananvapaus oli lainsäädännöllisesti

¹⁹⁸ HRW Russia 2005.

¹⁹⁹ AI Annual Report, Russia 2005-2010; HRW Russia 2005-2010.

²⁰⁰ AI Annual Report, Russia 2006.

²⁰¹ AI Annual Report, Russia 2006; HRW Russia 2007.

²⁰² Ks. esim. AI News and Reports, Russia 26th of February 2008.

²⁰³ HRW Russia 2009-2010; AI Annual Report, Russia 2009-2010; AI News and Reports Russia 26th of February 2008; Memorial News 25.09.2009.

melko hyvä, mutta käytäntö oli toinen. Venäläinen sananvapaus ei periaatteessa ollut rajoitettu negatiivisessa mielessä, sillä viranomaiset eivät sitä lain keinoin estäneet. Toisaalta venäläiset eivät olleet täysin riippumattomia viranomaisten hyvästä tahdosta, sillä viranomaisten harjoittama byrokratia ja valvonta hankaloittivat suuresti lehdistön toimintaa. Viranomaiset eivät myöskään taanneet toimittajien turvallisuutta, joten kriittisten mielipiteiden julkaiseminen saattoi altistaa toimittajan vainon kohteeksi.

4.1.2 Toisinajatteliija = rikollinen, maanpetturi tai vakooja

Neuvostoliitossa ihmisoikeusloukkaukset kohdistuivat erityisesti toisinajattelijoihin.²⁰⁴ Puolueelle kriittisiä ajatuksia esittäneet ihmiset joko teloitettiin, karkotettiin Siperiaan tai määrättiin psykiatriseen pakkohoitoon.²⁰⁵ Neuvostoliittolainen vapaus oli vapautta ajatella toisin oman henkensä uhalla. Tosin glasnostin myötä tilanne muuttui ja kriittisiä äänenpainojakin sallittiin.²⁰⁶ Neuvostoliiton jälkeisellä Venäjällä kansalaisilla oli lain suoma oikeus mielipiteenvapauteen, sillä Venäjä oli vahvistanut YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen, sama oikeus taattiin myös vuoden 1993 perustuslaissa.²⁰⁷ Ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella toisinajattelijat saivat kuitenkin yhä olla varuillaan myös Jeltsinin aikana sekä sen jälkeenkin.

1990-luvulla ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa toistuivat vuodesta toiseen hyvin samantyyppiset loukkaukset mielipiteen vapautta kohtaan. Kriittisiä mielipiteitä esittäneitä oppositiojohtajia, toimittajia, asianajajia sekä ympäristö- ja ihmisoikeusaktivisteja uhkailtiin, pidätettiin ja yritettiin muilla tavoin vaientaa paikallisten viranomaisten toimesta.²⁰⁸ Raporteissa mainittiin lähes vuosittain myös lukuisia tapauksia, joissa entisistä Neuvostotasavalloista, kuten Georgiasta, Azerbaidzhanista tai Ukrainasta, olevilta toisinajatteliijoilta oli evätty oikeus anoa

²⁰⁴ Ks. esim. Utunen 2007.

²⁰⁵ Karlsson 2003, 162-163 ja 166-172.

²⁰⁶ Valkonen 1996a, 91 – 92; Sailas 1996c, 306.

²⁰⁷ Saari 2010, 37.

²⁰⁸ HRW Russia 1992-1999; AI Annual reports, Russia 1993-1999.

turvapaikkaa tai heidät palautettiin takaisin kotimaahan ilman kuulemista.²⁰⁹ Järjestöt painottivat raporteissaan, että tämä piirre ei ainoastaan loukannut toisinajattelijoiden mielipiteenvapautta, vaan myös YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen 14. artiklaa, jossa puhutaan poliittisen vainon kohteeksi joutuneiden henkilöiden oikeudesta turvapaikkaan.²¹⁰ Kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt totesivat, että toisinajattelijoiden tilanne Neuvostoaikaan nähden oli kohentunut, mutta tulkitsivat venäläisten vapauden yhä riippuneen viranomaisten tahdosta ja mielivallasta.

Koko tutkimani ajanjakson ihmisoikeusjärjestöt olivat huolissaan siitä, että Venäjällä oli edelleen poliittisia vankeja, sekä mielipiteenvapauden takia vangittuja ihmisiä.²¹¹ Edistystä neuvostoaikaan nähden oli kuitenkin se, että viranomaiset eivät suoralta kädeltä sulkeneet toisinajattelijoina mielisairaaloihin, eikä heitä enää leimattu hulluiksi. Tosin järjestöjen raporteista löytyi myös muutamia tällaisia tapauksia.²¹² Raporttien perusteella kyseessä ei kuitenkaan ollut säännönmukainen toimintametsodi, mitä se oli neuvostoaikana ollut, vaan ennemmin yksittäiset tapaukset paikallisviranomaisten taholta.

Neuvostoaikana toisinajattelijoiden vainoaminen liittyi pelkoon vallankumouksesta, sekä yhteiskunnan järjestyksestä ja yhtenäisyydestä.²¹³ Venäjän federaation tapausuhtautua toisinajattelijoihin liittyi yhä valtion ja yhteiskunnan järjestyksen ylläpitoon, ainakin AI:n ja HRW:n raporttien perusteella. Järjestöjen raporttien perusteella mielisairaaksi leimaamisen ja pakkohoitoon sulkemisen sijaan Venäjän federaatiossa oli uudenlainen tapausuhtautua toisinajattelijoihin. Järjestöt raportoivat viranomaisten järjestelmällisesti kohdelleen toisinajattelijoina rikollisina, jotka olivat uhanneet valtion turvallisuutta. Raporteissa tuotiin usein esille, että viranomaiset tulkitsivat tietyt asiat, kuten liian kriittiset poliittiset kannanotot, valtion turvallisuutta uhkaaviksi tekijöiksi ja

²⁰⁹ Ks. esim. AI Annual Report, Russia 1997; MHG Publications 2004.

²¹⁰ YIJ artikla 14.

²¹¹ HRW Russia 2010; AI Annual Report, Russia 1993 ja 2010; MHG News 25th of May 2010; Memorial News 25.05.2009.

²¹² Ks. esim. HRW Russia 1998.

²¹³ Karlsson 2003, 111-113.

siten nostivat syytteen maanpetturuudesta ja passittivat vankilaan. Syytetyt saivat mahdollisuuden oikeudenkäyntiin, mutta ihmisoikeusjärjestöt kyseenalaistivat niiden puolueettomuuden.²¹⁴ Varsinkin AI ja HRW toivat raporteissaan esille lukuisia tämän kaltaisia esimerkkejä.

Toisinajattelijoiden turvallisuus ei parantunut ihmisoikeusjärjestöjen vuosikatsausten perusteella vuosituhaten vaihteen jälkeen Vladimir Putinin noustua presidentiksi. Tilanne oli jopa päinvastoin. AI ja HRW olivat huolissaan lainsäädännöllisistä uudistuksista, jotka niiden mielestä rajoittivat kansalaisten mielipiteenvapautta.²¹⁵ Vuosituhaten vaihteen jälkeen molempien järjestöjen raporteissa lisääntyivät myös vetoomukset eri henkilöiden puolesta, jotka olivat järjestöjen mielestä vangittu tai syytteessä mielipiteenvapautensa tähden. Järjestöt nostivat raporteissaan myös esille epäilyt Venäjän viranomaisten osuudesta toisinajattelijoiden murhiin, mutta niiden todenmukaisuutta ne eivät pystyneet osoittamaan.²¹⁶ 2000-luvun venäläinen vapaus tiivistyikin ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella vapaudeksi ajatella toisin omalla vastuulla.

Ihmisoikeusjärjestöt nostivat vuosittain esille useita mielipiteenvapauden tähden viranomaisten vainon kohteeksi joutuneita ihmisiä. Osa heistä oli tuntemattomampia paikallisten kylien ihmisoikeusaktivisteja, ihmisoikeusasianajajia, toimittajia sekä poliitikkoja, joista oli vain tai muutama maininta raporteissa. Osa tapauksista vuorostaan sai huomattavasti julkisuutta ja niiden tilannetta seurattiin ihmisoikeusjärjestöjen puolesta hyvin tarkasti jopa useiden vuosien ajan.

Yksi raportoiduimmista tapauksista oli eläkkeelle jääneen laivastonkapteenin Aleksander Nikitin tapaus, jossa hän paljasti norjalaiselle ympäristöjärjestö Bellonalle Venäjän pohjoisen laivaston ydinsukellusveneiden radioaktiivisista saasteista, ja sai syytteet vakoilusta ulkomaiden hyväksi.²¹⁷ Myös Anna Politskovskajan sekä Aleksander

²¹⁴ HRW Russia 1998, 2004-2006, 2009; AI Annual Report Russia 1998-1999 ja 2008; News and Reports, Russia 19th of January 2007.

²¹⁵ HRW Russia 2001.

²¹⁶ AI News and Reports, Russia 2006-2007; HRW Russia 2007.

²¹⁷ HRW Russia 1996, 1998 ja 2000; AI Annual Report, Russia 1996-2000.

Litvinenkon murhat kiinnostivat erityisesti kansainvälisiä ihmisoikeusjärjestöjä, sekä Memorialia ja ihmisoikeusjärjestöt vetosivat Venäjän viranomaisiin niiden selvittämiseksi.²¹⁸ Paljon huomiota sai myös venäläisen öljy-yhtiö Jukosin toimitusjohtajan ja oppositiorahoittajan Mihail Hodorkovskin oikeudenkäynti, jonka puolueettomuuden ihmisoikeusjärjestöt kyseenalaistivat.²¹⁹

AI ja HRW raportoivat ensimmäisen kerran Pohjoisen laivaston kapteenin Aleksander Nikitin tapauksesta vuoden 1996 raporteissa. Venäjän turvallisuuspalvelu FSB pidätti Nikitinin vuoden 1996 helmikuussa valtionpetoksesta ja valtion salaisuuksien paljastamisesta. Molemmat, sekä AI sekä HRW, tuomitsivat alusta alkaen Venäjän viranomaisten toimet ja julistivat Nikitinin mielipidevangiksi.²²⁰ Nikitinin oli ensimmäinen tapaus, jota syytettiin valtionpetoksesta, myöhemmin tämä kaava toistui useiden muiden ympäristötutkijoiden ja toimittajien kohdalla. Esimerkiksi toimittaja Grigori Pasko, joka julkaisi dokumentin Venäjän ydinjätteen upottamisesta Japaninmereen, sai syytteen vakoilusta ulkovaltojen hyväksi.²²¹ Tutkimani ajanjakson viimeiset tapaukset, jotka koskivat vakoilua tai valtion salaisuuksien luovuttamista ulkomaille olivat vuodelta 2007. Ne olivat nostettu Venäjän ydinturvallisuutta tutkinutta tiedemiestä Igor Stutiagina ja Valentin Danilovia vastaan, ja koskivat niin ikään ympäristöongelmiin liittyviä asioita.²²²

Ympäristöaktivistien, tiedemiesten ja toimittajien lisäksi ihmisoikeusjärjestöt mainitsivat myös lakimiehiä, jotka olivat saaneet syytteet valtion salaisuuksien paljastamisesta. Järjestöt kritisoivat tämän viranomaisten harjoittaman mielivallan rajoittaneen huomattavasti venäläisten mielipiteenvapautta ja olleen osoitus liittovaltion

²¹⁸ Ks. esim. AI Annual Report Russia 2006; HRW 2006-2007; Memorial News 13.10.2006.

²¹⁹ AI Annual Report Russia 2003 ja 2007; AI news and Reports, Russia 30th of May 2005, 26th of February 2008; HRW Russia 2004-2006.

²²⁰ HRW Russia 1996 ja 1998; AI Annual Report, Russia 1996.

²²¹ HRW Russia 1998.

²²² AI News and Reports, Russia 19th of January 2007.

turvallisuudesta vastaavan FSB:n kaikkialle levinneestä vallasta.²²³ Ihmisoikeusjärjestöistä erityisesti HRW tuomitsi lainsäädännölliset uudistukset, joilla viranomaiset olivat vahvistaneet FSB:n oikeuksia. Esimerkiksi vuoden 1998 vuosikatsauksessa järjestö raportoi FSB:n muistuttavan yhä enemmän edeltäjänsä KGB:tä todeten, että instituution nimi on vain vaihtunut.²²⁴ Kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen huoli toisinajattelijoiden asemaa heikentävästä lainsäädännöstä säilyi yhä 2000-luvulla, sillä uudet lait altistivat niiden mielestä kansalaiset ja erityisesti toisinajattelijat viranomaisten mielivallan kohteeksi.²²⁵

Maanpetos, vakoilu ja valtion salaisuuksien paljastaminen olivat kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella yleisimmät syytteet koskien mielipiteenvapautta. AI ja HRW toivat kuitenkin esille myös yksittäisiä tapauksia, joissa viranomaiset olivat määränneet toisinajatteliijoita psykiatriseen hoitoon. HRW tuo esille vuoden 1998 raportissa kuinka Heart to heart -nimisen humanitaarisen avustusjärjestön johtaja, Lidia Dorzhieva oli suljettu pakkohoitoon, kun hän oli järjestänyt vammaisten ja suurperheiden nälkälakon. Nälkälakon tarkoituksena oli protestoida hallituksen maksamattomia avustusrahoja.²²⁶ Seuraavana vuonna AI raportoi kahdesta lääkäristä, jotka oli suljettu psykiatriseen pakkohoitoon skitsofrenian tai henkisen jälkeenjääneisyyden perusteella. Kyseiset lääkärit olivat perustaneet auttavan puhelimen, jonne kuka tahansa terapiaa tarvitseva sai soittaa nimettömänä. Paikalliset viranomaiset kokivat heidän toimintansa uhkaksi, joten he syyttivät linjalla työskenteleviä aivopesusta ja ihmisten johdattamisesta epämoraaliseen elämäntapaan, ja siten mieleltään häiriintyneiksi.²²⁷ Samankaltaisia tapauksia esiintyy muutamia myös 2000-luvulla.²²⁸ Ihmisoikeusjärjestöistä erityisesti HRW kritisoi raporteissaan, että

²²³ HRW Russia 1999; AI News and Reports, Russia 19th of January 2007.

²²⁴ HRW Russia 1998.

²²⁵ Ks. esim. HRW Russia 2001 ja 2004-2005. AI Annual report, Russia 2001 ja 2004.

²²⁶ HRW Russia 1998.

²²⁷ AI Annual Report, Russia 1999.

²²⁸ Ks. esim. AI News and Reports, Russia 24th of February 2010.

viranomaisten syytökset psykiatrisista väärinkäytöksistä olivat paluu Neuvostoaikaiseen järjestelmään, mutta molemmat järjestöt tuomitsivat kaikki tapaukset räikeiksi ihmisoikeusloukkauksiksi mielipiteen vapautta kohtaan.²²⁹

Anna Politskovskajan ja Aleksander Litvinenkon tapauksissa ihmisoikeusjärjestöt vuorostaan kuuluttivat toisinajattelijoiden turvallisuutta Venäjällä.²³⁰ HRW ja AI nostivat esille myös lukuisia muita ihmisoikeusaktivisteja ja toimittajia sekä oppositioedustajia, jotka olivat murhattu hämärissä olosuhteissa tai olivat joutuneet lähtemään maanpakoon. Järjestöt olivat huolissaan, ettei Venäjän valtio kykene turvaamaan toisinajattelijoiden henkeä.²³¹ Lisäksi järjestöt toivat esille huolensa viranomaisten mahdollisesta osuudesta murhiin, sillä erityisesti entisen KGB:n agentin Aleksander Litvinenkon murhatapa, vaikeasti saatava radioaktiivinen plutonium, viittasivat niiden mukaan Venäjän liittovaltion turvallisuuspalvelu FSB:hen. Järjestöt vaativat syyllisten selvittämistä ja moittivat viranomaisia välinpitämättömyydestä toisinajattelijoiden turvallisuuden suhteen.²³²

Kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt seurasivat tiiviisti myös venäläisen oligarki Mihail Hodorkovskin tapausta. Hodorkovski oli venäläinen liikemies, öljy-yhtiö Jukosin johtaja ja rikastunut Jeltsinin yksityistäessä valtion omistamia yrityksiä. Hän joutui oikeuden eteen vuonna 2003, sillä viranomaiset epäilivät häntä talousrikoksista. Vuonna 2005 hän sai yhdeksän vuoden tuomion veronkierrosta.²³³ Ihmisoikeusjärjestöt tulkitsivat hänet mielipidevangiksi ja joutuneen talousrikossyytteiden kohteeksi ainoastaan sen vuoksi, että hän rahoitti oppositiota ja oli avoimesti eri mieltä taloudesta ja politiikasta presidentti Vladimir Putinin kanssa. Ihmisoikeusjärjestöt arvostelivat raporteissaan Venäjän viranomaisia oikeudenkäynnin puolueettomuudesta ja vetosivat

²²⁹ HRW Russia 1998; AI Annual Report, Russia 1999.

²³⁰ AI Annual report, Russia 2006; HRW Russia 2007; Memorial News 13.10.2006.

²³¹ Ks. esim. HRW Russia 1999, 2001 tai 2007.

²³² HRW Russia 2007; AI Annual Report, Russia 2006.

²³³ AI News and Reports, Russia 30th of May 2005; HRW Russia 2006; MHG News, "Something is rotten in Russia".

useita kertoja Hodorkovskin tuomion kumoamiseksi.²³⁴ Vuonna 2009 Hodorkovskia vastaan nostettiin uusia syytteitä, jotka tuomittiin venäläisten että molempien kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen toimesta perusteettomiksi, ristiriitaisiksi ja peukaloiduiksi.²³⁵ Ihmisoikeusjärjestöt tulkitsivat Hodorkovskin tapauksen jälleen yhdeksi esimerkiksi viranomaisten harjoittamasta mielivallasta kansalaisten mielipiteenvapautta kohtaan.

Kansainvälisten ja venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella muodostui kuva, että tutkimani ajanjakson aikana, venäläisen sananvapauden ja mielipiteenvapauden rajoittamisessa oli viime kädessä kysymys aina samasta asiasta. Venäjän viranomaisten nostamat syytteet liittyivät aina valtion sisäiseen turvallisuuteen ja yhtenäisyyteen, joka oli havaittavissa viranomaisten nostamista syytteistä toisinajattelijoihin kohtaan. Viranomaiset näkivät toisinajattelijat joko rikollisina tai maanpettureina. Raporttien perusteella oli vaikea päätellä, että kehittyikö toisinajattelijoiden asema parempaan suuntaan. Erityisesti AI ja HRW raportoivat 1990-luvun alun positiivisen kehityksen jälkeen Venäjän jopa ottaneen askeleita taaksepäin ja uusien lakien katsottiin rajoittaneen kansalaisten oikeutta mielipiteenvapauteen. Edistystä Neuvostoaikaan oli kuitenkin se, että suurin osa toisinajattelijoina sai mahdollisuuden oikeudenkäyntiin, vaikka niiden puolueettomuus ihmisoikeusjärjestöjen taholta kyseenalaistettiin.

Ihmisoikeusjärjestöjen raportoimat tapaukset mielipiteen tähden viranomaisten vainojen kohteeksi joutuneista henkilöistä eivät lukumääräisesti myöskään vähentyneet vuosien edetessä. Kehitys oli oikeastaan päinvastainen, sillä erityisesti 2000-luvulla toisinajattelijoihin kohdistuneet loukkaukset lisääntyivät. Ihmisoikeusjärjestöjen raporteista ei kuitenkaan ole pääteltävissä, johtuiko tämä viranomaisten tiukentuneista otteista mielipiteen vapauden suhteen, tiedonkulun kehityksestä vai ihmisoikeusjärjestöjen ja aktivistien lisääntyneestä lukumäärästä.

²³⁴Ks. esim. HRW Russia 2006; AI News and Reports, Russia 30th of May 2005, 26th of February 2008 ja 1st of May 2009; MHG News, "Something is rotten in Russia".

²³⁵HRW Russia 2010; AI News and Reports, Russia 1st of May 2009.

4.2 Omantunnon ja uskonnon sekä kokoontumisen- ja yhdistymisenvapaus paikallisten viranomaisten tulkintoina.

Sanan- ja mielipiteen vapauksien lisäksi kansalaisvapauksiksi lasketaan myös omantunnon ja uskonnon sekä kokoontumisen- ja yhdistymisenvapaudet.²³⁶ Kansainväliset sekä venäläiset ihmisoikeusjärjestöt raportoivat kyseisten kansalaisvapauksien olleen riippuvaisia paikallisten viranomaisten tahdosta, vaikka Venäjä oli vuoden 1993 perustuslaissa ne turvannut.²³⁷ Ihmisoikeusjärjestöt vetosivat raporteissaan myös YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeusjulistukseen, jonka Venäjä oli ratifioinut. YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeusjulistus määrittelee omantunnon ja uskonnon vapauden, sekä kokoontumisen- ja yhdistymisenvapauden seuraavasti:

“Jokaisella ihmisellä on ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapaus; tämä oikeus sisältää vapauden uskonnon tai vakaumuksen vaihtamiseen sekä uskonnon tai vakaumuksen julistamiseen yksin tai yhdessä toisten kanssa, sekä julkisesti että yksityisesti, opettamalla sekä harjoittamalla hartautta ja uskonnollisia menoja.”²³⁸

”Kaikilla on oikeus rauhanomaiseen kokoontumis- ja yhdistymisvapauteen. Ketään ei saa pakottaa liittymään mihinkään yhdistykseen.”²³⁹

YK:n yleismaailmallinen julistus perustuu länsimaiseen ajatukseen kansalaisyhteiskunnasta, ja siten myös ihmisoikeusjärjestöjen tulkinnat venäjän ihmisoikeustilanteesta, sillä tulkitsevat ihmisoikeuksia julistuksesta käsin.²⁴⁰

Neuvostoliiton romahdettua Venäjälle pyrittiin luomaan länsimaisten ihanteiden mukaista kansalaisyhteiskuntaa, joka olisi käsittänyt niin uskonnonvapauden kuin yhdistymisen vapaudenkin, kuten ne YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa on määritelty. Sisäpoliittiset ongelmat saivat viranomaiset

²³⁶ Ihmisoikeudet.net, mitä ne ovat.

²³⁷ HRW Russia 1994; AI News and Reports, Russia 14th of April 1997; MHG News 26th of January 2006, News 2007.

²³⁸ IYJ artikla 18.

²³⁹ IYJ artikla 20.

²⁴⁰ Långström 2007, 6-7.

tasapainottelemaan järjestyksen ja vapaan kansalaisyhteiskunnan välillä.²⁴¹ AI:n ja HRW:n raporteista ilmeni hyvin tämä ristiriita lain ja käytännön välillä.

AI sekä HRW raportoivat, että Venäjä lainsäädännöllisesti takasi kansalaisilleen oikeudet, mutta silti paikalliset viranomaiset tulkitsivat lakeja omista lähtökohdista käsin ja sovelsivat niitä paikallisiin oloihin sopiviksi. Järjestöjen raporteista oli havaittavissa, että viranomaisten käytännöt vaihtelivat yksittäisten tapausten välillä, mutta myös alueiden välillä oli selkeitä eroja. Ihmisoikeusjärjestöjen raporteista kävi ilmi, että niin omantunnon ja uskonnonvapaus, kuten myös kokoontumisen- ja yhdistymisenvapaus, kuten ne YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeudessa julistetaan, riippuivat paikallisten viranomaisten vallankäytöstä ja tavasta tulkita säädöksiä.

Suurimmaksi ongelmaksi ihmisoikeusjärjestöt nostivat omantunnon vapauden kohdalla pakollisen asevelvollisuuden. Ihmisoikeusjärjestöt olivat erityisen huolissaan siitä, ettei Venäjällä käytännössä ollut tarjolla vaihtoehtoista muotoa pakollisen asepalveluksen suorittamiseen, vaikka perustuslaissa turvataan oikeus myös aseettomaan palvelukseen.²⁴² AI:n ja HRW:n raporteissa näkyi lähes vuosittain niiden huoli siitä, että siviilipalveluksen tuominen käytäntöön vei huomattavan kauan. Pakolliseen asevelvollisuuteen liittyvät ongelmat toistuivat erityisesti 1990-luvulla, mutta ne jatkuivat myös 2000-luvun puolella.

Uskonnon vapauden suhteen ihmisoikeusjärjestöt raportoivat erilaisista kehityslinjoista. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen seuraavat pari vuotta AI ja HRW kirjoittivat hyvin positiiviseen sävyyn venäläisestä uskonnon vapaudesta.²⁴³ Kuitenkin jo vuonna 1993 ihmisoikeusjärjestöt raportoivat ensimmäisen kerran Venäjän uskonnon vapauteen liittyvistä huolenaiheista, sillä ne katsoivat hallituksen säätämän uuden lain rajoittaneen YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeussopimuksen mukaista oikeutta vapaaseen

²⁴¹ Petman 2/2007, 284.

²⁴² HRW Russia 1994; AI News and Reports, Russia 14th of April 1997; MHG News 25th of May 2010.

²⁴³ Ks. esim HRW Russia 1991-1992.

uskonnon harjoittamiseen.²⁴⁴ Viranomaiset kiristivät uskonnonvapauden tilaa pitkin 1990-lukua, eikä tilanteeseen tullut muutosta 2000-luvun puolellakaan.²⁴⁵

Yhdistymisen- ja kokoontumisenvapaus olivat AI:n ja HRW:n mukaan myös viranomaisten tahdosta riippuvia vapauksia erityisesti 2000-luvulla Putinin noustua valtaan. Järjestöt raportoivat, että viranomaiset olivat byrokratian keinoin vaikeuttaneet yhdistysten perustamista, ja erityisesti erilaiset ihmisoikeusjärjestöt sekä avustusjärjestöt kohtasivat raporttien perusteella paljon ongelmia.²⁴⁶ Kokoontumisen ja yhdistymisen vapautta hankaloitettiin keskusvallan taholta uusien lakien muodossa, mutta myös paikallisten viranomaisten toimesta estämällä yhdistysten perustaminen, häiritsemällä niiden toimintaa ratsioiden muodossa, tai kieltämällä yhdistyksiltä toimitilat.²⁴⁷ Sekä venäläisten että kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella venäläinen vapaus oli paikallisten viranomaisten määrittelemää vapautta.

4.2.1 Pakollinen asevelvollisuus rajoitti omantunnon vapautta

Ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa omantunnon vapaus oli varsinkin 1990-luvun ongelma. AI:n ja HRW:n raporttien perusteella venäläisten omantunnon vapaudessa tapahtui sekä positiivista että negatiivista kehitystä, sillä alun positiivisten askelten jälkeen ne raportoivat, että venäläisten omantunnon vapaus jälleen heikkeni 1990-luvun puolenvälin jälkeen. Järjestöt raportoivat useista henkilöistä, jotka olivat syytettyinä tai vangittuna omantunnonvapauden tähden. Useimmiten syynä oli pakollisesta asepalveluksesta kieltäytyminen. Vuonna 1995 AI ja HRW olivat hyvin huolissaan uudesta laista, joka pidensi asepalveluksen vähimmäisaikaa kahteen vuoteen ja katsoivat tämän heikentäneen olennaisesti venäläisten omantunnonvapautta.²⁴⁸ Kuitenkin 2000-

²⁴⁴ HRW Russia 1993; AI Annual Report, Russia 1993.

²⁴⁵ Ks. esim HRW Russia 1998 ja 2007.

²⁴⁶ HRW Russia 2006-2008 ja 2010; AI News and Reports, Russia 26th of February 2008; Memorial News 04.02.2009; MHG Publications, February 2008.

²⁴⁷ HRW Russia 1998, 2006-2008; AI News and Reports, Russia 26th of February 2008; MHG News 26th of January 2006.

²⁴⁸ HRW Russia 1995; AI Annual Report, Russia 1995.

luvulla järjestöt raportoivat Venäjän ottaneen askeleita oikeaan suuntaan, sillä vuonna 2004 tammikuussa Venäjällä astui voimaan laki, jossa pakollisen asevelvollisuuden sijaan mahdollistettiin kolmen ja puolenvuoden vaihtoehtoinen aseeton palvelus.²⁴⁹

AI ja HRW tulkitsivat pakollisen asevelvollisuuden loukkaavan YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa määriteltyä oikeutta omantunnon vapauteen. Järjestöt vaativatkin vaihtoehtoisen muodon mahdollistamista niille, joiden omantunnon syihin vedoten halusivat kieltäytyä asepalveluksesta. Esimerkkeinä ihmisryhmistä, joiden omantunnon vapautta pakollinen asevelvollisuus rajoitti, järjestöt lukivat heihin kuuluviksi niin eettisiin syihin vetoavat pasifistit, kuin myös eri uskontokuntien, kuten Jehovan todistajien ja buddhalaisuuden harjoittajat. Järjestöt painottivat, että ketään ei saa vastoin omaa vakaumustaan pakottaa tarttumaan aseisiin.²⁵⁰ AI:n ja HRW:n raporteissa ilmeni vuosittain vetoamuksia eri henkilöiden puolesta, jotka olivat tuomittu vankilaan aseista kieltäytymisen tähden aina vuoteen 2004 saakka. Suurimmaksi ongelmaksi järjestöjen raporteissa nousi lainsäädännön ja käytännön välillä vallitseva ristiriitaisuus.

AI ja HRW raportoivat vuodesta 1993 eteenpäin vuosittain lainsäädännön ja käytännön välillä vallinneesta kuilusta koskien pakollisen asevelvollisuuden suorittamista. Perustuslain 45. artikla tarjoaa Venäläisille mahdollisuuden siviilipalvelukseen, mutta käytännössä vaihtoehtoa ei ollut olemassa ennen vuotta 2004.²⁵¹ Kun ihmiset yrittivät vedota siviilipalvelukseen, eivät paikalliset viranomaiset monesti tienneet koko käytännöstä tai sanoivat, ettei sellaista pystytä järjestämään.²⁵²

AI ja HRW nostivat raporteissaan myös esille, että Venäjän sisäisen lainsäädäntö oli ongelmallinen, sillä perustuslaki ja rikoslaki olivat keskenään ristiriidassa. Venäjän rikoslain 328. artiklan perusteella pakollisesta asevelvollisuudesta kieltäytymisestä voidaan langettaa vankeusrangaistus, vaikka syytetty olisi ollut valmis suorittamaan

²⁴⁹ HRW Russia 2004; AI Annual Report, Russia 2004; MHG Publications, February 2008.

²⁵⁰ AI News and Reports, Russia 14th of April 1997.

²⁵¹ AI News and Reports, Russia 14th of April; HRW Russia 2004.

²⁵² AI News and Reports, Russia 14th of April 1997; MHG Publications, February 2008.

siviilipalveluksen perustuslain 45. artiklan suomaan oikeuteen vedoten.²⁵³ Ongelmatapauksissa paikalliset viranomaiset kallistuivat rikoslain puolelle, sillä AI:n ja HRW:n raporteissa oli vuosittain vetoamuksia useiden eri henkilöiden puolesta, jotka oli tuomittu kieltäytyttyään pakollisesta asevelvollisuudesta omantunnon syihin vedoten.²⁵⁴ Molemmat järjestöt tulkitsivat 328. artiklan mukaan tuomitut henkilöt omantunnon tähden vangituiksi, ja vaativat heidän välitöntä vapauttamista ja syytteiden hylkäämistä.

Siviilipalveluksen mahdollistaminen vuonna 2004 sulki tavallaan pitkän ympyrän, jonka Venäjä on asian suhteen käynyt läpi. Tsaarin Venäjä oli hyväksynyt 1874 pasifisteille mahdollisuuden aseettomaan palvelukseen, ja oli näin ollen yksi ensimmäisistä maista, jotka sen mahdollistivat. Bolshevikkien noustua valtaan Neuvostoliitossa oli edelleen oikeus kieltäytyä omantunnonsyihin vedoten asevelvollisuudesta, mutta Josef Stalinin aikana vuonna 1933 tämä mahdollisuus poistettiin. Vuonna 1989 Gorbatshov tunnusti aseettoman palveluksen uudelleen, ja pari vuotta Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen se vahvistettiin osaksi Venäjän perustuslakia. Käytännön mahdollisuuksia siihen ei kuitenkaan ollut ennen kuin kymmenen vuoden päästä kyseisen lain säätämisestä.²⁵⁵

Vuoden 2004 jälkeen ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa ei ole enää esiintynyt omantunnon vankeja, joiden syynä olisi ollut pakollisesta asevelvollisuudesta kieltäytyminen, joten siltä osin Venäläisen vapauden tila lähenei YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen standardeja. Toisaalta järjestöjen raporteissa esiintyi edelleen vuosittain mainintoja omantunnon vapauden loukkauksista, mutta nämä tapaukset koskivat yleisesti uskonnon harjoittamiseen liittyviä kysymyksiä sekä myös toisinajattelijoita koskevia tapauksia.

²⁵³ AI Annual Reports, Russia 1997-1999; AI News and Reports, Russia 14th of April 1997, 1st of April 1998; HRW Russia 1995 ja 1998.

²⁵⁴ AI Annual Reports, Russia 1997-1999; HRW Russia 1995 ja 1998.

²⁵⁵ AI News and Reports, Russia 14th of April 1997.

4.2.2 Uskonnon vapaus ja yhdistymisenvapaus hakivat rajojaan

Ortodoksinen uskonto oli ollut Venäjää yhdistävä ja vahvistava tekijä aina siitä saakka kun Kiovan Venäjän ruhtinas Vladimirin kerrottiin ottaneen kasteen ja kääntyneen kristinuskoon 988.²⁵⁶ Uskonto toimi alueellisesti ja etnisesti hajanaisen Venäjän valtakuntaa yhdistävänä tekijänä erityisesti tsaarien Venäjällä. Varsinkin Bysantin kukistuttua ja Moskovan julistautuessa sen perilliseksi, ortodoksinen uskonto oli Venäjän itsetuntoa vahvistava tekijä, jota vaalittiin ja arvostettiin. Myöhemmin siitä tuli osa Venäläistä nationalismia. Koko historian ortodoksinen kirkko oli kuitenkin lujasti sidoksissa keskitettyyn valtaan.²⁵⁷ Edes Neuvostoaikana ortodoksista kirkkoa ei täysin hävitetty, vaikka se kärsikin kovia puhdistuksia ja sen omaisuus takavarikoitiin.²⁵⁸ Muutos kirkon asemassa tapahtui perestroikan myötä, kun yhteiskunta kaipasi apua moraalisen rappion torjumiseksi. Kirkko nähtiin yhteiskunnallisen moraalin luojana jo Gorbatshovin aikana, mutta tämä linjaus korostui kuitenkin vasta Neuvostoliiton romahdettua.²⁵⁹

Venäjän federaatiossa uskonnon, erityisesti ortodoksinen uskonnon harjoittamista, alettiin vahvistaa valtion taholta lainsäädännöllisesti, että taloudellisesti. Ortodoksinen kirkon asema instituutiona vahvistui, ja kirkolliset johtajat osallistuivat myös maallisiin tilaisuuksiin, esimerkiksi lausumalla siunaustoivotukset presidentin virkaanastujaisissa. Uskonnon aseman vahvistuminen näkyi myös siinä, että kirkollisista juhlapyhistä tehtiin vapaapäiviä, ja joulun sekä pääsiäisyön jumalanpalveluksia alettiin televisoida.²⁶⁰ Myös ihmisoikeusjärjestöt toivat raporteissa esille hyvin positiivisia kannanottoja Venäjän uskonnonvapaudesta. Jeltsinin kauden alku merkitsi siis uskonnollisten liikkeiden ja erityisesti ortodoksinen kirkon kannalta lupaavaa tulevaisuutta.

²⁵⁶ Luukkanen 2010, 71-72.

²⁵⁷ Luukkanen 2010, 93-95 ja 176.

²⁵⁸ Riasanovsky 2005, 456-457 ja 559.

²⁵⁹ Riasanovsky 2005, 654-655; Sailas 1996b, 262 - 263.

²⁶⁰ Sailas 1996b, 264.

AI ja HRW tulkitsivat Neuvostoliiton romahtamisen parantaneen venäläisten uskonnon vapautta, ja parin ensimmäisen vuoden ajan järjestöjen raportit kuvasivat hyvin valoisaan sävyyn venäläisten uskonnon vapauden kehittymisestä. Esimerkiksi HRW raportoi vuoden 1991 vuosikatsauksessa, että ihmiset saavat Venäjällä vapaasti harjoittaa uskontoa. Järjestö nosti yhtenä positiivisena esimerkkinä Venäjän juutalaiset, ja mainitsi että uskonnon vapaus oli elävöittänyt huomattavasti juutalaisia yhteisöjä.²⁶¹ Kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen raporttien sävy kuitenkin synkeni ensimmäisen kerran vuonna 1993. Uskonnon vapauden ongelmaksi nousi raporttien perusteella erityisesti Venäjän ortodoksisen kirkon suhtautuminen muihin uskontoihin ja hallituksen asettuminen tukemaan ortodoksisen kirkon tavoitteita.²⁶²

Venäjällä ortodoksisella kirkolla oli vahvat perinteet kansallisen yhtenäisyyden ja identiteetin ylläpitäjänä, ja kommunismin romahdettua se oli saanut takaisin osan vanhasta asemastansa.²⁶³ Venäjälle oli uskonnollisen vapautumisen myötä tullut muiden uskontokuntien edustajia ja ulkomaalaisia lähetyssaarnaajia, jotka venäjän ortodoksinen kirkko koki kilpailijoikseen. Ortodoksinen kirkko olisi halunnut päästä entiseen loistoonsa ainoana tunnustettuna uskontona, ja tämä johti konflikteihin muiden uskontokuntien kanssa.²⁶⁴ Tämä ilmiö oli myös havaittavissa ihmisoikeusjärjestöjen raporteista.

Vuonna 1993 Venäjän hallitus astui ensimmäisen kerran tukemaan ortodoksisen kirkon pyrkimyksiä säätämällä omantunnon ja uskonnon vapautta rajoittavan lain. Laissa kiellettiin muun muassa ulkomaalaisten tekemä lähetystyö, käännytys, julkaisutoiminta ja lisäksi siinä vaadittiin lähetyssaarnaajia rekisteröitymään Venäjän uskonnollisiin yhdistyksiin.²⁶⁵ Toisen kerran Venäjän hallitus puuttui uskonnonvapauteen 1997, jolloin Venäjän parlamentti vahvisti uuden uskontolain, joka rajoitti uskonnollisia oikeuksia

²⁶¹ HRW Russia 1991.

²⁶² HRW Russia 1993; AI Annual Report, Russia 1993.

²⁶³ Riasanovsky 2005, 654-655.

²⁶⁴ Sailas 1996b, 264.

²⁶⁵ HRW Russia 1993; AI News and Reports, Russia 1993.

sekä tasa-arvoisuutta eri uskontokuntien välillä. Myös Jeltsin allekirjoitti lain. Lain mukaan uskonnolliset yhdistykset, jotka olivat olleet Venäjän alueella olemassa vähemmän kuin 15 vuotta, menettivät käytännöllisesti katsoen kaikki oikeudet tehden niiden olemisen Venäjällä lähes mahdottomaksi.²⁶⁶ AI ja HRW kritisoiivat, että laki sisälsi lukuisia epämääräisiä lausekkeita, jotka antoivat paikallisille viranomaisille mahdollisuuden soveltaa omia rajoituksia ei-perinteisiä uskontoja kohtaan, ja sulkea niitä mielivaltaisesti.²⁶⁷ Toisaalta erityisesti HRW raportoi, että venäläinen uskonnonvapaus ei käytännöllisesti katsoen muuttunut heikommaksi, ja uusi uskontolaki pääasiassa vain laillisti viranomaisten jo ennestään harjoittaman uskonnollisten yhdistysten syrjinnän. Molemmat järjestöistä kuitenkin tulkitsivat 1990-luvulla tapahtuneen lainsäädännöllisen kehityksen hyvin huolestuttavaksi Venäläisten uskonnon vapauden kannalta.

AI:n ja HRW:n raporteista vuoden 1997 uusi uskontolaki näkyi siten, että uskonnon vapautteen liittyvät maininnat lisääntyivät huomattavasti tämän jälkeen. Järjestöt olivat huolissaan, että uskonnollisten yhteisöjen toiminta oli vaikeutunut ja viranomaiset suhtautuivat välinpitämättömästi uskontokuntien ahdistelua koskeviin tapauksiin.²⁶⁸ Ei-perinteisiä uskonnollisia yhdistyksiä, joihin siis laskettiin kaikki alle 15 vuotta maassa olleet uskonnolliset ryhmittymät, muun muassa kieltäydyttiin rekisteröimästä tai niiden rekisteröinnit yritettiin kumota. Paikalliset viranomaiset myös häätivät yhdistyksiä kirkkorakennuksista tai painostivat kiinteistöjen omistajia kieltäytymään vuokratilojen vuokraamisesta. Vuonna 1998 useat uskonnollisia oikeuksia ajavat järjestöt jättivät anomuksen perustuslakituomioistuimelle tilanteen korjaamiseksi.²⁶⁹ Tilanne säilyi kuitenkin samanlaisena aina Jeltsinin ajan loppuun asti, eikä kohentunut 2000-luvun puolellakaan. Putinin ollessa presidenttinä uskonnon vapaus koki uudelleen rajoituksia,

²⁶⁶ HRW Russia 1997.

²⁶⁷ HRW Russia 1997; AI Annual Reports, Russia 1997; AI News and Reports, Russia 3rd of February 1998.

²⁶⁸ HRW Russia 1997-1998; AI News and Reports, Russia 3rd of February 1998.

²⁶⁹ HRW Russia 1998.

samalla kun muidenkin valtiosta riippumattomien järjestöjen asemaa tiukennettiin.²⁷⁰

Ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa uskonnolliset loukkaukset kohdistuivat erityisesti uskonnollisiin yhdistyksiin eikä yksittäisiin ihmisiin. AI:n ja HRW:n raporttien perusteella ihmisiä ei suoranaisesti vainottu heidän uskonsa tähden, kuten Neuvostoliitossa, mutta uskontojen harjoittaminen tehtiin hyvin hankalaksi. Molemmat kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt olivat huolissaan, että venäläisten uskonnon vapautta heikennettiin lainsäädännöllisesti, mutta raporteista kävi myös ilmi, että käytännössä tilanne ei juuri muuttunut. Järjestöjen raporteista oli kuitenkin tulkittavissa, että ennen vuoden 1997 lakia Venäläiset olivat olleet periaatteessa vapaita, nyt järjestöjen raporttien mukaan heiltä oli viety sekin. Venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa oli hyvin vähän uskonnonvapauteen liittyviä tiedotteita, joten niiden näkökulmaa ei pystynyt asian suhteen muodostamaan.

AI:n ja HRW:n raporttien perusteella venäläinen uskonnon vapaus oli eriarvoista ja todellista vapautta se oli vain ortodoksisen uskonnon harjoittajille. Myös muihin perinteisiin kristillisiin suuntauksiin, kuten myös juutalaisuuteen ja islamiin suhtauduttiin hieman viranomaisten taholta hieman suopeammin, mutta erityisesti Jehovan todistajat, mormonit, buddhalaiset ja Siperian shamaanit kohtasivat ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella suuria ongelmia.²⁷¹ Kaukasian tilanteen kiristymisen johdosta myös muslimeihin alettiin suhtautua epäluuloisemmin.²⁷²

Järjestöjen raporteista ilmeni, että uskonnon vapaus vaihteli myös alueiden välillä. Suurissa kaupungeissa ongelmiksi muodostuivat erityisesti viranomaisten välinpitämättömyys uskontokuntiin suuntautuneita hyökkäyksiä kohtaan, kun taas syrjäisemmissä kylissä viranomaiset itse ahdistelivat eri uskontokuntien edustajia. Esimerkiksi Moskovassa tyypillisin tapaus koski uusnatsien suorittamaa synagogan ryöstämistä ja tuhoamista, ja viranomaisten välinpitämätöntä suhtautumista kyseiseen rikokseen.²⁷³ Kaukasian alueella ja Siperiassa viranomaisten toimet kohdistuivat

²⁷⁰ HRW Russia 2004.

²⁷¹ AI News and Reports, Russia 3rd of February 1998.

²⁷² HRW Russia 1995; Memorial News May 2007.

²⁷³ Ks. esim. HRW Russia 1998.

raporttien perusteella ensisijaisesti uskonnon harjoittajiin. Kaukasiassa viranomaisten mainittiin syrjineen muslimeita ja Siperiassa vuorostaan viranomaisten estäneen buddhalaisia ja shamaaneita harjoittamasta uskontoonsa kuuluvia rituaaleja.²⁷⁴

Uskonnolliset yhteisöt eivät olleet ainoita, jotka kohtasivat ongelmia lainsäädännöllisesti sekä paikallisten viranomaisten taholta. Viranomaisten tiukentuneista otteista saivat osansa myös ei-valtiolliset järjestöt, mutta myös erilaiset poliittiset yhdistykset sekä puolueet. AI ja HRW raportoivat kansalaisyhteiskunnan heikentyneen erityisesti 2000-luvulla presidentti Putinin virkakaudella, mutta kehitys oli alkanut jo 1990-luvun lopulla taloudellisen kriisin puhjettua ja Kaukasian tilanteen kiristyttyä uudelleen.

4.3 Kansalaisvapauksien kehittyminen viranomaisten valvonnassa

AI:n ja HRW:n raporttien perusteella venäläisen kansalaisyhteiskunnan kehittämisessä ei ollut selkeää linjaa tutkimani ajanjakson aikana. Aluksi järjestöjen raportit olivat melko valoisiakin venäläisen kansalaisyhteiskunnan tulevaisuuden suhteen, sillä Venäjän federaatio ratifioi kansanvälisiä lakeja ja otti lainsäädännöllisesti askeleita YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa määritellyjä kansalaisoikeuksia ja -vapauksia kohti. Raporteista kävi kuitenkin ilmi, että kansalaisten vapauksia alettiin lainsäädännöllisesti heikentää 1990-luvun puolen välin tienoilla, erityisesti ensimmäisen Tshetshenian sodan puhkeamisen jälkeen, ja Venäjän sisäisten ongelmien kasvaessa. Järjestöjen raporttien perusteella Venäläinen kansalaisyhteiskunta kehittyi 2000-luvulla erityisesti omantunnonvapauden osalta, kun venäläisille suotiin käytännön mahdollisuus siviilipalvelukseen. Toisaalta raporteissa korostuivat Putinin presidenttikausien aikana säädettyjen uusien lakien heikentäneen muutoin venäläisten kansalaisoikeuksia muun muassa sananvapautta sekä yhdistymisen- ja kokoontumisenvapautta.

AI:n ja HRW:n raporteissa venäläisen vapauden ja Venäjän yhteiskunnallisen tilanteen välillä oli havaittavissa selvä korrelaatio. Venäjän yhteiskunnallisten olojen ollessa sekavimmillaan 1990-luvun alkupuolella, järjestöt tulkitsivat kansalaisvapauksien olleen laajimmillaan. Yhteiskunnan sisäisten olojen vakiinnuttua, myös kansalaisten

²⁷⁴ Ks. esim AI News and Reports, Russia 3rd of February 1998.

vapauksia oli järjestöjen raporttien perusteella kiristetty. Toisaalta tämä ei välttämättä ole suoraa tulosta viranomaisten toiminnasta tai venäläisen vapauden heikommasta tilasta, sillä vuosien saatossa myös järjestöjen tiedonkeruu menetelmät sekä tiedotus ovat kehittyneet.

Molemmat, sekä kansainväliset että venäläiset ihmisoikeusjärjestöt punnitsivat kansalaisvapauksien kehitystä YK:n yleismaailmallista ihmisoikeusjulistusta vasten. YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeusjulistus perustuu kuitenkin länsimaiseen tulkintaan kansalaisyhteiskunnasta, ja järjestöjen raporteista kävi ilmi, että Venäjän viranomaiset sovelsivat sitä paikallisiin oloihin sopiviksi.

Kansainvälisten ja venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen tulkinnoissa venäläisestä kansalaisvapaudesta ei ollut eroavaisuuksia. Siinä missä kansainväliset järjestöt, ja erityisesti HRW keskittyi suurten linjojen esiintuomiseen, venäläiset keskittyivät raporteissa yksittäisiin tapauksiin. Kaikista raporteista oli kuitenkin havaittavissa hyvin samankaltainen linjaus sen suhteen, että venäläinen vapaus vaihteli alueellisesti ja oli riippuvainen paikallisten viranomaisten mielivallasta. Kaikki järjestöt toivat myös esille, että kansalaiset olivat lain edessä eriarvoisessa asemassa riippuen, minkälaisia mielipiteitä, poliittisia kannanottoja tai uskontokuntaa edustivat.

5. Vähemmistöt Venäjällä

5.1 Kansallisuuspolitiikan perintö vaikeutti Venäjän vähemmistöjen asemaa

Venäjän federaatio on alueellisesti hyvin laaja ja käsittää lukuisia eri kansallisuuksia. Venäjän alueella vähemmistöjen vapaus oli aina ollut ylhäältäpäin saneltua, joskin Neuvostoliiton romahtamisen, ja Stalinin pakkosiirtojen jälkeen Venäjän federaatio alkoi etsiä uutta tapaa suhtautua etnisiin vähemmistöihin.²⁷⁵ Vielä Neuvostoliiton romahtamisen jälkeenkin Venäjän etninen kirjavuus ja lukuisat vähemmistöt aiheuttivat hallinnollisia ongelmia sekä uhkasivat koko Venäjän federaation yhtenäisyyttä.²⁷⁶ Sinänsä keskusvallan ja vähemmistöjen väliset jännitteet eivät olleet uusi ilmiö, vaan jännitteillä oli pitkä historiallinen tausta.

Alun perin Venäjä oli sisämaavaltio, jolta puuttui luonnolliset rajat. Alueellinen hajanaisuus sekä lukuisat kansalliset vähemmistöt olivat peräisin Tsaarien ajoilta, jolloin Venäjä alkoi laajeta huomattavaa vauhtia. 1800-luvun loppuun mennessä Venäjä ulottui alueellisesti Tyyneltämereltä aina Itämereen saakka.²⁷⁷ Laajan alueen yhtenäisyyden turvaamiseksi tarvittiin vahvaa keskushallintoa, ja Tsaarien ajan alkupuoliskolla keskuspaikaksi määräytyi Moskova, joskin 1712 se vaihtui Pietariin noin kahdensadan vuoden ajaksi. Keskusvallan ja alueiden väliset suhteet perustuivat siis Moskovasta, ja välillä myös Pietarista käsin, johdettuun tiukkaan taloudelliseen ja poliittiseen valvontaan. Valtakunnan keskuksesta käsin valittiin myös alueiden johtajat joita kierrätettiin aina säännöllisin väliajoin.²⁷⁸

Järjestelmä kantoi nimeä suuri kierto ja sen avulla keskus oli ehkäissyt alueiden mahdolliset itsenäistymispyrkimykset, mutta samalla se oli ehkäissyt liian voimakkaiden alueellisten johtajien syntymisen.²⁷⁹ Suuri kierto järjestelmänä turvasi

²⁷⁵ Karlsson 2003, 110-111; Valkonen 1996b, 148-149.

²⁷⁶ Riasanovsky 2005, 8.

²⁷⁷ Riasanovsky 2005, 8.

²⁷⁸ Riasanovsky 2005, 8; Karlsson 2003, 108-109.

²⁷⁹ Luukkanen 2009, 439.

valtakunnan yhtenäisyyden, mutta ongelmaksi muodostui alueiden johtajien heikko paikallistuntemus ja vähäinen motivaatio alueiden kehittämistä kohtaan. Usein alueiden johtajat olivat määrätty alueille vastentahtoisesti ja käyttivät hyväksi asemansa suomaa etua. Paikalliset asukkaat suhtautuivat Moskovan käskyläisiin usein melko nuivasti ja pitivät heitä lähinnä veronkerääjinä.²⁸⁰ Tämä ei suinkaan luonut hyviä suhteita keskuksen ja alueiden välille.

Neuvostoliitto jatkoi aluksi osittain samaa perinnettä aluehallinnon suhteen, mutta Stalin aloitti kokonaan uuden luvun kansallispolitiikassa. Stalin noudatti vähemmistöjen suhteen antiikin Rooman hajota ja hallitse -periaatetta, johon kuuluivat mielivaltaiset rajansiirrot. Rajasiirtojen avulla Stalin sai eri kansallisuudet samojen hallinnollisten rajojen puitteisiin, ja usein takana oli ajatus, että nämä eri kansallisuuksien edustajat olivat keskenään vihamielisiä, mutta vähintään puhuivat eri kieltä tai harjoittivat eri uskontoa. Lisäksi Stalin karkotti ja pakkosiirsi kokonaisia kansoja pois näiden asuinalueiltaan.²⁸¹ Stalinin idea oli luoda kansallisuuksien välille jännitteitä, jotka estäisivät alueiden väliset itsenäistymispyrkimykset. Erityisesti Kaukasian alue oli levoton ja siellä puhkesi useita konflikteja. Stalinin ajoilta peräisin olevat jännitteet jäivät kytemään myös Neuvostoliiton hajottua.

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Venäjän federaatio sai kannettavaksi pitkään jatkuneen ongelmat keskusvallan ja alueiden välillä. Ongelmia ei ratkaissut edes 14 valtion irtautuminen Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessä, vaan Venäjän liittovaltio kohtasi vakavia haasteita maan sisäisestä hajanaisuudesta johtuen.²⁸² Venäjän federaatio pyrki löytämään demokraattisemman ratkaisun vähemmistöjen kohtaamiseen kuin edeltäjänsä, joten keskusvallan ja alueiden väliset suhteet oli muodostettava uudelleen.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen uusi Venäjä kohtasi myös hallinnollisen tyhjiön, sillä Neuvostoaikana lainsäädäntö ja hallinnolliset pakottamiskeinot olivat kuuluneet

²⁸⁰ Luukkanen 2010, 112-113 ja 439.

²⁸¹ Karlsson 2003, 110-111; Valkonen 1996b, 148 - 149.

²⁸² Riasanovsky 2005, 616-618; Lapidus 1995, 84 – 85.

unionitasolle.²⁸³ Venäjän liittovaltion ongelmia ei suinkaan helpottanut, että Venäjä sai hyvin presidenttivaltaisen perustuslain ja liittovaltion hallintorakenteet olivat haluttomia tunnustamaan presidentin valtaa.²⁸⁴

Presidentin valtaoikeuksista käytiin 1990-luvun alkupuolella tiukkaa kädenvääntöä, ja se huipentui vuoden 1993 lokakuussa parlamentin vallankaappausyritykseen.²⁸⁵ Kyse oli tavallaan kaksoisvallan ongelmasta. Luukkanen ilmaisi asian siten, että kansa ei tiennyt ”seuratako Venäjän demokratian isää, vallasta taistelevaa presidenttiä, vai demokraattisesti valittua parlamenttia?”²⁸⁶. Lopulta ongelma ratkesi 5. lokakuuta 1993 kun tankit vyöryivät valkoisen talon edustalle turvaamaan Jeltsinin demokratiaa.²⁸⁷

Presidentin ja parlamentin välinen kamppailu vaikeutti entisestään keskusvallan ja alueiden välisien suhteiden kehittymistä.²⁸⁸ Venäjän hallitus koki vaikeaksi, ellei lähes mahdottomaksi, ulottaa valtansa kaikkiin valtakunnan osiin, joka koostuu 89 erillisestä autonomisesta yksiköstä. Alueilla oli yleensä laajat itsehallinnolliset oikeudet ja paikalliset viranomaiset olivat usein haluttomia noudattamaan Moskovan määräyksiä. Useimmat keskushallinnon säädöksistä yksinkertaisesti jätettiin huomioimatta.²⁸⁹ Ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa tämä ilmeni alueiden välisenä eriarvoisuutena. Venäläinen vapaus vaihteli raporttien perusteella hyvinkin paljon sen mukaan, millä alueella kansalainen sattui asumaan. Erityisesti Kaukasian alueen vähemmistöt olivat raporttien perusteella heikommassa asemassa kuin muut etniset ryhmittymät.

Ihmisoikeusjärjestöjen, sekä kansainvälisten että venäläisten, raportoinnin perusteella ongelmallisimmaksi keskusvallan ja alueiden välisten suhteiden muodostaminen kävi

²⁸³ Dubinin 2006, 12 - 13.

²⁸⁴ Riasanovsky 2005, 616; Dubinin 2006, 12 - 13.

²⁸⁵ Riasanovsky 2005 616-617.

²⁸⁶ Luukkanen 2009, 442.

²⁸⁷ Luukkanen 2009, 443; Riasanovsky 2005, 617.

²⁸⁸ Sailas 1996b, 258 - 258.

²⁸⁹ Riasanovsky 2000, 616-618.

Kaukasuksen alueella. Kaikkien neljän ihmisoikeusjärjestön raporteista lukumääräisesti suurin osa koski Kaukasian aluetta, erityisesti Tshetshenian maakuntaa, sekä kaukasialaisia vähemmistöjä.²⁹⁰

Keskushallinnon ja Kaukasian alueen kiista sai alkunsa, kun Tshetsheenit olivat äänestäneet itsenäistymisen puolesta vuonna 1991, mutta Venäjän federaatio ei sitä suostunut myöntämään.²⁹¹ Kiista ei kuitenkaan kehittynyt avoimeksi sodaksi ennen kuin joulukuussa 1994, jolloin alkoi ensimmäinen Tshetshenian sota.²⁹² Tshetshenian sota sisälsi ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella useita rikoksia ihmisyyttä vastaan, sekä vaikeutti koko valtion alueella asuneiden vähemmistöjen asemaa.²⁹³ Kaukasian alue pysyi levottomana koko tutkimani ajanjakson, eikä Tshetshenian tasavalta ollut Kaukasian ainoa levoton alue. Levottomuuksia esiintyi myös naapuritasavalloissa, kuten Pohjois-Ossetiassa, Ingushetiassa sekä Dagestanin alueella.²⁹⁴

Venäjän viranomaisten oli myös mietittävä, miten suhtautua entisiin neuvostokansalaisiin, Neuvostomaihin, sekä niihin jääneisiin venäjänkielisiin vähemmistöihin. Ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella Venäjän viranomaiset eivät 1990-luvun alkupuolella olleet juurikaan kiinnostuneita entisten Neuvostomaiden asioista sekä niiden harjoittamasta kansallisuuspolitiikasta, mutta varsinkin 2000-luvulla tämän asian tiimoilta tapahtui muutos. Venäjä toi selkeästi esille mielipiteensä entisten Neuvostomaiden Nato-jäsenyyden osalta, vaati erityisesti Baltian maita kunnioittamaan venäjänkielisten vähemmistöjen oikeuksia, sekä puuttui jopa sisäpoliittisiin asioihin, kuten Viron Neuvostoaikaisen patsaan siirto kysymykseen.²⁹⁵ Vuonna 2008 Venäjä

²⁹⁰ Ks. esim. HRW Russia 1995-2009; AI Annual Report, Russia 1995-2009; MHG Publications, Human Rights in Russian Regions 2001-2006; Memorial News 1999.

²⁹¹ Riasanovsky 2005, 618.

²⁹² Valkonen 1996, s153 - 154.

²⁹³ HRW Russia 1995; AI Annual Report, Russia 1995.

²⁹⁴ HRW Russia 1995; Memorial News 19.05.2005, 03.11.2007, 12.02.2008.

²⁹⁵ Ks. esim. HRW Russia 2008; Memorial News 26.03.2009.

puuttui myös entisen Neuvostomaan Georgian vähemmistöongelmaan, tukemalla itsenäisyyteen pyrkinyttä Etelä-Ossetiaa ja sen venäjänkielistä vähemmistöä.²⁹⁶

Uuden Venäjän federaation kansallispoliittiset ongelmat tiivistyivät erityisesti kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella kysymykseksi, kuinka turvata monikansallisen valtion yhtenäisyys ja turvallisuus, mutta samalla säilyttää demokratia. Kansainväliset sekä venäläiset ihmisoikeusjärjestöt toivat esille, että Venäjä oli lainsäädännöllisesti vahvistanut useita kansainvälisiä sopimuksia, sekä taannut vähemmistöille yhtäläiset oikeudet perustuslaissaan, mutta viranomaiset tulkitsivat lakeja melko omavaltaisesti ja pyrkivät turvaamaan Venäjän alueellisen yhtenäisyyden.

Kysymys valtion yhtenäisyydestä nousi erityisesti esille Venäjän federaation käymissä sodissa, sillä viranomaiset pelkäsivät Venäjän federaation kokevan Neuvostoliiton kohtalon, jos yhdellekin osavaltiolle annetaan vielä lupa irtaantua.²⁹⁷ Valtion turvallisuus korostui vuorostaan silloin, kun kyseessä oli esimerkiksi propiska-käytäntö tai vähemmistöihin kohdistuneet pidätykset tai palautukset. Erityisesti kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt korostivat raporteissa valtion turvallisuuteen ja vähemmistöjen eriarvoisuuteen liittyviä teemoja. Venäläiset ihmisoikeusjärjestöt keskittyivät pääasiassa Tshetshenian sodan ihmisoikeusloukkauksien ja pakolaistilanteen raportoimiseen ja vähemmistöjen vapaudet jäivät niiden raporteissa vähemmälle huomiolle.

Venäjän federaatio oli allekirjoittanut monia kansainvälisiä sopimuksia, sekä taannut vähemmistöjen oikeudet perustuslaissaan, mutta ihmisoikeusjärjestöt kritisoivat viranomaisten käytäntöjen poikkeavan kirjoitetuista laeista. Raporteista oli tulkittavissa, että Venäjän viranomaisilla oli periaatteellinen halu turvata vähemmistöjen asema ainakin lainsäädännöllisesti, mutta valtion omat intressit ajoivat käytännön ohitse. Toisaalta tutkimuskirjallisuudessa myös kyseenalaistettiin Venäjän viranomaisten motiivit ihmisoikeuslainsäädännön ratifioimisen suhteen, sillä ne olivat usein ehtona

²⁹⁶ HRW Russia 2009, AI Annual Report, Russia 2008; MHG Publications 19th of August 2008; Memorial News 08.08.2008, 11.09.2008, 15.11.2008.

²⁹⁷ Riasanovsky 2005, 618.

valtion saaman taloudellisen avustuksen suhteen, joita Venäjä tarvitsi kipeästi maan jälleenrakennukseen varsinkin 1990-luvulla.²⁹⁸

5.2 Sodat heikensivät vähemmistöjen vapautta

Kansainväliset, mutta myös venäläiset ihmisoikeusaktivistit ja järjestöt nostivat Venäjän käymät sodat, erityisesti Tshetshenian sodat, ja Venäjän viranomaisten niiden aikana harjoittamat otteet tutkimani ajanjakson suurimmaksi ongelmaksi. Tshetshenian sotiin liittyviä tilannetiedotuksia löytyi sekä kansainvälisten että venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raporteista määrällisesti eniten. Lisäksi Tshetshenian sodan tapahtumat heijastuivat myös kaikkeen muuhun ihmisoikeuspolitiikkaan. Ihmisoikeusjärjestöt raportoivat sotien vaikeuttaneen vähemmistöjen asemaa, lisänneen oikeus- ja rikosjärjestelmän ongelmia, muun muassa lisäämällä mielivaltaisia pidätyksiä, kidutusta ja pahoinpitelyjä, mutta myös rajoittaneen sananvapautta ja lehdistön oikeuksia.

YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa on turvattu vähemmistöille tietyt oikeudet, jotka myös Venäjä oli ratifioinut.²⁹⁹ Ihmisoikeusjärjestöt vetosivat Venäjän viranomaisia noudattamaan valtion ratifioimia sopimuksia. Raporteissaan ne totesivat Venäjän rikkoneen erityisesti kansainvälisiä sodankäyntiä koskevia sopimuksia, mutta myös YIJ:n ensimmäistä ja toista artiklaa, joissa julistetaan seuraavasti:

*”Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä.”*³⁰⁰

”Jokainen on oikeutettu kaikkiin tässä julistuksessa esitettyihin oikeuksiin ja vapauksiin ilman minkäänlaista rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskuntoon, poliittiseen tai

²⁹⁸ Lånström 2007 6-7; Saari 2010, 118-120.

²⁹⁹ Långström 2007, 6-7.

³⁰⁰ IYJ artikla 1.

muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun tekijään perustuvaa erotusta.”

”Mitään erotusta ei myöskään pidä tehdä sen maan tai alueen valtiollisen, hallinnollisen tai kansainvälisen aseman perusteella, johon henkilö kuuluu, olipa tämä alue itsenäinen, huoltohallinnossa, itsehallintoa vailla tai täysivaltaisuudeltaan minkä tahansa muun rajoituksen alainen.”³⁰¹

Ihmisoikeusjärjestöt kritisoivat, että venäläiset eivät olleet lain edessä tasa-arvoisessa asemassa, vaan rotu, väri ja sukupuoli, sekä kieli ja uskonto, poliittiset mielipiteet, kuten myös syntyperä vaikuttivat kansalaisten saamaan kohteluun. Ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa näkyi selkeästi, että erityisesti Kaukasian alueella tai sieltä tulevien asukkaiden oikeudet olivat muita kansalaisia heikommat. Ensimmäisen Tshetshenian sodan puhkeamisen jälkeen vuonna 1994 kyseinen piirre entisestään korostui ja voimistui ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa. Tshetshenian sodan puhkeaminen toimi oikeastaan vedenjakajana Venäjän harjoittaman ihmisoikeuspolitiikan suhteen, sillä sodan aikana molempien puolien harjoittamat ihmisoikeusloukkaukset heijastuivat suoraan venäläisten vapauteen, erityisesti vähemmistöjen vapauteen.

Ihmisoikeusjärjestöt pyrkivät pysyttelemään puolueettomina tarkkailijoina Venäjän ja sen osatasavallan Tshetshenian välisessä konfliktissa. Erityisesti kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt lisäsivät Tshetshenian sotaa koskivien tiedotteiden perään lauseen, jossa ne korostivat, etteivät ne kannata sodan kumpaakaan osapuolta, mutta tuomitsevat molempien osapuolien harjoittamat säännönmukaiset ihmisoikeusloukkaukset. Ne myös vetosivat molempiin osapuoliin, että ne kunnioittaisivat sodankäyntiä koskevia säädöksiä sekä humanitaarisia lakeja.³⁰²

Ihmisoikeusjärjestöt korostivat tiedotteissaan puolueettomuutta, mutta käytännössä raporteista muodostui kuva, että venäläiset joukot olisivat olleet asteen verran pahempia. Kyseisen kuvan muodostumiseen on useita syitä. Yksi niistä on se, että lukumääräisesti suurin osa raporteista kuvailee venäläisiä sotilaita ja heidän harjoittamia

³⁰¹ IYJ artikla 2.

³⁰² HRW Russia 1995-1996; AI Annual Report, Russia 1995-1996.

julmuuksia. Määrällisen analyysin perusteella ei kuitenkaan voi vetää luotettavia johtopäätöksiä siitä, kumpi sodan osapuolista harjoitti karkeampia ihmisoikeusloukkauksia. Sotien eniten kärsinyt osapuoli olivat Tshetsheniassa asuneet siviilit, joten heidän tulkinnat tapahtumista eivät välttämättä ole puolueettomia, vaan he saattoivat tuntea sympatiaa omia kohtaan, ja vihaa hyökkääjiksi kokemia venäläisiä joukkoja kohtaan. Alueella venäläisiä sotilaat olivat usein myös se näkyvämpi osapuoli, sillä tshetsheeni taistelijat siirtyivät hyvin nopeasti sissisotaan³⁰³.

Määrällisten asioiden lisäksi toinen merkittävä tekijä oli se, että Venäjä tulkittiin raporteissa usein hyökkääväksi osapuoleksi, ja hyökkäävä osapuoli ajatellaan helposti syylliseksi. Hyökkääjän oli myös vaikeampi kohdistaa iskut suoraan sotilasjoukkoihin ja silloin uhreiksi valikoitui helpommin siviileitä. Kolmas tekijä, joka loi kuvan Venäjän suuremmasta syyllisyydestä, ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa oli se, että Venäjä oli virallinen valtio, joka oli sitoutunut noudattamaan kansainvälisiä sopimuksia, mutta käytännössä se toimi ihmisoikeusjärjestöjen tiedotteiden perusteella kuten terroristeiksi leimaamansa tshetsheenikapinalliset.

Ihmisoikeusjärjestöjen puolueettomuudesta ei raporttien perusteella voinut saada takeita. Useinkaan raporteissa ei mainittu, mistä lähteistä ne ovat peräisin tai niissä kerrottiin yksityiskohtaisia kuvauksia erityisesti venäläisjoukkojen harjoittamista julmuuksista. Järjestöjen toispuoleiset tai jopa puolueelliset kuvaukset ja tiedotteet Tshetshenian sotaan liittyen on hyvä tiedostaa, mutta tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia järjestöjen näkökulmia venäläisestä vapaudesta, oli niiden näkökulmat puolueellisia tai eivät.

Ihmisoikeusjärjestöt, sekä kansainväliset että venäläiset, totesivat venäläisten vähemmistöjen vapauden täysin riippuvaisiksi viranomaisten harjoittamasta mielivallasta erityisesti sodan aikana. Järjestöt raportoivat hyvin yksityiskohtaisesti molempien osapuolten harjoittamista ihmisoikeusloukkauksista.

Venäläisiä joukkoja ihmisoikeusjärjestöt syyttivät piittaamattomuudesta siviiliuhreja kohtaan, sillä ne olivat tulittaneet summittaisesti kohti asutuskeskuksia,

³⁰³ HRW Russia 1995-1996; AI Annual Report, Russia 1995-1996.

pakolaisjoukkoja, jotka olivat koostuneet pelkästään naisista ja lapsista.³⁰⁴ Järjestöjen mukaan kyseessä ei ollut satunnaiset tapaukset vaan järjestelmällinen piittaamattomuus siviilien hengistä. Venäläisten joukkojen tulituksen kohteeksi oli joutunut myös avustusjärjestöjen autosaattueita, kuten Punaisenristin tarkkailijat.³⁰⁵ Erityisesti ihmisoikeusjärjestöt paheksuivat sairaaloiden ja moskeijoiden tulittamista, sillä monet siviilit olivat paenneet niihin turvaan.³⁰⁶ Venäläiset ihmisoikeusjärjestöt tyytyivät raporteissaan enemmän tiedottamaan alueen tapahtumista, mutta kansainväliset järjestöt tiedottamisen lisäksi vetosivat Venäjää noudattamaan humanitaarisia lakeja ja lopettamaan siviilien ja humanitaaristen järjestöjen vainoamisen.

Kansainväliset ja venäläiset ihmisoikeusjärjestöt syyttivät molempia osapuolia ihmiskilpien käytöstä.³⁰⁷ Ihmisoikeusjärjestöt kritisoivat tshetsheenitaistelijoiden piileskelleen siviilien joukossa ja säilyttäneen aseita ja ammuksia sairaaloiden kellareissa, ja siten vaarantaneet siviilien hengen. Venäläiset joukot oppivat pian saman taktiikan ja pitivät leiriensä lähellä niin kutsuttuja suodatuskeskuksia, joihin valikoitiin kuka tahansa mies, jolla oli kaukasialaiset piirteet.³⁰⁸ Sen lisäksi, että suodatusleirit toimivat ihmiskilpinä, ne rikkoivat järjestöjen mukaan kaikkia kansalaisvapauksia ja altistivat vähemmistöt suoraan viranomaisten mielivallan alle.

Suodatuskeskuksissa pidätettyjä tshetsheeneitä syytettiin terrorismin tukemisesta tai heitä epäiltiin kapinallisiksi, joten heitä hakattiin ja nöyryytettiin, sekä käskettiin tunnustamaan rikokset, joista vangitut eivät tienneet mitään. Vangituilla ei ollut mitään oikeuksia ja pidätysaika riippui täysin sotilaiden mielivallasta.³⁰⁹ Ihmiskilpinä toimivat

³⁰⁴ HRW Russia 1995-1997 ja 1999; AI Annual Report, Russia 1995-1996 ja 1999; Memorial News 18.10.1999, 20.01.2000.

³⁰⁵ HRW Russia 1997; AI Annual Report, Russia 1996, Memorial News 20.01.2000.

³⁰⁶ HRW Russia 1997; AI Annual Report, Russia 1996, Memorial News 20.01.2000.

³⁰⁷ HRW Russia 1997; Memorial News 06.08.2000.

³⁰⁸ HRW Russia 1997; AI Annual Report Russia 1996; Memorial News 10.02.2000, 26.04.2000 19.05.2000, 02.07.2001, 09.04.2002.

³⁰⁹ AI News and Reports, Russia 30th of September 1996; Memorial News 10.02.2000, 26.04.2000.

myös paikallisten kylien asukkaat, joihin venäläiset joukot majoittuivat. Kylissä venäläisten sotilaiden raportoitiin harjoittaneen mielivaltaa myös tshetsheeninaisia kohtaan. Kaikki ihmisoikeusjärjestöt raportoivat venäläisten sotilaiden suorittamista raiskauksista. Osa raiskauksista tehtiin jopa perheen silmien edessä.³¹⁰

Ihmisoikeusjärjestöjen tilannekatsausten perusteella molemmat Tshetshenian sodat sisälsivät hyvin samankaltaisia kuvauksia. Kansainvälisten sekä myös venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella toinen Tshetshenian sota kuitenkin sisälsi enemmän ihmisoikeusloukkauksia kuin ensimmäinen. Ne raportoivat, että toisen Tshetshenian sodan aikana venäläiset joukot käyttivät entistä enemmän voimaa ja joukkojen toiminta oli myös organisoidumpaa. Pommitukset olivat massiivisia ja yhä useampi siviili joutui kärsimään tai jättämään kotinsa. Sotilaiden raportoitiin myös pitäneen aluetta entistä tiukemmassa kontrollissa. Muun muassa suodatusleirien toimintaa oli tehostettu ja toimittajien alueelle pääsyä tiukennettu, myös siviileiden poistumista sota-alueilta hankaloitettiin entistä järjestelmällisemmin.³¹¹

Kansainvälisten ja venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raportit Tshetshenian tilanteesta olivat hyvin samankaltaisia. Kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt olivat muutamissa Tshetshenian sotaa koskevissa tiedotteissa viittaneet venäläisiin ihmisoikeusjärjestöihin, kuten Memorialiin, lähteenään.³¹² Erityisesti yksityiskohtaiset kuvaukset Tshetshenian alueella suoritetuista ihmisoikeusloukkauksista yhdistivät kaikkia järjestöjä. Suurimpana erona kansainvälisten ja venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa oli se, että kansainväliset järjestöt pyrkivät tiedotteissaan selvittämään kriisin taustoja ja olivat sävyiltään hieman neutraalimpia. Kansainvälisten järjestöjen raporteissa oli myös poikkeuksetta vetoamuksia Venäjän viranomaisille humanitaarisen lain kunnioittamisen puolesta, sekä muistutettiin heitä Venäjän ratifioimista sopimuksista. Venäläiset ihmisoikeusjärjestöjen tiedotteissa

³¹⁰ HRW Russia 1997; AI Annual Report Russia 1996; AI News and Reports, Russia 30th of September 1996; Memorial News 21.09.2001, 17.05.2003; MHG Human Rights in Russian Regions 2001.

³¹¹ HRW Russia 2000-2008; AI Annual Report Russia 1999-2008; Memorial News 10.11.2003; MHG Human Rights in Russian Regions 2001.

³¹² Ks. Esim. HRW 2008; AI News and Reports, Russia 1st of February 1995.

vuorostaan keskityttiin kuvaamaan tapahtuneita väärinkäytöksiä ja kuulutettiin yksittäisten ihmisten oikeuksia.

Tutkimani ajanjakson viimeisin Venäjän käymä sota eli Georgian sota, joka puhkesi vuonna 2008, liittyi niin ikään vähemmistö kysymyksiin. Venäläiset joukot tukivat Etelä-Ossetian itsenäisyyspyrkimyksiä, ja Georgia vuorostaan koetti väkivaltaisesti tukahduttaa ne.³¹³ Siitä syttyi sota, jota seurattiin tiiviisti myös ihmisoikeusjärjestöjen taholta.

Ihmisoikeusjärjestöt tuomitsivat sekä Georgian, mutta myös venäläisten joukkojen toiminnan alueella ja vaativat niiden välitöntä vetäytymistä. Sodan molemmat osapuolet syyttivät toisiaan ihmisoikeusloukkauksista. Venäjä syytti Georgian loukanneen ihmisoikeuksia aloittamalla hyökkäyksen ja Georgia syytti Venäjää sen sisäisiin asioihin puuttumisesta. Ihmisoikeusjärjestöt tuomitsivat molempien toimet ja olivat huolissaan siviilien kohtalosta. Tulitauko solmittiin viikon päästä sodan alkamisesta, mutta venäläisiä joukkoja jäi alueelle ja ihmisoikeusjärjestöt epäilivät niiden suorittaneen alueella etnisiä puhdistuksia muuttaen alueen väestörakennetta venäjänkieltä puhuville vähemmistöille suotuisampaan suuntaan.³¹⁴

Mielenkiintoista venäläisen vapauden kannalta Georgian sodassa oli se, että vaikka Venäjä itse on ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella sortanut oman alueen vähemmistöjä ja heidän oikeuksia, niin se kuitenkin tahtoi turvata venäjänkielisten vähemmistöjen asemaa omien rajojen ulkopuolella. Varsinkin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppua kohden kyseinen linjaus näytti voimistuneen, sillä Venäjä otti myös hyvin voimakkaasti kantaa Latvian ja Viron venäjänkielisten vähemmistöjen asemaan.³¹⁵ Ihmisoikeusjärjestöjen raporteista muodostui kuva, että etnisesti venäläiset tai venäjän kieltä puhuvat vähemmistöt nauttivat viranomaisten silmissä erityisasemaa verrattuna Venäjän omiin sisäisiin vähemmistöihin, joiden oikeudet riippuivat

³¹³ HRW Russia 2009; MHG Publications 19th of August 2008; Memorial News 08.08.2008, 11.09.2008, 15.11.2008.

³¹⁴ HRW Russia 2009; AI Annual Report, Russia 2008; MHG Publications 19th of August 2008; Memorial News 08.08.2008, 11.09.2008, 15.11.2008.

³¹⁵ HRW Russia 2008-2010; Memorial News 30.08.2007, 26.03.2009.

viranomaisten mielivallasta.

Venäjän käymien sotien vaikutus sen alueen vähemmistöihin olivat hyvin moniulotteiset. Yleisenä johtopäätöksenä Venäjän viranomaisten toimista muodostui kuva, että etnisesti venäläiset ovat aina arvokkaampia kuin muut etniset ryhmittymät. Viranomaiset keskittyivät ensisijaisesti turvaamaan etnisesti venäläisiä, mutta sotien taustalla oli myös huoli valtakunnan yhtenäisyydestä. Ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella sodat eivät ainoastaan heikentäneet sota-alueella asuneiden etnisten vähemmistöjen asemaa, vaan heikensivät niitä koko Venäjän federaation alueella. Venäläinen vapaus ei huonontunut sotien myötä ainoastaan vähemmistöjen osalta, vaan sotien vaikutus ulottui vähemmistökysymysten lisäksi myös muihin kansalaisvapauksiin, kuten mielipiteenvapauteen ja sananvapauteen, sekä liikkumisen vapauteen.³¹⁶

5.3 Propiska rajoitti vähemmistöjen oikeutta vapaaseen liikkumiseen

Ihmisoikeusjärjestöjen raporteista nousi esille, etteivät Tshetshenian sodat suinkaan rajoittaneet pelkästään Kaukasian alueen vapauksia, vaan vähemmistöjen ja siirtolaisten asema ympäri Venäjää heikkeni. Viranomaisten mielivalta korostui erityisesti vähemmistöjen kohdalla, varsinkin jos ulkonäkö tai puhetapa viittasi kaukasialaiseen syntyperään. Ihmisoikeusjärjestöt arvostelivat erityisesti viranomaisten propiskakäytäntöä³¹⁷, jolla rajoitettiin etnisten vähemmistöjen oikeutta liikkua ja asua vapaasti valtion sisällä. Erityisesti AI ja HRW tuomitsivat kyseisen käytännön valtion tukemaksi rasismiksi.³¹⁸

Ihmisoikeusjärjestöt vetosivat tiedotteissaan YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeusjulistukseen, jonka 13. artiklassa kansalaisille turvataan oikeus vapaaseen liikkumiseen seuraavasti:

³¹⁶ Ks. esim. HRW Russia 2005.

³¹⁷ Propiska on Venäjän viranomaisten vaatima oleskelulupa tietyille alueelle ja tarkoitti käytännössä viranomaisten antamaa lupaa tai määräystä. Ks. esim. AI News and Reports, Russia 2nd April 1999.

³¹⁸ HRW Russia 1994.

*“Jokaisella on oikeus liikkua vapaasti ja valita asuinpaikkansa kunkin valtion sisällä. Jokaisella on oikeus lähteä maasta, myös omasta maastaan, ja palata maahansa.”*³¹⁹

AI ja HRW kritisoivat Venäjän viranomaisten säännönmukaisesti vaikeuttaneen vähemmistöjen ja siirtolaisten oikeuksia, erityisesti oikeutta vapaaseen liikkumiseen ja asumiseen valtion rajojen sisällä. Venäjän viranomaisilla oli käytössä muun muassa Neuvostoliiton ajoilta ollut rekisteröitymisjärjestelmä, jossa vaadittiin alueen viranomaisten myöntämä lupa asettua asumaan uudelle alueelle. Järjestöt tulkitsivat tämän rajoittaneen venäläisten oikeutta vapaaseen liikkumiseen, sillä varsinkin etnisesti muiden kuin venäläisten oli lähes mahdotonta saada oleskelulupaa suuriin kaupunkeihin, kuten Moskovaan ja Pietariin.³²⁰ Tämä altisti vähemmistöt viranomaisten mielivaltaisen kohtelun uhreiksi.

AI ja HRW kritisoivat, että Venäjän viranomaiset kohdistivat propiska-käytännön erityisesti ulkonäöllisesti venäläisistä erottuvaan väestöön. Varsinkin ensimmäisen Tshetshenian sodan alettua etnisten vähemmistöjen asema koko maassa vaikeutui. Poliisit saattoivat mielivaltaisesti pysäyttää ja tarkastaa kenet tahansa, ja jos heillä ei ollut asumislupaa, heidät karkotettiin sinne mistä olivat tulleet.³²¹ Tarkistusten yhteydessä viranomaiset pahoinpitelivät ja pidättivät ihmisiä ilman syytä. Propiskan virallinen tarkoitus oli auttaa valtiota taistelemaan järjestäytyntä rikollisuutta vastaan, mutta käytännössä se oli kohdistettu erityisesti tummaihoisia vastaan.³²² Propiska oli todettu perustuslakituomioistuimen toimesta perustuslainvastaiseksi jo vuonna 1993, mutta valtio ei kuitenkaan tehnyt mitään käytännön lopettamiseksi ennen kuin vuoden 1997 loppupuolella, jolloin se virallisesti kiellettiin.³²³

AI:n ja HRW:n raporttien perusteella propiskan kieltäminen ei kuitenkaan parantanut vähemmistöjen oikeutta vapaaseen liikkumiseen. Järjestöt raportoivat, että viranomaiset

³¹⁹ IYJ artikla 13.

³²⁰ HRW Russia 1994-1997; AI News and Reports, Russia 2nd April 1999.

³²¹ HRW Russia 1994-1997.

³²² AI News and Reports, Russia 2nd April 1999.

³²³ HRW Russia 1998.

olivat säätäneet muita määräyksiä, jotka koskivat muun muassa järjestelmällisen rikollisuuden vastaista toiminnan torjumista, ja jatkoivat siten etnisesti suuntautunutta väkivaltaa.³²⁴ Erityisesti Moskovan kerrostaloiskut vuonna 1999 ja toisen Tshetshenian sodan puhkeaminen lisäsivät lainsäädännöllisesti viranomaisten mielivaltaa, joka kohdistui vähemmistöihin.

Kerrostaloiskujen jälkeen Venäjän viranomaiset aloittivat muun muassa terrorismin vastaisen operaatio Pyörremyrskyn. Operaation tarkoitus oli ehkäistä terrorismia, mutta ihmisoikeusjärjestöt tulkitsivat sen toimineen viranomaisten harjoittaman rasismien oikeuttajana. Ihmisoikeusjärjestöt olivat huolissaan erityisesti Moskovan tilanteesta, jossa Kaukasian tasavaltojen asukkaat olivat leimattu rikollisiksi. Operaation seurauksena kaikkien ei-moskovalaisten piti rekisteröityä viranomaisille, ja poliisit tarkistivat kaduilla kohtaamiensa kaikkien etnisesti venäläisistä erottuvien paperit.³²⁵ Viranomaiset saattoivat pidättää myös kenet tahansa mielivaltaisesti ja viedä kuulusteltavaksi tai pahoinpidellä. Ihmisoikeusjärjestöt kritisoivatkin, että vaikka propiska-käytäntö oli virallisesti lakkautettu, niin käytäntö jatkui kuitenkin melko samassa muodossa. Paikalliset viranomaiset olivat muuntaneet käytännön nimen vain rekisteröitymiseksi.

Etnisten vähemmistöjen liikkumisen vapaus oli ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella melko monitulkintainen. Venäjä toisaalta oli lainsäädännöllisesti vahvistanut vähemmistöjen oikeuksia, mutta toisaalta myös heikentänyt niitä uusilla määräyksillä, eikä tilanne siten käytännössä juuri muuttunut tutkimallani ajanjaksolla. Jos kehitystä johonkin suuntaan tapahtui, niin AI:n ja HRW:n raporttien perusteella vähemmistöjen oikeudet vapaaseen liikkumiseen ja asumiseen heikkenivät erityisesti käytännössä lähestyttäessä 2000 lukua ja 2000 luvun alkupuolella, sillä Moskovan kerrostaloiskujen jälkeen alkanut järjestelmällisen rikollisuuden vastainen taistelu kiristi etnisten vähemmistöjen oikeutta liikkua lainsäädännöllisesti. Vuonna 2001 terrorismin vastainen taistelu kiristi uudelleen viranomaisten asetuksia vapaan liikkumisen ja asumisen

³²⁴ HRW Russia 1999; AI News and Reports, Russia 2nd April 1999.

³²⁵ AI News and Reports, Russia 2nd April 1999.

suhteen.³²⁶ Ihmisoikeusjärjestöjen raporteissa oli havaittavissa, että lähes aina terrorismiskujen, kuten Moskovan teatterikaappauksen vuonna 2002, Beslanin koulukaappauksen vuonna 2004, sekä Moskovan metroiskujen vuonna 2004 ja vuonna 2010 yhteydessä järjestöt raportoivat viranomaisten lisääntyneistä vähemmistöihin kohdistamista vainoista.³²⁷

AI:n ja HRW:n raporttien perusteella venäläisten vähemmistöjen oikeus liikkua ja asettua asumaan vapaasti valtion sisällä riippuivat paikallisten viranomaisten mielivallasta. Erityisesti etnisesti kaukasialaisten oikeudet vapaan liikkumisen suhteen oli heikommat kuin muiden vähemmistöjen. Vähemmistöjen oikeus vapaaseen liikkumiseen vaihteli myös alueittain. Raporttien perusteella vähemmistöjen oikeudet olivat kaikkein heikoimmat suurissa kaupungeissa kuten Moskovassa ja Pietarissa. Venäläisten ihmisoikeusjärjestöt keskittyivät vähemmistökysymyksessä pääasiassa Tshetshenian sotaan, joten niiden kantaa vähemmistöjen liikkumisen vapauteen ei voinut muodostaa.

5.4 Turvapaikanhakijat, pakolaiset ja maahanmuuttajat ei-toivottuna väestönä

Ihmisoikeusjärjestöt raportoivat, että Venäjän sisäisten vähemmistöjen lisäksi myös turvapaikanhakijoiden, pakolaisten ja maahanmuuttajien oikeudet riippuivat paikallisten viranomaisten mielivallasta. Molemmat, sekä kansainväliset että venäläiset, ihmisoikeusjärjestöt olivat erityisen huolissaan viranomaisten välinpitämättömyydestä turvapaikanhakijoiden turvallisuuden suhteen sekä heidän säännönmukaisesta palauttamisesta takaisin kotimaahan. AI ja HRW raportoivat paikallisten viranomaisten syyllistyneen myös pakolaisten syrjimiseen sekä arvostelivat viranomaisten toimia rasistisesti motivoituneiksi.³²⁸ Järjestöt vetosivat raporteissaan YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeusjulistukseen, jonka Venäjä oli ratifioinut. YIJ:n 14. ja 15. artiklassa turvataan vähemmistöjen oikeudet seuraavasti:

³²⁶ HRW Russia 2001-2002.

³²⁷ HRW Russia 2004-2005 ja 2010. AI Annual Report, Russia 2005.

³²⁸ HRW Russia 1994, 1996 ja 2010. AI News and Reports, Russia 17th of April 1997; Memorial 30.08.2007; MHG Publications 2002.

*”Jokaisella vainon kohteeksi joutuneella on oikeus hakea ja nauttia turvapaikkaa muissa maissa.”*³²⁹

*”Jokaisella on oikeus kansalaisuuteen. Keltään ei saa mielivaltaisesti riistää kansalaisuutta eikä evätä oikeutta kansalaisuuden vaihtamiseen.”*³³⁰

AI ja HRW kritisoivat toistuvasti Venäjän viranomaisten harjoittamaa ulkomaalais- ja pakolaispolitiikkaa. Järjestöjen raporteissa toistui vuosittain huoli turvapaikanhakijoiden, pakolaisten sekä maahanmuuttajien oikeuksista ja ne kritisoivat ettei hallitus tehnyt mitään suojellakseen kyseisiä ihmisryhmiä.³³¹ Sen sijaan järjestöt nostivat esille, kuinka viranomaiset toistuvasti rikkovat kyseisten ihmisryhmien oikeuksia, vaikka oli vahvistanut ne lainsäädännöllisesti sekä kansainvälisissä sopimuksissa.

AI ja HRW tulkitsivat kaikkien ulkomaalaisten, sekä etnisten vähemmistöjen vapaudet ja oikeudet hyvin heikoiksi, sillä etnisesti muille kuin venäläisille ei myönnetty oleskelulupia ja turvapaikanhakijat karkotettiin poikkeuksetta takaisin sinne mistä olivat tulleet. Turvapaikanhakijaksi määritellään kansainvälisissä sopimuksissa henkilö, joka on vainon tai muihin ihmisoikeuksiin kohdistuvan uhkan takia joutunut jättämään maansa, ja hakee sen tähden suojelua toisesta valtiosta.³³²

Ihmisoikeusjärjestöistä erityisesti AI raportoi lukuisista entisten Neuvostotasavaltojen ihmisoikeusaktivisteista, sekä muista turvapaikanhakijoista, jotka olivat karkotettu takaisin kotimaihinsa, vaikka olivat siellä uhan alla joutua poliittisen vainon uhreiksi.³³³ AI ja HRW raportoivat myös pohjoiskorealaisista sekä kiinalaisista loikkareista, jotka oli palautettu takaisin kotimaahansa, jossa he mitä todennäköisimmin joutuivat teloitettaviksi tai vankilaan.³³⁴ Molemmat järjestöt toivat esille, että oli ennemminkin

³²⁹ YIJ 14. artikla.

³³⁰ YIJ 15. artikla.

³³¹ HRW Russia 1994, 1996 ja 2010. AI News and Reports, Russia 17th of April 1997.

³³² Sisäasianministeriö, pakolaiset ja turvapaikanhakijat.

³³³ AI News and Reports, Russia 17th of April 1997, 28th of November 1997, 3rd of February 1998.

³³⁴ HRW Russia 1996. AI News and Reports, Russia 17th of April 1997.

sääntö kuin poikkeus, että viranomaiset eivät välittäneet kansainvälisistä turvapaikanhakijoita koskevista sopimuksista.

Viranomaiset hylkäsivät toistuvasti turvapaikan hakijoiden anomukset. Turvapaikan hakijoiden anomusten hylkäämisen lisäksi AI ja HRW kritisoivat Venäjän viranomaisia myös heidän mielivaltaisista pidättämisistä ja karkottamisesta ilman kuulemista.³³⁵ Toisaalta järjestöjen raporttien perusteella turvapaikanhakijat eivät olleet ainoa ihmisryhmä, joiden oikeudet olivat riippuvaiset viranomaisten mielivallasta. Viranomaisten mielivallan kohteeksi joutuivat myös pakolaiset sekä maahanmuuttajat. Pakolaiseksi määritellään YK:n ihmisoikeusjulistuksen mukaan henkilö, joka on joutunut jättämään oman kotiseutunsa, koska hänen henkensä on ollut uhattu tai hän on vaarassa joutua vainon tai syrjinnän uhriksi.³³⁶ Maahanmuuttajaksi vuorostaan määritellään henkilö, joka on muuttanut maahan työn, perhesuhteiden tai parempien elinolojen toivossa.³³⁷

AI:n ja HRW:n raporttien perusteella ulkomaalaisten sekä pakolaisten, olivat he Venäjän sisäisiä tai eivät, vapaudet olivat etnisesti venäläisten vapauksia heikommat. Viranomaiset eivät raporttien mukaan tehneet eroa pakolaisten ja maahanmuuttajien välillä, molempien asema oli yhtä riippuvainen paikallisten viranomaisten mielivallasta. Viranomaiset kohdistivat toimenpiteensä erityisesti tummaihoisia tai Kaukasian alueelta tulevia ihmisiä kohtaan. Järjestöjen raporteista kävi myös ilmi, että pakolaisten ja maahanmuuttajien asema oli kaikista heikoin suurissa kaupungeissa sekä Kaukasian alueella.³³⁸

AI:n ja HRW:n raporttien perusteella pakolaiset ja maahanmuuttajat joutuivat Moskovassa ja Pietarissa kaikista todennäköisimmin viranomaisten mielivallan uhriksi. Järjestöjen raporteista löytyy lähes vuosittain mainintoja paikallisten viranomaisten, erityisesti poliisin, rasistisista hyökkäyksistä tummaihoisia tai Kaukasian alueen

³³⁵ HRW Russia 1994, 1996 ja 2010; AI News and Reports, Russia 17th of April 1997.

³³⁶ Sisäasianministeriö, pakolaiset ja turvapaikanhakijat.

³³⁷ Sisäasianministeriö, maahanmuuttaja.

³³⁸ HRW Russia 1996; AI News and Reports, Russia, 22nd of December 1999.

pakolaisia kohtaan. Maininnat lisääntyivät erityisesti vuoden 1994 jälkeen, jolloin puhkesi ensimmäinen Tshetschenian sota. Esimerkiksi HRW raportoi vuonna 1996, että Moskovan viranomaiset häätivät lukuisia jo pitkään kaupungissa asuneita Armenian pakolaisia pois Moskovan rakennuksista, joihin heille oli luvattu turvapaikka vuosien 1989 - 90 Armenian ja Azerbaidzhanin välisen konfliktin jälkeen. HRW jatkoi samassa raportissa, että pakolaisia karkotettiin useilta alueilta mielivaltaisesti, erityisesti Kaukasiassa, ja pääsy Moskovaan oli evätty kaikilta muilta kuin etnisesti Venäläisiltä.³³⁹

Presidentti Boris Jeltsinin toinen kausi näytti ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella entisestään heikentäneen pakolaisten ja siirtolaisten vapauksia. Esimerkiksi vuonna 1997 AI raportoi hyvin huolestuneena viranomaisten julkisista lausunnoista, joissa he raportoivat, etteivät halua pakolaisia Venäjälle. AI raportoi muun muassa viranomaisten rinnastaneen pakolaiset rikollisiksi sekä elintasopakolaisiksi, jotka tulevat varastamaan venäläisten työpaikat.³⁴⁰ Varsinkin vuoden 1999 Moskovan kerrostaloiskujen jälkeen pakolaisten ja siirtolaisten tilanne vaikeutui, sillä raporteissa löytyi yhä enemmän mainintoja pakolaisiin ja siirtolaisiin kohdistuneista hyökkäyksistä.

Vuonna 1999 AI ja HRW raportoivat viranomaisten, erityisesti poliisien lisääntyneistä iskuista etnisesti venäläisistä erottuvia kohtaan. Lisäksi järjestöt olivat huolissaan, että Venäjän viranomaiset leimasivat tshetsheenit julkisesti terroristeiksi, joille ei tarvinnut edes myöntää ihmisoikeuksia.³⁴¹ Raporteissa mainittiin poliisin muun muassa todenneen eräälle pidätetylle, että ”ainut hyvä tshetsheeni on kuollut tshetsheeni”³⁴². Molemmat järjestöt myös raportoivat, että miliisit olivat tekaisseet tshetsheenien rikossyytteitä laittamalla huumeita tai aseita heidän taskuihin.³⁴³ Esimerkiksi AI raportoi, että monet tshetsheenit olivat ommelleet taskunsa umpeen, ettei poliisi pysty asettamaan niihin mitään pidätysten yhteydessä. AI kertoi erään tshetsheenin kuvanneen koko tshetsheeni

³³⁹ HRW Russia 1996.

³⁴⁰ AI News and Reports, Russia 17th of April 1997.

³⁴¹ HRW Russia 2000, AI Annual Report, Russia 1999; AI, News and Reports, Russia 22nd of December 1999.

³⁴² “The only good Chechen is a dead Chechen.” AI, News and Reports, Russia 22nd of December 1999.

³⁴³ AI, News and Reports, Russia 22nd of December 1999; HRW Russia 1998.

vähemmistön tilannetta seuraavasti: ” Kiitos järjestäytyneen rikollisuuden vastaiselle osastolle. Ensin me olimme rikollisia, sitten meistä tuli terroristeja ja nyt olemme tulossa ompelijoiksi”^{344 345}.

Vuosituhaten vaihde ja vallanvaihto Kremlissä ei tuonut ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella muutoksia pakolaisten tai maahanmuuttajien asemaan Venäjällä. Turvapaikanhakijat, pakolaiset ja siirtolaiset olivat järjestöjen raporttien perusteella edelleen 2000-luvullakin suljettu tasa-arvoisen kohtelun ulkopuolelle ja heidän kohteluunsa vaikutti muun muassa ulkoiset tekijät, kuten rotu, ulkonäkö, puhetapa ja kieli. Erityisesti AI vetoaa vielä vuonna 2010 raportissaan, ettei Venäjä ole onnistunut turvaamaan turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten oikeuksia.³⁴⁶

AI ja HRW raportoivat, että etnisten vähemmistöjen, pakolaisten ja maahanmuuttajien lisäksi myös muut vähemmistöt ja ihmisryhmittymät kohtasivat Venäjällä haasteita. Järjestöt olivat huolissaan muun muassa lasten oikeuksista, sekä naisten oikeuksista. Erityisesti 2000-luvulla molemmat järjestöt raportoivat seksuaalivähemmistöjen oikeuksien polkemisesta.³⁴⁷

Yhteenvetona etnisten vähemmistöjen oikeuksiin ja vapauksiin voin todeta, että ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella pakolaisten, turvapaikanhakijoiden ja siirtolaisten oikeudet pysyivät melko heikkoina koko tutkimani ajanjakson. Heikoimmassa asemassa olivat Kaukasian alueelta tulleet maahanmuuttajat ja pakolaiset, mutta ylipäänsä raporteista oli luettavissa, että Venäjän viranomaiset eivät suoneet ulkomaalaisille tai vähemmistöille samoja oikeuksia kuin etnisesti venäläisille. Vähemmistöjen ja ulkomaalaisten vapaus säilyi koko tutkimani ajanjakson venäläisten vapautta huonompana. Venäjän viranomaisten toimet eivät kuitenkaan olleet puhdasta mielivaltaa, vaikka välillä AI:n ja HRW:n raporteissa oli niin luettavissa. Useimmiten ulkomaalaisten asema heikkeni valtion sisäisten uhkien yhteydessä, joten tältä pohjalta

³⁴⁴ “Thanks to the Department on Fighting Organized Crime. First we were bandits, then became terrorist, and now we are becoming seamstresses.”

³⁴⁵ AI, News and Reports, Russia, 22nd of December 1999.

³⁴⁶ AI Annual Reports, Russia 2010.

³⁴⁷ Ks. esim. HRW Russia 2008.

on ymmärrettävissä, että tiukka suhtautuminen ulkomaalaisiin ja pakolaisiin liittyy maan sisäiseen turvallisuuteen ja yhtenäisyyteen.

6. Päätäntö

Venäläinen vapauskäsite on aiheena hyvin ajankohtainen ja kiinnostava. Vapauskäsitteestä puhuttaessa on kuitenkin syytä muistaa, että vapaus on hyvin monitulkintainen termi, ja jokainen tulkitsee sitä oman aikakauden ja kulttuurin valossa. Se, mitä me pidämme vapautena, ei välttämättä merkitse vapautta toisille.

Tämä pro gradu etsi vastausta Venäjän ihmisoikeustilanteen kehitykseen sekä niiden kautta venäläisen vapauden tulkintoihin kahden tunnetuimman kansainvälisen ihmisoikeusjärjestön, Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin näkökulmasta. Kyseiset ihmisoikeusjärjestöt ovat julkaisseet vuosittain maakohtaisia raportteja Venäjästä ja sen ihmisoikeustilanteesta, sekä lukuisia muita tiedotteita koskien venäläisten perusvapauksia, kuten kansalais- ja poliittisia oikeuksia. Vuosikatsaukset ja raportit muodostivat runsaan lähdeaineiston venäläisen vapauden käytännön rajoista ja määritelmistä. Kahdenkymmenen vuoden ajalta peräisin oleva aineisto mahdollisti myös erilaisten muutoksien ja kehityslinjojen havaitsemisen. Amnesty International ja Human Rights Watch nojautuvat molemmat YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa annettuihin määritelmiin vapaudesta ja tulkitsivat venäläistä vapautta niistä käsin.

Poikkikansallisten ihmisoikeusjärjestöjen tuottaman aineiston lisäksi huomioin tutkimuksessa myös kahden paikallisen ihmisoikeusjärjestön englanninkielisen materiaalin. Venäjän vanhin ihmisoikeusjärjestö, Moscow Helsinki Group, sekä Memorial, ovat molemmat julkaisseet sekä vuositiedotteita että yksittäisiä raportteja Venäjän ihmisoikeustilanteesta. Niiden tuottamat julkaisut antoivat mielenkiintoisen vertauskohteen sekä laajensivat tutkimuksen näkökulmaa, vaikka aineisto ei kattanut koko tutkimaani aikakautta.

Venäläisten järjestöjen tulkinnat venäläisestä vapaudesta eivät juuri poikenneet kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen julkaisuista. Suurimmat erot löytyivät järjestöjen painottamista asioista ja siitä, miten asiat kerrottiin. Venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen raportit kuvasivat usein hyvin yksityiskohtaisesti yksittäisiä tapauksia, ja raporttien sävy oli välillä hyvinkin kriittinen Venäjän viranomaisia kohtaan. Toisaalta kansainvälisiltä ihmisoikeusjärjestöiltä, erityisesti AI:n maakohtaisissa raporteissa oli samankaltaisia hyvin kriittisiä kannanottoja. Neutraalein sävy oli AI:n ja HRW:n maakohtaisissa

vuosikatsauksissa. Kansainvälisten ja venäläisten aineistojen samankaltaisuus saattoi osittain johtua siitä, että kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt käyttävät paikallisten järjestöjen tuottamia aineistoja, sekä kouluttavat venäläisien ihmisoikeusjärjestöjen aktivisteja.

Kaikkien neljän ihmisoikeusjärjestöjen aineiston perusteella ihmisoikeudet ja siten myös venäläinen vapaus, näyttäytyivät hyvin monitulkintaisina asioina. Ihmisoikeudet eivät olleet yksiselitteinen käsite, vaan ne riippuivat yhteiskunnallisista oloista, yksittäisistä viranomaisista ja heidän tavoista tulkita lakia sekä järjestöjen tulkinnoista. Venäläinen vapaus vaihteli myös alueittain. Tiivistetysti voi sanoa, että venäläistä vapautta tulkitsi kukin omasta näkökulmastaan, ja jokainen viranomainen, alue ja henkilö määrittelivät sen omalla tavallaan. Toisaalta joitakin yhteisiä linjauksia pystyi myös hahmottamaan.

Yksi yhteinen nimittäjä ihmisoikeuksien rajoittajana oli väkivalta eri muodoissa. Erityisesti AI ja HRW kritisoivat viranomaisia liian runsaasta voimankäytöstä sekä liian voimakkaista otteista kansalaisia kohtaan. Fyysinen väkivalta venäläisen vapauden rajoittajana esiintyi lähes kaikissa tilanteissa, kuten pidätyksissä, kuulusteluissa, vankiloissa, sotarintamalla, panttivankidraamojen yhteydessä, kuten myös rikollisuuden torjumisessa ja vähemmistöjen kohtelemisessa. Fyysisen väkivallan lisäksi viranomaiset rajoittivat venäläisten vapautta myös henkisen väkivallan kautta, muun muassa uhkailemalla ja pelottelemalla. Väkivalta oli rakenteellista ja esiintyi säännönmukaisesti viranomaisten harjoittamana oikeutena. Venäläiset olivat sekä venäläisten että paikallisten ihmisoikeusjärjestöjen mukaan täysin riippuvaisia yksittäisistä viranomaisista heidän turvallisuuden ja koskemattomuuden määrittelijöinä. Kaikkein pahimmillaan fyysinen väkivalta uhkasi venäläisten oikeutta elämään.

Väkivalta vapauden määrittäjänä säilyi hyvin samankaltaisena erityisesti AI:n ja HRW:n raporteissa. Joskin maininnat fyysisestä väkivallasta ja kidutuksesta lisääntyivät erityisesti toisen Tshetshenian sodan puhkeamisen jälkeen. Mainintojen lisääntymisestä ei kuitenkaan voi vetää suoranaista johtopäätöstä väkivallan määrän kasvamisen suhteen, sillä ne voivat olla myös informaation kulun kehityksen tulosta. Raporteista oli kuitenkin havaittavissa selkeä linja sen suhteen, että sisäisten kriisien yhteydessä maininnat väkivallasta lisääntyivät. Kriisit kovensivat siis viranomaisten otteita.

Raporteissa oli kuitenkin yksi selkeä muutos parempaan. Venäläisten vapaus fyysiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen parani järjestöjen mukaan olennaisesti vuonna 1999, kun Venäjä Euroopan Neuvoston painostuksesta viimein ratifioi kuolemanrangaistuksen täydellisen kiellon, sekä muunsi tuomiot elinkautisiksi vankeusrangaistuksiksi.

Viranomaisten väkivalta ei suinkaan johtunut silkasta mielivallasta kansalaisia kohtaan. Useimmiten viranomaisten väkivallan käyttöä selittäväksi tekijäksi määräytyi valtion turvallisuus. Viranomaisten vaa'assa valtion turvallisuus ja sisäinen rauha painoivat yksilön turvallisuutta enemmän. Tämä näkyi muun muassa Beslanin koulukaappauksessa, kuten myös mielenosoitusten kukistamisessa. Muutaman sivullisen henki ei merkinnyt viranomaisten päätöksissä juuri mitään valtion sisäisen järjestyksen ollessa uhattuna. Tämä kollektiivinen näkemys ihmisoikeuksista ei kuulu kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen näkemykseen ihmisoikeuksista, ja siksi ne kritisoivat Venäjän viranomaisten toimia.

Venäläinen vapauskäsitys eli yhteiskunnallisten muutosten mukana. Tämä näkyi järjestöjen raporteissa siten, että mitä sekavampi yhteiskunnallinen tilanne oli, sitä vapaammiksi järjestöt tulkitsivat venäläiset. Varsinkin vuosina 1991 - 1993 AI ja HRW puhuivat hyvin positiiviseen sävyyn Venäjän ihmisoikeustilanteen kehittymisestä ja raporteissa huokui toiveikkuus olojen muuttumisesta parempaan. Ihmisoikeusjärjestöt pitivät myös Neuvostoliiton romahtamista hyvin positiivisena asiana ihmisoikeuksien kannalta, sillä sen jälkeen Venäjä lähti etenemään suurin harppauksin kohti länsimaista demokratiaa, markkinataloutta sekä vapauskäsitystä. Ensimmäisen Tshetshenian sodan alku kuitenkin toimi viimeistään eräänlaisena vedenjakajana, jonka jälkeen järjestöjen sävy muuttuu kriittisemmäksi.

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen seuraavan parin vuoden aikana kansalaisvapaudet olivat järjestöjen raporttien perusteella laajimmillaan. Ensimmäinen muutos huonompaan tapahtuu jo vuonna 1993 vallankaappausyrityksen jälkeen, jonka seurauksena muun muassa sensuuria kiristettiin. Vuonna 1994 puhjennut Tshetshenian sodan puhjettua raporteista näkyi yhä selkeämmin valtion pyrkimys taistella yksilön oikeuksien ja valtion diktatuurin välillä. Kaikkien neljän ihmisoikeusjärjestön raporteissa oli löydettävissä sama linja sen suhteen, että kun valtion yhtenäisyys tai

turvallisuus oli uhattuna, niin yksilön vapaudet saivat väistyä.

Venäläinen sanan- ja mielipiteenvapaus esiintyi hyvin kaksijakoisena asiana. Venäläisillä oli kyseisiin vapauksiin lain suoma oikeus, mutta järjestöjen raporttien perusteella käytännössä näin ei kuitenkaan ollut. Varsinkin 1990-luvulla erityisesti AI:n ja HRW:n raporteista oli luettavissa Venäjän viranomaisten halu pyrkiä kohti länsimaista kansalaisyhteiskuntaa, vapaata keskustelua ja demokratiaa. Viranomaiset kuitenkin pelkäsivät valtion ajautuvat sekasortoon, ja siksi näitä oikeuksia rajoitettiin. Viranomaiset jakoivat kansalaisille vapauksia ylhäältäpäin siinä määrin kun uskoivat sen olevan mahdollista.

AI:n ja HRW:n raporttien perusteella 1990-luvun trendi viranomaisten jakamassa sananvapaudessa oli vapaan uutisoinnin salliminen, mutta sen sijaan toimittajien työntekoa häirittiin ja estettiin. Lehtiä myös kansallistettiin ja varsinkin vuoden 1998 taloudellinen kriisi heikensi molempien järjestöjen vuosikatsausten perusteella vapaan lehdistön asemaa huomattavasti. Putinin aika ei tuonut lehdistön asemaan muutoksia, vaan järjestöt totesivatkin jo vuonna 2004, että Venäjän vapaan lehdistön osuus on olematon. Toisaalta järjestöt kuitenkin kiittelivät Internetin tarjoavan vielä vapaan tiedonvälityskanavan.

Venäläisten oikeus mielipiteenvapauteen oli hyvin samankaltainen kuin sananvapauteen. Periaatteessa venäläisille oli siihen lain suoma oikeus, mutta käytännössä toisinajatteli tekivät sen omalla vastuulla. Toisinajatteli joita ei Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen suljettu enää pakkohoitoon, vaan viranomaisten uusi metodi oli kohdella toisinajatteli joita rikollisina. Toisinajattelijoiden kohtelemisen rikollisina, muun muassa, maanpettureina, valtion salaisuuksien vuotajina, vakoojina, talousrikollisina jne. antoi syytetyille mahdollisuuden oikeudenkäyntiin, mikä oli edistystä pakkohoitoon määräämisen sijaan. Toisaalta AI ja HRW kyseenalaistivat Venäjän oikeuslaitoksen puolueettomuuden ja syyttivät viranomaisia toisinajattelijoiden vainoamisesta. AI:n ja HRW:n raporttien perusteella venäläinen mielipiteenvapaus, oli vapautta ajatella toisin omalla vastuulla.

AI:n ja HRW:n raporteista ilmeni, että venäläisten kansalaisvapaudet vaihtelivat myös sen perusteella, mitä uskontokuntaa tai puoluetta kansalainen edusti. Venäjällä oli periaatteellisesti uskonnonvapaus, mutta viranomaiset suosivat ortodoksisista kirkkoa ja

ortodoksisen kirkon edustajia muiden kristillisten kirkkojen ja uskontokuntien kustannuksella. Neuvostoliiton jälkeisellä Venäjällä viranomaisten vainot eivät kohdistuneet ensisijaisesti uskonnonharjoittajiin, vaan uskonnollisiin yhdistyksiin ja niiden toimintaan. Uskonnon ja omantunnon vapaus oli koetuksella erityisesti buddhalaisten ja Jehovan todistajien kohdalla, sillä pakollinen armeija soti heidän vakaumusta vastaan. Vaihtoehtoinen asepalvelus astui käytännössä voimaan vasta 2004, ja sitä ennen vankeus oli ainoa vaihtoehto. Uskonnonvapaus vaihteli myös alueittain, ja suurissa kaupungeissa uskonnonvapaus näyttäytyi raporttien perusteella parempana kuin syrjäisemmillä aluilla.

Uskonnollisten yhdyskuntien lisäksi myös muut yhdistykset kokivat ongelmia paikallisten viranomaisten taholta. Erityisesti oppositiopuolueiden toimintaa hankaloitettiin ja suoranaisesti niiden rekisteröitymisiä ja kokoontumia estettiin. Oppositiopuolueiden toiminta vaikeutui AI:n ja HRW:n raporttien perusteella erityisesti 2000-luvulla, mutta heikkeni jo taloudellisen kriisin jälkeen vuonna 1998.

Venäläisten kansalaisvapaudet olivat ihmisoikeusjärjestöjen mukaan viranomaisten määrittelemiä vapauksia, joita he tulkitisivat yhteiskunnalle suotuisimmalla tavalla. Viranomaiset turvautuivat usein vanhoihin historiassa hyviksi havaittuihin tapoihin, jos kansalaisvapaudet näyttäytyivät yhteiskunnan järjestyksen ja yhtenäisyyden uhkina. Venäläiset eivät olleet kansalaisvapauksien suhteen tasa-arvoisessa asemassa. Kansalaisen vapaudet vaihtelivat asuinalueiden kesken, mutta myös sen perusteella, mitä puoluetta, uskontokuntaa ja mielipiteitä henkilö edusti.

Ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella venäläisen vapauden määrittäjänä toimi uskontokunnan, puolueen ja mielipiteiden lisäksi myös yksilön edustama kansallisuus ja ihonväri. Venäjä oli perinyt Neuvostoliitosta lukuisat vähemmistöt ja niiden väliset jännitteet. Venäjän valtio koostuu 89 alueesta ja yli sadasta eri kansallisuudesta. Vähemmistöjen asemaan vaikutti erityisesti asuinalue, mutta myös vähemmistön etninen tausta. Etnisesti venäläisistä erottuvien vapaudet olivat muita heikommat. Heikoimmassa asemassa olivat kaukasialaiset, sekä kaukasialaisilta näyttävät ihmiset.

Venäjän viranomaisten suhtautuminen vähemmistöihin voidaan jakaa AI:n ja HRW:n raporttien aineiston perusteella kahteen pääluokkaan. Venäjän suhtautuminen vähemmistöihin näytti kulminoituvan aina kahteen teemaan; miten säilyttää

monikansallinen valtio yhtenäisenä ja turvallisenä. Kysymys valtion yhtenäisyydestä näkyi erityisesti Venäjän käymissä sodissa, molemmissa Tshetshenian sodissa, sekä Georgian sodassa. Venäjän käymien sotien taustalla näkyi pelko, että jos yhdenkin alueen annetaan vielä irtautua, Venäjän federaatio kokisi mahdollisesti Neuvostoliiton kohtalon. Valtion turvallisuus vuorostaan näkyi erityisesti viranomaisten suhtautumisessa vähemmistöihin. Vähemmistökansallisuuksien mielivaltaisissa pidättämisissä, karkottamisissa sekä propiska-käytännössä.

Venäläinen vapaus oli erityisesti AI:n ja HRW:n, mutta myös venäläisten ihmisoikeusjärjestöjen perusteella hyvin monitulkintainen käsite. Venäjän viranomaisilla oli suuri päätäntövalta venäläisen vapauden määrittelijöinä sekä tulkitsijoina Venäjän ratifioimien ihmisoikeuslakien jäädessä toissijaiseen asemaan. Venäläiselle vapaudelle tyypillistä oli yhteisön etu yksilön etuun verrattuna, eli ihmisoikeuksien tulkitseminen kollektiivisena käsitteenä. Venäjän kansallinen kulttuuri ja historia näkyivät myös viranomaisten tavasta jakaa kansalaisvapauksia ylhäältä päin, sillä siinä näkyy ikään kuin isän ohjaava rooli kansalaisia kohtaan. Erityisesti nämä piirteet olivat kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen kannalta käsittämättömiä, eivätkä sopineet niiden käsityksiin universaaleista ihmisoikeuksista. Järjestöt yksinkertaisesti kritisoivat venäläisten oikeuksien riippuneen viranomaisten mielivallasta.

Venäjän ihmisoikeudet eivät kehittyneet käytännössä selkeästi mihinkään suuntaan, vaikka lainsäädännöllisesti niiden suhteen tapahtui kehitystä. Ihmisoikeusjärjestöjen raporttien perusteella venäläiselle vapaudelle ei löytynyt selkeää yhtäläistä määritelmää, vaan se oli pikemminkin elävä ja alati muutoksen alla oleva käsite. Vapaus vaihteli viranomaisten tulkintojen, alueiden, kansallisuuden, uskonnon ja yhteiskunnan tilanteiden mukana.

Tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista tutkia, miten venäläinen ja kansainväliset lehdet ovat uutisoineet venäläisestä vapaudesta. Olisi mielenkiintoista verrata venäläisen englanninkielisen lehdistön esimerkiksi päivittäin ilmestyvän The Moscow Timesin ja New York Timesin uutisointia Venäjän ihmisoikeustilanteesta ja sen kehittymisestä Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen. Kiinnostavaa olisi myös nähdä missä määrin ne lainaavat ihmisoikeusjärjestöjen tulkintoja venäläisestä vapaudesta. Jatkon kannalta on myös mielenkiintoista seurata, mihin suuntaan uudelleen valittu Vladimir Putin lähtee

luotsaamaan venäläistä vapautta. Jatkaako hän edellisen linjan mukaan vai onko hänellä selkeästi uusi linja valtion turvallisuuden ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen väliselle paradigmalle.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet:

Amnesty International (AI), Annual Reports, Russia 1993-2010.

<http://www.amnesty.org/en/region/russia> , viitattu 2.12.2011.

Amnesty International (AI), News and Reports, Russia.

<http://www.amnesty.org/en/region/russia> , viitattu 2.12.2011.

Human Rights Watch (HRW), Russia, News.

<http://www.hrw.org/news-all/209>, viitattu 2.12.2011.

Human Rights Watch (HRW), Annual Reports 1991-2011, Russia.

<http://www.hrw.org/publications/reports?page=5&topic=All®ion=209>, viitattu 2.12.2011.

Memorial.

<http://www.memo.ru/eng/memhrc/arch.shtml>, viitattu 20.01.2012.

Moscow Helsinki Group (MHG).

<http://www.mhg.ru/english/1E11107>, viitattu 20.01.2012.

Tutkimuskirjallisuus:

Amnesty-sanasto: englantia – suomi. Helsinki: Amnesty International, Suomen osasto, 1983.

Berlin, Isaiah (2001), Vapaus, ihmisyy ja historia: Valikoima esseitä. Toim. Juha Sihvola ja Timo Soukola, Gaudeamus, Helsinki.

Billington James, (2004) "Russia search of itself", Woodrow Wilson Center Press. Washington, D.C.

- Davidson, Scott (1993), *Human Rights*, Buckingham: Open University Press.
- Dubin, Sergei (2006), "The Fruits of Hundred Years Revolution", *Russia in Global Affairs*, vol 4, No.1 January-March 2006, s 8–21.
- Hautala, Heidi (2008), *Venäjä-teesit: vakaus vai vapaus?* Tammi, Helsinki.
- Hopgood, Stephen (2006), *Keepers of the flame: understanding Amnesty International*. Ithaca: Cornell University Press.
- Immonen, Kari & Maarit Leskelä-Kärki (2001), *Kulttuurihistoria. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- Iriye, Akira (2002), *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California.
- Karlsson Klas-Göran (2003), *Vaino ja vaikeneminen*, suom. Petri Stenman. Pystykorvakirja, Helsinki.
- Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 132. Internet-versio MOT Kielitoimiston sanakirja 1.0. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy, 2004. ISBN 952-5446-11-5.
- Kotkin, Stephen (2001), *Armageddon Averted. The Soviet Collapse 1970-2000*, Oxford University Press, New York.
- Lakimies 2/2007 s. 269-297, "Venäjä ihmisoikeussopimuksen osapuolena ensimmäiset kymmenen vuotta", Jarna Petman. (JSTOR, JY)
- Lapidus, Gail W. (1995), *The New Russia: Troubled Transformation*, Boulder (Colo.): Westview Press.
- Lehtovirta, Jaakko (1999), *Ivan IV as Emperor. The Imperial Theme in the Establishment of Muscovite Tsardom*. Diss. Painosalama Oy. Turku.
- Långström, Tarja (2002), *Transformation in Russia and International Law*. Diss. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Nevakivi, Jukka & Seppo Hentilä & Lauri Haataja (1993), Poliittinen Historia. Finlectura Oy AB.

Pyökkö, Riitta (2002), Maa jossa kaikki on mahdollista. Kirja-Aurora, Digipaino, Turun yliopisto / Grafia oy, Turku.

Riasanovsky, Nicholas V. (2000), A History of Russia, New York: Oxford University Press.

Riasanovsky, Nicholas V. (2005), A History of Russia, New York: Oxford University Press.

Saari, Sini-kukka (2010), Promoting Democracy and Human Rights in Russia. Routledge, New York.

Sailas, Anne (1996a), "Elämäntapa murroksessa", Teoksessa Sailas, Anne, Susiluoto, Ilmari, Valkonen, Martti, Venäjä – jätiläinen tuuliajolla. Helsinki: Edita, 227–266.

Sailas, Anne (1996b), "Kulttuurin kulissit romahtivat", Teoksessa Sailas, Anne, Susiluoto, Ilmari, Valkonen, Martti, Venäjä – jätiläinen tuuliajolla. Helsinki: Edita, 269–309.

Sailas, Anne (1996c), "Venäjä opettelee Markkinataloutta", Teoksessa Sailas, Anne, Susiluoto, Ilmari, Valkonen, Martti, Venäjä – jätiläinen tuuliajolla. Helsinki: Edita, 185–224.

Shevtsova, Lilia (2005) Putin's Russia, Translated by Antonina W. Bouis, Rev. and expanded ed., Carnegie Endowment press, Washington D.C..

Skinner, Quentin (2006), "Rethinking Political Liberty", History Workshop Journal, vol. 61, no 1, 156-170. (JSTOR, JY)

Snyder, Sarah (2011), Human Rights Activism and the End of the Cold War. A Transnational History of the Helsinki Network, Cambridge University Press, New York.

Soikkanen, Timo (1995), "Historian kirjoituksen etulinja reaaliaikaan", Teoksessa Soikkanen, Timo (toim.), Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia, 104-129.

Syrjämäki, Sami (2008), "Mastery and Liberty". An interview with Quentin Skinner. Niin & Näin 3/2008.

Ther, Philipp (2009), Comparisons, Cultural Transfers, and the Study of Networks. Toward a Transnational History of Europe, Teoksessa Haupt, Heinz-Gerhard, & Jürgen Kocka (eds), Comparative and Transnational History: Central European Approaches and New Perspectives (2009).

Utunen, Tuuli (2007), Avoimuuden airueena: Amnesty Internationalin näkemys Neuvostoliiton ihmisoikeustilanteesta 1970-luvulta perestroikan alkuun. Pro gradu -työ, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Valkonen, Martti (1996a), "Neuvostoliiton lopun aika", Teoksessa Sailas, Anne, Susiluoto, Ilmari, Valkonen, Martti, Venäjä – jättiläinen tuuliajolla. Helsinki: Edita, 87–112.

Valkonen, Martti (1996b), "Venäjän synty", Teoksessa Sailas, Anne, Susiluoto, Ilmari, Valkonen, Martti, Venäjä – jättiläinen tuuliajolla. Helsinki: Edita, 115–181.

Verdandsky, George (1953), The Mongols and Russia. New Haven: Yale University Press.

Vihavainen, Timo (1995), "Lähihistorian kirjoittamisen ongelma", Teoksessa Soikkanen, Timo (toim.), Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia, 166-176.

Walicki, Andrzej (1975) "The Slavophile Controversy. History of a Conservative Utopia in 19th Century Russian Thought. Translated by Hilda Andrews-Rusiecka. Clarendon Press. Oxford

Wierzbicka, Anna (1997), Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York, Oxford: Oxford University Press.

Muut lähteet:

Amnesty International (AI), who we are.

<http://www.amnesty.org/en/who-we-are>, viitattu 22.10.2011.

Amnesty International (AI), The History of Amnesty International.

<http://www.amnesty.org/en/who-we-are/history>, viitattu 22.10.2011.

FAQ about Memorial.

http://www.rightlivelikelihood.org/memorial_faq.html, viitattu 22.10.2011.

Human Rights Watch (HRW), about us.

<http://www.hrw.org/node/75136>, viitattu 22.10.2011.

(HRW), our history.

<http://www.hrw.org/node/75134>, viitattu 22.10.2011.

Ihmisoikeudet.net.

<http://www.ihmisoikeudet.net>, viitattu 19.10.2011.

Ihmisoikeudet.net. Mitä ne ovat.

<http://www.ihmisoikeudet.net/mita-ne-ovat>, viitattu 19.10.2011.

Ihmisoikeudet.net. Oikeus elämään.

<http://www.ihmisoikeudet.net/oikeus-elamaan>, viitattu 19.10.2011.

Ihmisoikeudet.net. YK:n ihmisoikeussopimukset ja niiden valvonta.

<http://www.ihmisoikeudet.net/ykn-ihmisoikeussopimukset-ja-niiden-valvonta>, viitattu 19.10.2011.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (IYJ).

<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=fin>, viitattu 19.10.2011.

Memorial, about HRC.

<http://www.memo.ru/eng/memhrc/index.shtml>, viitattu 22.10.2011.

Sisäasianministeriö, sanasto ja tilastotietoja.

<http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages/0BA8FB29A87335EAC225767E00495CCD?opendocument>, viitattu 22.1.2012.

Sisäasianministeriö, maahanmuuttaja.

<http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages/0BA8FB29A87335EAC225767E00495CCD?opendocument>, viitattu 22.1.2012.

Ulkoasianministeriö. Ihmisoikeussopimukset ja raportit.

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=31353&contentlan=1&culture=fi-FI>, viitattu 19.10.2011

YK ja ihmisoikeudet.

http://www.un.dk/finnish/human%20rights/un_human_rights_.htm, viitattu 19.10.2011.